Pt I

Pt. Ram Nath

Shiva mahapurane; Pt I - Vidyeswar samhita

शिव महापुराण; विद्येश्वर संहिता

Sanskrit (Devnagari)

Paper - Printed

1963 Sambat (112 years old)

30 Folio

14.5"x7"

Complete

॥ सन्के १८४९ प्लवंगनाम संवछरेमीतीजेष्ठसुध्धे ११॥

ग्रंथोयं चिद्दिरेमठीयवीरभद्रशर्मणे शैवभारतीभव

॥ अथ शिवमहापुराणं विद्येश्वरसंहिता प्रारभ्यते ॥

न संग्रहार्थं मल्लिकार्जुन शिवयोगीनाथमेबुध्या

समर्पितः शक १८५२ प्रमोद्दूतसंवछरे

पुनर्मुद्रणादि सर्वाधिकार [illegible] "[illegible]" [illegible] स्वाधीन रक्खे हैं.

वै-क्रु - तपोद श्यांम् -
२६-५-३०

धन्यवादाः ।

सन्तु खलु सहस्रशोऽविश्रान्तमिह धन्यवादाः निखिलामरवृन्दवन्दितपादारविन्देन्द्रादिमुकुटमाणिक्यमहोमहितमहिमसुममालाजालपरागपूरितपादपद्माय विश्वजनीनाऽनुकम्पाकूपाराय तत्र भवते महते महादेवाय । यो हि किल कामक्रोधादिदुर्द्धदानवाभिभूतमानवमोहापनोदाय शिवदशिवपदप्रदं श्रीशिवमहापुराणं सहस्रांशुसंहितं लक्षश्लोकात्मकं व्याजहारेति ।

ततः परमनेकशस्ते कलिकवलिताऽशेपालसाल्पीयोमनीषमनुष्योपकाराय शिवोक्तलक्षपद्यात्मकशिवमहापुराणागम्यपाथोधिनिर्मन्थनोद्धृतकौस्तुभसारभूतचतुर्विंशतिसहस्रसप्तसंहितशिवमहापुराणनिर्मात्रे श्रीभगवदवताराय करुणानिलयाय भगवते श्रीवेदव्यासाय । शिवमहापुराणसंहिताखण्डादिविषयसंदिहानमनीषिमनोमोदाय शिवमहापुराणसंदेहभेदिकानामभूमिकां निर्माय तत्सहितशिवमहापुराणपुस्तकं मुद्रणाय मह्यं प्रदात्रे भियुराग्रामनिवासिपण्डितरामनाथशर्मणेऽपि परश्शतास्ते । शिवपरायणैतत्पुराणपुस्तकग्रहणपठनपाठनविचारविधायिभ्योऽपि बहुशो धन्यवादाः श्रीकृष्णदासात्मज—क्षेमराजस्येति शिवम् ।

भूमिका—शिवमहापुराणसंदेहभेदिका ।

श्रीशैवमहापुराणविषये सकलशास्त्रपारगाणां महात्मनां पुराणादिसाधारणविद्यानभिज्ञानां काशीपाठशालीयसकलपण्डितानां मनःसन्देहसन्तापनिवृत्तये भियुराग्रामवासिना शैवग्रन्थविशारदेन रामनाथनाम्ना पण्डितेन मया शैवमहापुराणपदार्थानभिज्ञैर्देशदेशान्तरस्थैस्सर्वज्ञैरपि पण्डितैर्बहुशः प्रार्थितेन सकलजनबोधनार्थं सन्देहभेदिका नाम शैवमहापुराणभूमिका निर्म्मीयते । तच्च शैवमहापुराणं द्विविधम् । लक्षश्लोकात्मकं चतुर्विंशतिसहस्रश्लोकात्मकञ्च । तत्र लक्षश्लोकात्मके प्रमाणम्—आधुनिकशैवमहापुराणपुस्तकेषु वायवीयसंहितायां पूर्वभागे प्रथमाध्याये प्राचीनशैवमहापुराणपुस्तकेषु विद्येश्वरसंहितायां द्वितीयाध्याये च—"यदिदं शैवमाख्यातं पुराणं वेदसंमितम् । तस्य भेदान्समासेन ब्रुवतो मे निबोधत ॥ विद्येश्वरं तथा रौद्रं वैनायकमनुत्तमम् । औमं मातृपुराणं च रुद्रैकादशकन्तथा ॥ कैलासं शतरुद्रं च कोटिरुद्राख्यमेव च । सहस्रकोटिरुद्राख्यं वायवीयन्ततः परम् । धर्मसंज्ञं पुराणं चेत्येवं द्वादशसंहिताः ॥ विद्येशं दशसाहस्रमुदितं ग्रंथसंख्यया । रौद्रं वैनायकं चौमं मातृकाख्यं ततः परम् ॥ प्रत्येकमष्टसाहस्रं त्रयोदशसहस्रकम् । रुद्रैकादशकाख्यं यत्कैलासं षट्सहस्रकम् ॥ शतरुद्रं त्रिसाहस्रं कोटिरुद्रन्ततः परम् । सहस्रैर्नवभिर्युक्तं

सर्वार्थज्ञानसंयुतम् ॥ सहस्रकोटिरुद्राख्यमेकादशसहस्रकम् । चतुःसहस्रसंख्याकं वायवीयमनुत्तमम् ॥ धर्मसंज्ञं पुराणं यत्तद्वादशसहस्रकम् । तदेवं लक्षमुद्दिष्टं शैवं शाखाविभेदतः॥" इति । एतच्च लक्षश्लोकात्मकं शैवमहापुराणं शिवकृतम् । "तत्र शैवं तुरीयं यच्छार्वं सर्वार्थसाधकम् । ग्रंथं लक्षप्रमाणं तद् व्यस्तं द्वादशसंहितम् ॥ निर्मितं तच्छिवेनैव तत्र धर्मः प्रतिष्ठितः ॥ " इति तत्रैवोक्तेः ॥ द्वितीये चतुर्विंशतिसहस्रश्लोकात्मके शैवमहापुराणे प्रमाणन्तु प्राचीनशैवमहापुराणपुस्तकेषु विद्येश्वरसंहितायां द्वितीयाध्याये उपक्रमोपसंहाराभ्यां स्वमुखेनैव लक्षश्लोकात्मकशैवमहापुराणं निर्णीय तदग्रे–"व्यासेन तत्तु संक्षिप्तं चतुर्विंशत्सहस्रकम् । शैवं तत्र चतुर्थं वै पुराणं सप्तसंहितम् ॥ विद्येश्वराख्या तत्राद्या रौद्री ज्ञेया द्वितीयिका । तृतीया शतरुद्राख्या कोटिरुद्रा चतुर्थिका ॥ पञ्चम्युमासंहितोक्ता षष्ठी कैलाससंहिता । सप्तमी वायवीयाख्या सप्तैवं संहिता मताः ॥ ससप्तसंहितं दिव्यं पुराणं शैवसंज्ञकम् । वरीवर्ति ब्रह्मतुल्यं सर्वोपरिगतिप्रदम् ॥ एतच्छैवपुराणं हि सप्तसंहितमादरात् । परिपूर्णं पठेद्यस्तु स जीवन्मुक्त उच्यते॥" इत्युक्तम्।स्यादेतत् । यत्तु काशीपाठशालीयपण्डितैश्शैवमहापुराणमध्ये ज्ञानसंहितासनत्कुमारसंहिते उक्ते । तन्न । लक्षश्लोकात्मकशैवमहापुराणप्रतिपादके द्वादशसंहितासंग्राहकवाक्ये तथा चतुर्विंशतिसहस्रश्लोकात्मकशैवमहापुराणप्रतिपादके सप्तसंहितासंग्राहकवाक्ये च ज्ञानसंहितासनत्कुमारसंहितयोः पाठाभावात् । एवं व्यासकृते चतुर्विंशतिसहस्रश्लोकात्मके शैवे धर्मसंहितापि न । लक्षश्लोकात्मकशैवमहापुराणे द्वादशसंहितासंग्राहकवाक्ये धर्मसंहितायाः पाठेन तत्रैव सत्यां चतुर्विंशतिसहस्रश्लोकात्मकशैवमहापुराणप्राचीनपुस्तकेषु विद्येश्वरसंहितायां द्वितीयाध्याये "विद्येश्वराख्या तत्राद्या रौद्री ज्ञेया द्वितीयिका" इति सप्तसंहितासंग्राहकवाक्ये तस्याः पाठाभावात्॥यत्तु सारबोधिनीटीकायां देवलोकस्थाष्टसहस्रग्रंथात्मिका रुद्रसंहितेत्युक्तं तदपि न खर्जूरग्रामादिराजधानीषु संप्रत्युपलभ्यमानायां रुद्रसंहितायां देवलोकस्था रुद्रसंहितेत्युक्तेरसंगत्यापत्तेः । तथा कैलाससंहितापूर्वभागस्तत्र न लभ्यते । तल्लाभायापि बहुधा प्रयत्नः क्रियतेऽधुनेति भूमिकायां यदुक्तं तदप्यन्याय्यम् । अस्यैव वायवीयसंहितायां "चतुःसहस्रकं यत्तु वायुना समुदीरितम्।तदिदं वर्णयिष्यामि भागद्वयसमन्वितम्॥"इत्युक्तेर्वायवीयसंहितेतरषट्संहितासु भागद्वयाभावात्तदन्वेषणेन बन्ध्यासूनुवदाकाशकुसुमवत्कैलाससंहितापूर्वभागप्राप्तेर्दुर्लभत्वात् । ननु मूले क्वचित्क्वचित्पुस्तके कैलाससंहितायामुत्तरखण्ड इति कथमुक्तमिति चेन्न । पूर्वोत्तरखण्डद्वयात्मकस्य शैवमहापुराणस्य शतरुद्रादिपंचसंहितानामुत्तरखण्डत्वव्यवहारात् । तदुक्तमत्रैवोमासंहितायाम् । "यत्र पूर्वोत्तरे खण्डे शिवस्य चरितम्बहु । शैवमेतत्पुराणं हि पुराणज्ञाः प्रचक्षते ॥ " इति शिवम् ॥ इति श्रीपण्डितरामनाथविरचिता शैवसन्देहभेदिका समाप्ता ॥

खेमराज श्रीकृष्णदास, "श्रीवेङ्कटेश्वर" स्टीम्, प्रेस–मुंबई.

अथ शिवमहापुराणविषयानुक्रमणिका ।

अध्यायाः — विषयाः

अथ प्रथमा विद्येश्वरसंहिता ॥ १ ॥

इति प्रथमा विद्येश्वरसंहिता ॥ १ ॥

अथ द्वितीयाया रुद्रसंहितायाः प्रथमः सृष्टिखण्डः ॥ १ ॥

इति द्वितीयाया रुद्रसंहितायाः प्रथमः सृष्टिखण्डः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया रुद्रसंहिताया द्वितीयः सतीखण्डः ॥ २ ॥

अध्यायाः	विषयाः
३३	शिवाज्ञया दक्षयज्ञसंहारार्थं चलितयोः कालीवीरभद्रयोः सेनासमारोहस्य वर्णनम् ।
३४	कैलासाच्छिवगणैः सह दक्षनाशाय निर्गते वीरभद्रे यज्ञवाटस्थानां देवादीनामुत्पातदर्शनाद्भयोत्पत्तिः, देववाण्या शिवनिंदकस्य दक्षस्य महाभयसूचने विष्णुप्रार्थनेत्युक्तिः ।
३५	विष्णुं प्रति दक्षस्य तद्विज्ञप्तिः, शिवनिंदकस्य रक्षणे केषामपि सामर्थ्यं नेति तात्पर्यगर्भिता हरेरुक्तिः, एतत्कर्मणा तत्र वीरभद्रान्मृत्युरस्मदादीनां च मृत्युसमशासनं भविष्यतीति च तदुक्तिः । शिवसामर्थ्यमप्यवर्णि तेन ।
३६	शिवमायामोहितैर्लोकपालैर्वीरभद्रस्य संग्रामः, तस्मिंश्च तेषां सर्वेषां पराभवः, ततो विष्णुवीरभद्रयोः संवादोत्तरं संग्रामोन्मुखत्वादिकथनम् ।
३७	विष्ण्वादिदेवैर्वीरभद्रादिशिवगणानां दारुणसंग्रामस्य वर्णनं, तथा चेदं सर्वं सतीकृतं मत्वा पराभूतानां देवानां स्वस्वस्थानगमनं, जयशालिवीरभद्रकृतदेवर्षिगणानां दन्तत्रोटनश्मश्रुलुञ्चनाद्युपद्रवो यज्ञविध्वंसनं च, ततो दक्षस्य दीक्षितस्यापि वीरभद्रकृतशिरश्छेदादिवर्णनम् ।
३८	शिवप्रभावज्ञविष्णोः शिवं विना देवैः सह दक्षयज्ञगमने कारणकथनप्रसंगेन दधीचर्षिक्षुवथुराज्ञोः स्वस्वश्रेष्ठ्यविषयकविवादकथनं, क्षुवथोः सकाशाद्दधीचेः पराभवः, मृत्युंजयप्रभावाद्दधीचेरमरत्वप्राप्तिः, तस्मात्पराभूतस्य क्षुवथो हरेराराधनादिवर्णनम् ।
३९	दधीचं प्रति द्विजरूपेण क्षुवथुक्षात्रियकार्यार्थि विष्णोर्गमनं, दधीचविष्ण्वोः क्षुवथुनिमित्तको महान्कलहः, दधीचस्य शैवाद्विष्णोः पराभवः, दधीचसकाशाद्देवैः सह विष्णोः शापप्राप्तिवर्णनम् ।
४०	दक्षप्रजापतिनिधनजदुःखेन खिन्नस्य ब्रह्मणः देवैः सह वैकुंठगमनं, दक्षसंजीवनयज्ञसंधानाय देवैः सह कैलासे विष्णोर्गमनं कैलासवर्णनं च ।
४१	सतीविरहिणोपि शिवस्य विष्णुकृतस्वापराधख्यापनप्रदर्शिका स्तुतिः ।
४२	स्तुत्या प्रसन्नस्य शिवस्य यज्ञसंधानोपायकथनम् ।
४३	वीरभद्रदग्धशिरसः प्रजापतेर्वस्तशिरःसंधानाजीवनोपायकथनं, यज्ञानुसंधानप्रकारः, सतीखंडश्रवणपठनफलावाप्तिकथनं च ।

इति द्वितीयाया रुद्रसंहिताया द्वितीयः सतीखंडः॥२॥

अथ द्वितीयाया रुद्रसंहितायास्तृतीयः पार्वतीखण्डः ॥ ३ ॥

अध्यायाः	विषयाः
१	सत्या हिमालयोदरे जन्मधारणनिमित्तकथनं, नारदोपदेशतश्च पार्वत्याः पुनः शिवप्राप्तिकथनं, हिमगिरेर्वैरूप्यनिरूपणं, तेन च पितृकन्याया मेनाया विवाहादिकथनम् ।
२	मेनोत्पत्तिप्रसंगात्तिसृणां मेनकादिपितृकन्यानां सनकादिमुनिभ्यः शापप्राप्तिः, प्रसन्नेभ्यस्तेभ्यश्च पुनः शापनिर्मुक्तिप्रकारस्य वर्णनम् ।
३	पार्वत्युत्पत्तिशिवप्राप्तिकथाप्रश्नप्रसंगे हिमवद्गृहे विष्ण्वादीनां गमनं तत्कृतशिवस्तुतिवर्णनं च ।
४	सतीविरहजरुद्ररोदनश्रवणजातदुःखानां देवानां देव्याः स्वरूपदर्शनं, हिमवन्मेनाप्रार्थनाच्च त्वद्गृहे मदाविर्भाव इति तदुक्तिः, देवकार्यसंपादनप्रकारवर्णनं च ।
५	मेनारुद्रतपोवर्णनम्, मेनायाः शिवाया जन्मकथनम्, मेनायाः शक्तिप्रसादाच्छतपुत्रप्राप्तिरूपवरप्राप्तिः ।
६	पार्वत्या मेनायाः जन्मप्रकारकथनम् ।
७	पार्वत्या जन्मनिमित्तस्य हिमवत्कृतमहोत्सवस्य वर्णनं, नामकरणसंस्कारोत्तरं तस्या बालक्रीडावर्णनं च ।
८	स्वकन्यायाः प्रारब्धादिकं नारदाच्छ्रुत्वा दिगंबरविरक्तपतिप्राप्तिरूपं स्वकन्यादुर्दैवं च विचिन्त्य दुःखितस्य हिमवतो नारदेन सह संभाषणम् ।
९	योग्यवरोपलब्ध्यै पित्रोः पार्वत्यै शिवाराधनोपदेशः, शिवस्य स्वप्ने आविर्भावः, श्रीरुद्रस्य पार्वतीप्राप्त्यै हिमगिरिगमनं पार्वत्याश्च तत्सेवायां नियोगादिरवर्णि ।
१०	पार्वतीप्राप्त्यै तपश्चरतो रुद्रस्य भालोत्पन्नधर्मबिंदोर्भौमोत्पत्तिः स्त्रीरूपिण्या भूम्या स्वस्तनदानादिना वर्धितस्य तस्य शिवकृपया ग्रहत्वप्राप्तिश्च वर्णिता ।
११	गणैः सह शिवां मनसि निधाय हिमगिरौ रुद्रस्य तपःस्थितिः, तत्र हिमाचलस्य शिवदर्शनसंभाषणादिवर्णनं च ।
१२	एकदा पार्वत्या साकं शिवदर्शनायागतस्य हिमगिरेः कन्यया सह त्वया कदापि नागंतव्यमिति शिवोक्तौ गिरिकृतविनयप्रकाशः ।
१३	सांख्यवेदांताभिप्रायेण शिवशक्त्योर्विवादोत्तरं गिरिजायाः स्वसेवायां शिवाज्ञा चिरमेकत्र स्थितयोः शिवशक्त्योर्विकारोत्पादनाय देवैः प्रेषितस्य कामस्य शिवकृतदाहवर्णनम् ।
१४	तारकासुरोत्पत्तिप्रसंगाद्वज्रांगोत्पत्तिः, पुत्रार्थं तस्य तपश्चरणेन प्रसन्नाद्विधेर्वरप्राप्तिश्च ।
१५	तारकोत्पत्तिसमये प्रसंगादरिष्टस्वरूपविवरणम् । तस्य चोग्रतपसा देवादीनां भयप्राप्तिः, ब्रह्मणः सकाशात्तारकासुरस्य वरद्वयप्राप्तिः, भयात्सर्वदेवैस्तस्य स्वस्वैश्वर्यप्रदानं च ।
१६	तारकत्रस्तदेवानां ब्रह्मणे स्वदुःखकथनं, शिवपुत्रं विना तद्धनने सर्वेषामशक्यत्वकथनोत्तरं हैमवत्या शिवस्य विवाहरुच्युत्पादनयत्नादखिलं देवकार्यं संपत्स्यत इत्यादिप्रकारेण देवानां ब्रह्मकृतसांत्वनवर्णनम् ।
१७	शक्रस्य काममाहूय तच्छक्तिवर्णनपूर्वकं तस्मै

अध्यायाः — विषयाः

इति द्वितीयाया रुद्रसंहितायास्तृतीयः पार्वतीखण्डः ३.

अथ द्वितीयाया रुद्रसंहितायाश्चतुर्थः कुमारखण्डः ॥ ४ ॥

अथ द्वितीयाया रुद्रसंहितायाः पञ्चमो युद्धखण्डः ॥ ५ ॥

अथ तृतीया शतरुद्रसंहिता ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी कोटिरुद्रसंहिता ॥ ४ ॥

इति चतुर्थी कोटिरुद्रसंहिता ॥ ४ ॥

अथ पंचम्युमासंहिता ॥५॥

इति पञ्चम्युमासंहिता ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी कैलाससंहिता ॥ ६ ॥

इति षष्ठी कैलाससंहिता. ॥ ६ ॥

अथ सप्तम्या वायवीयसंहितायाः पूर्वखण्डः ॥ १ ॥

अथ सप्तम्या वायवीयसंहिताया उत्तरखण्डः ॥ २ ॥

॥ इति श्रीशिवमहापुराणविषयाऽनुक्रमणिका समाप्ता ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥ ॥ श्रीसरस्वत्यै नमः ॥ ॥ अथ शिवपुराणे प्रथमा विद्येश्वरसंहिता प्रारभ्यते ॥ आद्यन्त मंगलमजातसमानभावमार्यं तमीशमजरामरमात्मदेवम् ॥ पंचाननं प्रबलपंचविनोदशीलं संभावये मनसि शंकरमम्बिकेशम् ॥ १ ॥ व्यास उवाच ॥ धर्मक्षेत्रे महाक्षेत्रे गंगाकालिन्दिसंगमे ॥ प्रयागे परमे पुण्ये ब्रह्मलोकस्य वर्त्मनि ॥ १ ॥ मुनयः शंसितात्मानस्सत्यव्रतपरायणाः ॥ महौजसो महाभागा महासत्रं वितेनिरे ॥ २ ॥ तत्र सत्रं समाकर्ण्य व्यासशिष्यो महामुनिः ॥ आजगाम मुनीन्द्रष्टुं सूतः पौराणिकोत्तमः ॥ ३ ॥ तं दृष्ट्वा सूतमायांतं हर्षिता मुनयस्तदा ॥ चेतसा सुप्रसन्नेन पूजां चक्रुर्यथाविधि ॥ ४ ॥ ततो विनयसंयुक्ताः प्रोचुस्सांजलयश्च ते ॥ सुप्रसन्ना महात्मानः स्तुतिं कृत्वा यथाविधि ॥ ५ ॥ रोमहर्षण सर्वज्ञ भवान्वै भाग्यगौरवात् ॥ पुराणविद्यामखिलां व्यासात्प्रत्यर्थमीयिवान् ॥ ६ ॥ तस्मादाश्चर्य्यभूतानां कथानां त्वं हि भाजनम् ॥ रत्नानामुरुसाराणां रत्नाकर इवार्णवः ॥ ७ ॥ यच्च भूतं च भव्यञ्च यच्चान्यद्वस्तु वर्तते ॥ न त्वयाऽविदितं किंचित्त्रिषु लोकेषु विद्यते ॥ ८ ॥ त्वं मदिष्टिवशादस्य दर्शनार्थमिहागतः ॥ कुर्वन्किमपि नः श्रेयो न वृथागंतुमर्हसि ॥ ९ ॥ तत्त्वं श्रुतं स्म नः सर्वं पूर्वमेव शुभाशुभम् ॥ न तृप्तिमधिगच्छामः श्रवणेच्छा मुहुर्मुहुः ॥ १० ॥ इदानीमेकमेवास्ति श्रोतव्यं सूत सन्मते ॥ तद्रहस्यमपि ब्रूहि यदि तेऽनुग्रहो भवेत् ॥ ११ ॥ प्राप्ते कलियुगे घोरे नराः पुण्यविवर्जिताः ॥ दुराचाररताः सर्वे सत्यवार्ता पराङ्मुखाः ॥ १२ ॥ परापवादनिरताः परद्रव्याभिलाषिणः ॥ परस्त्रीसक्तमनसः परहिंसापरायणाः ॥ १३ ॥ देहात्मदृष्टयो मूढा नास्तिकाः पशुबुद्धयः ॥ मातृपितृकृतद्वेषाः स्त्रीदेवाः कामकिंकराः ॥ १४ ॥ विप्रा लोभग्रहग्रस्ता वेदविक्रयजीविनः ॥ धनार्जनार्थमभ्यस्तविद्या मदविमोहिताः ॥ १५ ॥ त्यक्तस्वजातिकर्माणः प्रायशः परवंचकाः ॥ त्रिकालसंध्ययाहीना ब्रह्मबोधविवर्जिताः ॥ १६ ॥ अदयाः पंडितंमन्यास्स्वाचारव्रतलोपकाः ॥ कृष्युद्यमरताः क्रूरस्वभावा मलिनाशयाः ॥ १७ ॥ क्षत्रियाश्च तथा सर्वे स्वधर्मत्यागशीलिनः ॥ असत्संगाः पापरता व्यभिचारपरायणाः ॥ १८ ॥ अशूरा अरणप्रीताः पलायनपरायणाः ॥ कुचौरवृत्तयः शूद्राः कामकिंकरचेतसः ॥ १९ ॥ शस्त्रास्त्रविद्यया हीना धेनुविप्रावनोज्झिताः ॥ शरण्यावनहीनाश्च कामिन्यूतिमृगास्सदा ॥ २० ॥ प्रजापालनसद्धर्मविहीना भोगतत्पराः ॥ प्रजासंहारका दुष्टा जीवहिंसाकरा मुदा ॥ २१ ॥ वैश्याः संस्कारहीनास्ते स्वधर्मत्यागशीलिनः ॥ कुपथाः स्वार्जनरतास्तुलाकर्मकुवृत्तयः ॥ २२ ॥ गुरुदेवद्विजातीनां भक्तिहीनाः कुबुद्धयः ॥ अभोजितद्विजाः प्रायः कृपणा बद्धमुष्टयः ॥ २३ ॥ कामिनीजारभावेषु सुरता मलिनाशयाः ॥ लोभमोहविचेतस्काः पूर्तादिषु वृषोज्झिताः ॥ २४ ॥ तद्वच्छूद्राश्च ये केचिद्ब्राह्मणाचारतत्पराः ॥ उज्ज्वलाकृतयो मूढाः स्वधर्म

त मा

त्यागशीलिनः ॥ २५ ॥ कर्तारस्तपसां भूयो द्विजतेजोपहारकाः ॥ शिश्वल्पमृत्युकाराश्च मंत्रोच्चारपरायणाः ॥ २६ ॥ शालग्रामशिलादीनां पूजका होमतत्पराः ॥ प्रतिकूलविचाराश्च कुटिला द्विजदूषकाः ॥ २७ ॥ धनवंतः कुकर्म्माणो विद्यावन्तो विवादिनः ॥ आख्यायोपासनाधर्मवक्तारो धर्मलोपकाः ॥ २८ ॥ सुभूपाकृतयो दंभाः सुदातारो महामदाः ॥ विप्रादीन्सेवकान्मत्वा मन्यमाना निजं प्रभुम् ॥ २९ ॥ स्वधर्मरहिता मूढाः संकराः क्रूरबुद्धयः ॥ महाभिमानिनो नित्यं चतुर्वर्णविलोपकाः ॥ ३० ॥ सुकुलीनान्निजान्मत्वा चतुर्वर्णैर्विवर्तनाः ॥ सर्ववर्णभ्रष्टकरा मूढास्सत्कर्मकारिणः ॥ ३१ ॥ स्त्रियश्च प्रायशो भ्रष्टा भर्त्रवज्ञानकारिकाः ॥ श्वशुरद्रोहकारिण्यो निर्भया मलिनासनाः ॥ ३२ ॥ कुहावभावनिरताः कुशीलास्स्मरविह्वलाः ॥ जारसंगरता नित्यं स्वस्वामिविमुखास्तथा ॥ ३३ ॥ तनया मातृपित्रोश्च भक्तिहीना दुराशयाः ॥ अविद्यापाठका नित्यं रोगग्रसितदेहकाः ॥ ३४ ॥ एतेषां नष्टबुद्धीनां स्वधर्मत्यागशीलिनाम् ॥ परलोकेपीह लोके कथं सूत गतिर्भवेत् ॥ ३५ ॥ इति चिंताकुलं चित्तं जायते सततं हि नः ॥ परोपकारसदृशो नास्ति धर्मो परः खलु ॥ ३६ ॥ लघूपायेन येनैषां भवेत्सद्योघनाशनम् ॥ सर्वसिद्धान्तवित्त्वं हि कृपया तद्वदाधुना ॥ ३७ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तेषां मुनीनां भावितात्मनाम् ॥ मनसा शंकरं स्मृत्वा सूतः प्रोवाच तान्मुनीन् ॥ ३८ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां मुनिप्रश्नवर्णनो नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ साधु पृष्टं साधवो वस्त्रैलोक्यहितकारकम् ॥ गुरुं स्मृत्वा भवत्स्नेहाद्वक्ष्ये तच्छृणुतादरात् ॥ १ ॥ वेदांतसारसर्वस्वं पुराणं शैवमुत्तमम् ॥ सर्वाघौघोद्धारकरं परत्र परमार्थदम् ॥ ॥ २ ॥ कलिकल्मषविध्वंसि यस्मिञ्छिवयशः परम् ॥ विजृंभते सदा विप्राश्चतुर्वर्गफलप्रदम् ॥ ३ ॥ तस्याध्ययनमात्रेण पुराणस्य द्विजोत्तमाः ॥ सर्वोत्तमस्य शैवस्य यास्यंति ते सुसद्गतिम् ॥ ४ ॥ तावद्विजृंभते पापं ब्रह्महत्यापुरस्सरम् ॥ यावच्छिवपुराणं हि नोदेष्यति जगत्यहो ॥ ॥ ५ ॥ तावत्कलिमहोत्पाताः संचरिष्यंति निर्भयाः ॥ यावच्छिवपुराणं हि नोदेष्यति जगत्यहो ॥ ६ ॥ तावत्सर्वाणि शास्त्राणि विवदंते परस्परम् ॥ यावच्छिवपुराणं हि नोदेष्याति जगत्यहो ॥ ७ ॥ तावत्स्वरूपं दुर्बोधं शिवस्य महतामपि ॥ यावच्छिवपुराणं हि नोदेष्यति जगत्यहो ॥ ८ ॥ तावद्यमभटाः क्रूराः संचरिष्यंति निर्भयाः ॥ यावच्छिवपुराणं हि नोदेष्यति जगत्यहो ॥ ९ ॥ तावत्सर्वपुराणानि प्रगर्जंति महीतले ॥ यावच्छिवपुराणं हि नोदेष्यति जगत्यहो॥१०॥तावत्सर्वाणि तीर्थानि विवदंते महीतले ॥ यावच्छिवपुराणं हि नोदेष्यति जगत्यहो ॥ ११ ॥ तावत्सर्वे मुदा मंत्राः विवदंते महीतले ॥ यावच्छिवपुराणं हि नोदेष्याति महीतले ॥ १२ ॥ तावत्सर्वाणि क्षेत्राणि वि

वदंते महीतले ॥ यावच्छिवपुराणं हि नोदेष्यति महीतले ॥ १३ ॥ तावत्सर्वाणि पीठानि विवदंते महीतले ॥ यावच्छिवपुराणं हि नोदेष्यति महीतले ॥ १४ ॥ तावत्सर्वाणि दानानि विवदंते महीतले ॥ यावच्छिवपुराणं हि नोदेष्यति महीतले ॥ १५ ॥ तावत्सर्वे च ते देवा विवदंते महीतले ॥ यावच्छिवपुराणं हि नोदेष्यति महीतले ॥ १६ ॥ तावत्सर्वे च सिद्धान्ता विवदंते महीतले ॥ यावच्छिवपुराणं हि नोदेष्यति महीतले ॥ १७ ॥ अस्य शैवपुराणस्य कीर्तनश्रवणाद्द्विजाः ॥ फलं वक्तुं न शक्नोमि कार्त्स्न्येन मुनिसत्तमाः ॥ १८ ॥ तथापि तस्य माहात्म्यं वक्ष्ये किंचित्तु वोऽनघाः॥ चित्तमाधाय शृणुत व्यासेनोक्तं पुरा मम ॥१९॥ एतच्छिवपुराणं हि श्लोकं श्लोकार्द्धमेव च ॥ यः पठेद्भक्तिसंयुक्तस्स पापान्मुच्यते क्षणात् ॥ २० ॥ एतच्छिवपुराणं हि यः प्रत्यहमतंद्रितः ॥ यथाशक्ति पठेद्भक्त्या स जीवन्मुक्त उच्यते ॥ २१ ॥ एतच्छिवपुराणं हि यो भक्त्या र्चयते सदा ॥ दिनेदिनेश्वमेधस्य फलं प्राप्नोत्यसंशयम् ॥ २२ ॥ एतच्छिवपुराणं यस्साधारणपदेच्छया ॥ अन्यतः शृणुयात्सोपि मत्तो मुच्येत पातकात् ॥ २३ ॥ एतच्छिवपुराणं यो नमस्कुर्याददूरतः ॥ सर्वदेवार्चनफलं स प्राप्नोति न संशयः ॥ २४ ॥ एतच्छिवपुराणं वै लिखित्वा पुस्तकं स्वयम् ॥ यो दद्याच्छिवभक्तेभ्यस्तस्य पुण्यफलं शृणु ॥ २५ ॥ अधीतेषु च शास्त्रेषु वेदेषु व्याकृतेषु च ॥ यत्फलं दुर्लभं लोके तत्फलं तस्य संभवेत् ॥ २६ ॥ एतच्छिवपुराणं हि चतुर्दश्यामुपोषितः ॥ शिवभक्तसभायां यो व्याकरोति स उत्तमः ॥ २७ ॥ प्रत्यक्षरं तु गायत्रीपुरश्चर्याफलं लभेत् ॥ इह भुक्त्वाखिलान्कामानंते निर्वाणतां व्रजेत् ॥ २८ ॥ उपोषितश्चतुर्दश्यां रात्रौ जागरणान्वितः ॥ यः पठेच्छृणुयाद्वापि तस्य पुण्यं वदाम्यहम्॥२९॥कुरुक्षेत्रादिनिखिलपुण्यतीर्थेष्वनेकशः ॥ आत्मतुल्यधनं सूर्य्यग्रहणे सर्वतोमुखे ॥ ३० ॥ विप्रेभ्यो व्यासमुख्येभ्यो दत्त्वा यत्फलमश्नुते ॥ तत्फलं संभवेत्तस्य सत्यंसत्यं न संशयः ॥ ३१ ॥ एतच्छिवपुराणं हि गायते योप्यहर्निशम् ॥ आज्ञां तस्य प्रतीक्षेरन्देवा इन्द्रपुरोगमाः ॥ ३२ ॥ एतच्छिवपुराणं यः पठञ्छृण्वन्हि नित्यशः ॥ यद्यत्करोति सत्कर्म तत्कोटिगुणितं भवेत् ॥ ३३ ॥ समाहितः पठेद्यस्तु तत्र श्रीरुद्रसंहिताम् ॥ स ब्रह्मघ्नोपि पूतात्मा त्रिभिरेव दिनैर्भवेत् ॥ ३४ ॥ तां रुद्रसंहितां यस्तु भैरवप्रतिमांतिके ॥ त्रिः पठेत्प्रत्यहं मौनी स कामानखिलाँल्लभेत् ॥ ३५ ॥ तां रुद्रसंहितां यस्तु संपठेद्वटबिल्वयोः ॥ प्रदक्षिणां प्रकुर्वाणो ब्रह्महत्या निवर्तते ॥ ३६ ॥ कैलाससंहिता तत्र ततोपि परमा स्मृता ॥ ब्रह्मस्वरूपिणी साक्षात्प्रणवार्थप्रकाशिका ॥ ३७ ॥ कैलाससंहितायास्तु माहात्म्यं वेत्ति शंकरः ॥ कृत्स्नं तदर्द्धं व्यासश्च तदर्द्धं वेद्म्यहं द्विजाः ॥ ३८ ॥ तत्र किंचित्प्रवक्ष्यामि कृत्स्नं वक्तुं न शक्यते ॥ यज्ज्ञात्वा तत्क्षणाल्लोकश्चित्तशुद्धिमवाप्नुयात् ॥ ३९ ॥ न नाशयति यत्पापं

सा रौद्री संहिता द्विजाः ॥ तत्र पश्याम्यहं लोके मार्गमाणोपि सर्वदा ॥ ४० ॥ शिवेनोपनिषत्सिंधुमन्थनोत्पादितां मुदा ॥ कुमारायार्पितां तां वै सुधां पीत्वामरो भवेत् ॥ ४१ ॥ ब्रह्महत्यादिपापानां निष्कृतिं कर्तुमुद्यतः ॥ मासमात्रं संहितां तां पठित्वा मुच्यते ततः ॥ ४२ ॥ दुष्प्रतिग्रहदुर्भोज्यदुरालापादिसंभवम् ॥ पापं सकृत्कीर्तनेन संहिता सा विनाशयेत् ॥ ४३ ॥ शिवालये बिल्ववने संहितां तां पठेत्तु यः ॥ स तत्फलमवाप्नोति तद्वाचोपि न गोचरे ॥ ४४ ॥ संहितां तां पठन्भक्त्या यः श्राद्धे भोजयेद्द्विजान् ॥ तस्य ये पितरः सर्वे यांति शंभोः परं पदम् ॥ ४५ ॥ चतुर्दश्यां निराहारो यः पठेत्संहितां च ताम् ॥ बिल्वमूले शिवः साक्षात्स देवैश्च प्रपूज्यते ॥ ४६ ॥ अप्यन्या संहिताः स्तत्र सर्वकामफलप्रदाः ॥ उभे विशिष्टे विज्ञेये लीलाविज्ञानपूरिते ॥ ४७ ॥ तदिदं शैवमाख्यातं पुराणं वेदसंमितम् ॥ निर्मितं तच्छिवेनैव प्रथमं ब्रह्मसंमितम् ॥ ४८ ॥ विद्येशं च तथा रौद्रं वैनायकमथौमिकम् ॥ मात्रं रुद्रैकादशकं कैलासं शतरुद्रकम् ॥ ४९ ॥ कोटिरुद्रसहस्राद्यं कोटिरुद्रं तथैव च ॥ वायवीयं धर्मसंज्ञं पुराणमिति भेदतः ॥ ५० ॥ संहिता द्वादशमिता महापुण्यतरा मताः ॥ तासां संख्यां ब्रुवे विप्राः शृणुतादरतोखिलम् ॥ ५१ ॥ विद्येशं दशसाहस्रं रुद्रं वैनायकं तथा ॥ औमं मातृपुराणाख्यं प्रत्येकाष्टसहस्रकम् ॥ ५२ ॥ त्रयोदशसहस्रं हि रुद्रैकादशकं द्विजाः ॥ षट्सहस्रं च कैलासं शतरुद्रं तदर्द्धकम् ॥ ५३ ॥ कोटिरुद्रं त्रिगुणितमेकादशसहस्रकम् ॥ सहस्रकोटिरुद्राख्यमुदितं ग्रन्थसंख्यया ॥ ५४ ॥ वायवीयं खाब्धिशतं धर्मं रविसहस्रकम् ॥ तदेवं लक्षसंख्याकं शैवसंख्याविभेदतः ॥ ५५ ॥ व्यासेन तत्तु संक्षिप्तं चतुर्विंशत्सहस्रकम् ॥ शैवं तत्र चतुर्थं वै पुराणं सप्तसंहितम् ॥ ॥ ५६ ॥ शिवे संकल्पितं पूर्वं पुराणं ग्रन्थसंख्यया ॥ शतकोटिप्रमाणं हि पुरा सृष्टौ सुविस्मृतम् ॥ ५७ ॥ व्यस्तेष्टादशधा चैव पुराणे द्वापरादिषु ॥ चतुर्लक्षेण संक्षिप्ते कृते द्वैपायनादिभिः ॥ ५८ ॥ प्रोक्तं शिवपुराणं हि चतुर्विंशत्सहस्रकम् ॥ श्लोकानां संख्यया सप्तसंहितं ब्रह्मसंमितम् ॥ ५९ ॥ विद्येश्वराख्या तत्राद्या रौद्री ज्ञेया द्वितीयिका ॥ तृतीया शतरुद्राख्या कोटिरुद्रा चतुर्थिका ॥ ६० ॥ पंचमी चैवमौमाख्या षष्ठी कैलाससंज्ञिका ॥ सप्तमी वायवीयाख्या सप्तैवं संहिता मताः ॥ ६१ ॥ ससप्त संहितं दिव्यं पुराणं शिवसंज्ञकम् ॥ वरीवर्ति ब्रह्मतुल्यं सर्वोपरि गतिप्रदम् ॥ ६२ ॥ एतच्छिवपुराणं हि सप्तसंहितमादरात् ॥ परिपूर्णं पठेद्यस्तु सजीवन्मुक्त उच्यते ॥ ६३ ॥ श्रुतिस्मृतिपुराणेतिहासागमशतानि च ॥ एतच्छिवपुराणस्य नार्हंत्यल्पां कलामपि ॥ ६४ ॥ शैवं पुराणममलं शिवकीर्तितं तद्व्यासेन शैवप्रवणेन च संगृहीतम् ॥ संक्षेपतस्सकलजीवगुणोपकारं तापत्रयघ्नमतुलं शिवदं सतां हि ॥ ६५ ॥ विकैतवो धर्म इह प्रगीतो वेदान्तविज्ञानमयः प्रधानः ॥ अमत्सरांतर्बुधवेद्यवस्तुसत्क्लतमंत्रौघत्रिवर्गंयु

कम् ॥६६॥ शैवं पुराणतिलकं खलु सत्पुराणं वेदांतवेदविलसत्परवस्तुगीतम् ॥ यो वै पठेच्च शृणुयात्परमादरेण शंभुप्रियस्स हि लभेत्परमां गतिं वै ॥ ॥ ६७ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ व्यास उवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचस्सौतं प्रोचुस्ते परमर्षयः ॥ वेदान्तसार सर्वस्वं पुराणं श्रावयाद्भुतम् ॥ १ ॥ इति श्रुत्वा मुनीनां स वचनं सुप्रहर्षितः ॥ संस्मरञ्छंकरं सूतः प्रोवाच मुनिसत्तमान् ॥ २ ॥ सूत उवाच ॥ शृण्वंतु ऋषयः सर्वे स्मृत्वा शिवमनामयम् ॥ पुराणप्रवणं शैवं पुराणं वेदसारजम् ॥ ३ ॥ यत्र गीतं त्रिकं प्रीत्या भक्तिज्ञानविरागकम् ॥ ४ ॥ वेदांतवेद्यं सद्वस्तु विशेषेण प्रवर्णितम् ॥ ५ ॥ सूत उवाच ॥ शृण्वंतु ऋषयः सर्वे पुराणं वेदसारजम् ॥ पुरा कालेन महता कल्पेऽतीते पुनःपुनः ॥ ६ ॥ अस्मिन्नुपस्थिते कल्पे प्रवृत्ते सृष्टिकर्मणि ॥ मुनीनां षट्कुलीनानां ब्रुवतामित रेतरम् ॥ ७ ॥ इदं परमिदं नेति विवादः सुमहानभूत् ॥ तेऽभिजग्मुर्विधातारं ब्रह्माणं प्रष्टुमव्ययम् ॥ ८ ॥ वाग्भिर्विन यगर्भाभिः सर्वे प्रांजलयोऽब्रुवन् ॥ त्वं हि सर्वजगद्धाता सर्वकारणकारणम् ॥ ९ ॥ कः पुमान्सर्वतत्त्वेभ्यः पुराणः परतः परः ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ यतो वाचो निवर्तंते अप्राप्य मनसा सह ॥ १० ॥ यस्मात्सर्वमिदं ब्रह्मविष्णुरुद्रेंद्रपूर्वकम् ॥ सहभूतेंद्रियैः सर्वैः प्रथमं संप्रसूयते ॥ ११ ॥ एष देवो महादेवः सर्वज्ञो जगदीश्वरः ॥ अयं तु परया भक्त्या दृश्यतेनाऽन्यथा क्वचित् ॥ १२ ॥ रुद्रो हरिर्हरश्चैव तथान्ये च सुरेश्वराः ॥ भक्त्या परमया तस्य नित्यं दर्शनकांक्षिणः ॥ १३ ॥ बहुनात्र किमुक्तेन शिवे भक्त्या विमुच्यते ॥ प्रसादाद्देवताभक्तिः प्रसादो भक्तिसंभवः ॥ यथेहांकुरतो बीजं बीजतो वा यथांकुरः ॥ १४ ॥ तस्मादीशप्रसादार्थं यूयं गत्वा भुवं द्विजाः ॥ दीर्घसत्रं समाकुध्वं यूयं वर्षसहस्रकम् ॥ १५ ॥ अमुष्यैवाध्वरेशस्य शिवस्यैव प्रसादतः ॥ वेदोक्तविद्यासारं तु जायते साध्यसाधनम् ॥ १६ ॥ ॥ मुनय ऊचुः ॥ ॥ अथ किं परमं साध्यं किं वा तत्साधनं परम् ॥ साधकः कीदृशस्तत्र तदिदं ब्रूहि तत्त्वतः ॥ १७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ साध्यं शिवपदप्राप्तिः साधनं तस्य सेवनम् ॥ साधकस्तत्प्रसादाद्योऽनित्या दिफलनिस्पृहः ॥ १८ ॥ कर्म कृत्वा तु वेदोक्तं तदर्पितमहाफलम् ॥ परमेशपदप्राप्तिः सालोक्यादिक्रमात्ततः ॥ १९ ॥ तत्तद्भक्त्यनुसारेण सर्वेषां परमं फलम् ॥ तत्साधनं बहुविधं साक्षादीशेन बोधितम् ॥ २० ॥ संक्षिप्य तत्र वः सारं साधनं प्रब्रवीम्यहम् ॥ श्रोत्रेण श्रवणं तस्य वचसा कीर्तनं तथा ॥ २१ ॥ मनसा मननं तस्य महासाधनमुच्यते ॥ श्रोतव्यः कीर्तितव्यश्च मंतव्यश्च महेश्वरः ॥ २२ ॥ इति श्रुतिः प्रमाणं नः साधनेनाऽमुना परम् ॥ साध्यं व्रजत सर्वार्थसाधनैकपरायणाः ॥ २३ ॥ प्रत्यक्षं चक्षुषा दृष्ट्वा तत्र लोकः प्रवर्तते ॥ अप्रत्यक्षं हि सर्वत्र ज्ञात्वा श्रोत्रेण चेष्टते॥ २४ ॥

तस्माच्छ्रवणमेवादौ श्रुत्वा गुरुमुखाद्बुधः ॥ ततः संसाधयेदन्यत्कीर्तनं मननं सुधीः ॥ २५ ॥ क्रमान्मननपर्यंते साधनेऽस्मिन्सुसाधिते ॥ शिव योगो भवेत्तेन सालोक्यादिक्रमाच्छनैः ॥ २६ ॥ सर्वांगव्याधयः पश्चात्सर्वानंदश्च लीयते ॥ अभ्यासात्क्लेशमेतद्वै पश्चादाद्यंतमंगलम् ॥ २७ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां साध्यसाधनखंडे तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ मुनय ऊचुः ॥ ॥ मननं कीदृशं ब्रह्मञ्छ्रवणं चापि कीदृशम् ॥ कीर्तनं वा कथं तस्य कीर्तयैतद्यथायथम् ॥ १ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ पूजाजपेशगुणरूपविलासनाम्नां युक्तिप्रियेण मनसा परि शोधनं यत् ॥ तत्संततं मननमीश्वरदृष्टिलभ्यं सर्वेषु साधनवरेष्वपि मुख्यमुख्यम् ॥ २ ॥ गीतात्मना श्रुतिपदेन च भाषया वा शंभुप्रतापगुणरूप विलासनाम्नाम् ॥ वाचा स्फुटं तु रसवत्स्तवनं यदस्य तत्कीर्तनं भवति साधनमत्र मध्यम् ॥ ३ ॥ येनापि केन करणेन च शब्दपुंजं यत्र क्वचिच्छि वपरं श्रवणेंद्रियेण ॥ स्त्रीकेलिवद्दृढतरं प्रणिधीयते यत्तद्वै बुधाः श्रवणमत्र जगत्प्रसिद्धम् ॥ ४ ॥ सत्संगमेन भवति श्रवणं पुरस्तात्संकीर्तनं पशुपते रथ तद्दृढं स्यात् ॥ सर्वोत्तमं भवति तन्मननं तदंते सर्वं हि संभवति शंकरदृष्टिपाते ॥ ५ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ अस्मिन्साधनमाहात्म्ये पुरा वृत्तं मुनीश्वराः ॥ युष्मदर्थं प्रवक्ष्यामि शृणुध्वमवधानतः ॥ ६ ॥ पुरा मम गुरुर्व्यासः पराशरमुनेः सुतः ॥ तपश्चचार संभ्रांतः सरस्वत्यास्तटे शुभे ॥ ७ ॥ गच्छन्यदृच्छया तत्र विमानेनार्करोचिषा ॥ सनत्कुमारो भगवान्ददर्श मम देशिकम् ॥ ८ ॥ ध्यानारूढः प्रबुद्धोसौ ददर्श तमजात्मजम् ॥ प्रणिपत्याह संभ्रांतः परं कौतूहलं मुनिः ॥ ९ ॥ दत्त्वार्घ्यमस्मै प्रददौ देवयोग्यं च विष्टरम् ॥ प्रसन्नः प्राह तं प्रह्वं प्रभुर्गंभीरया गिरा ॥ १० ॥ ॥ सन त्कुमार उवाच ॥ सत्यं वस्तु मुने दध्याः साक्षात्करणगोचरः ॥ सशिवोथासहायोत्र तपश्चरासि किंकृते ॥ ११ ॥ एवमुक्तः कुमारेण प्रोवाच स्वा शयं मुनिः॥ धर्मार्थकाममोक्षाश्च वेदमार्गे कृतादराः ॥१२॥ बहुधा स्थापिता लोके मया त्वत्कृपया तथा ॥ एवं भूतस्य मेप्येवं गुरुभूतस्य सर्वतः ॥ ॥ १३ ॥ मुक्तिसाधनकं ज्ञानं नोदेति परमाद्भुतम् ॥ तपश्चरामि मुक्त्यर्थं न जाने तत्र कारणम् ॥१४॥ इत्थं कुमारो भगवान्व्यासेन मुनिनार्थितः ॥ समर्थः प्राह विप्रेंद्रा निश्चयं मुक्तिकारणम् ॥ १५ ॥ श्रवणं कीर्तनं शंभोर्मननं च महत्तरम् ॥ त्रयं साधनमुक्तं च विद्यते वेदसंमतम् ॥ १६ ॥ पुराह मथ संभ्रांतो ह्यन्यसाधनसंभ्रमः ॥ अचले मंदरे शैले तपश्चरणमाचरम् ॥ १७ ॥ शिवाज्ञया ततः प्राप्तो भगवान्नंदिकेश्वरः ॥ स मे दयालुर्भगवान्सर्व साक्षी गणेश्वरः ॥ १८ ॥ उवाच मह्यं सस्नेहं मुक्तिसाधनमुत्तमम् ॥ श्रवणं कीर्तनं शंभोर्मननं वेदसंमतम् ॥ १९ ॥ त्रिकं च साधनं मुक्तौ शिवेन मम भाषितम् ॥ श्रवणादित्रिकं ब्रह्मन्कुरुष्वेति मुहुर्मुहुः ॥ २० ॥ एवमुक्त्वा ततो व्यासं सानुगो विधिनंदनः ॥ जगाम स्वविमानेन पदं परमशोभ

नम् ॥ २१ ॥ एवमुक्तं समासेन पूर्ववृत्तांतमुत्तमम् ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ श्रवणादित्रयं सूत मुक्त्युपायस्त्वयेरितः ॥ २२ ॥ श्रवणादित्रिकेऽशक्तः किं कृत्वा मुच्यते जनः ॥ अयत्नेनैव मुक्तिः स्यात्कर्मणा केन हेतुना ॥ २३ ॥ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां साध्य साधनखण्डे चतुर्थोऽध्यायः ॥४॥ सूत उवाच ॥ श्रवणादित्रिकेऽशक्तो लिंगं बेरं च शांकरम् ॥ संस्थाप्य नित्यमभ्यर्च्य तरेत्संसारसागरम् ॥ १ ॥ अपि द्रव्यं वहेदेव यथाबलमवंचयन् ॥ अर्पयेल्लिंगबेरार्थमर्चयेदपि संततम् ॥ २ ॥ मंडपं गोपुरं तीर्थं मठं क्षेत्रं तथोत्सवम् ॥ वस्त्रं गंधं च माल्यं च धूपं दीपं च भक्तितः ॥ ३ ॥ विविधान्नं च नैवेद्यमपूपव्यंजनैर्युतम् ॥ छत्रं ध्वजं च व्यजनं चामरं चापि सांगकम् ॥ ४ ॥ राजोपचारवत्सर्वं धारये ल्लिंगबेरयोः ॥ प्रदक्षिणां नमस्कारं यथाशक्ति जपं तथा ॥५॥ आवाहनादिसर्गांतं नित्यं कुर्यात्सुभक्तितः ॥ इत्थमभ्यर्चयन्देवं लिंगे बेरे च शांकरे ॥ ॥ ६ ॥ सिद्धिमेति शिवप्रीत्या हित्वापि श्रवणादिकम् ॥ लिंगबेरार्चनामात्रान्मुक्ताः पूर्वे महाजनाः ॥ ७ ॥ मुनय ऊचुः ॥ बेरमात्रे तु सर्वत्र पूज्यंते देवतागणाः ॥ लिंगे बेरे च सर्वत्र कथं संपूज्यते शिवः ॥ ८ ॥ सूत उवाच ॥ अहो मुनीश्वराः पुण्यं प्रश्नमेतन्महाद्भुतम् ॥ अत्र वक्ता महादेवो ना न्योऽस्ति पुरुषः क्वचित् ॥ ९ ॥ शिवेनोक्तं प्रवक्ष्यामि क्रमाद्गुरुमुखाच्छ्रुतम् ॥ शिवैको ब्रह्मरूपत्वान्निष्कलः परिकीर्तितः ॥ १० ॥ रूपित्वात्सकल स्तद्वत्तस्मात्सकलनिष्कलः ॥ निष्कलत्वान्निराकारं लिंगं तस्य समागतम् ॥ ११ ॥ सकलत्वात्तथा बेरं साकारं तस्य संगतम् ॥ सकलाकलरूप त्वाद्ब्रह्मशब्दाभिधः परः ॥ १२ ॥ अपि लिंगे च बेरे च नित्यमभ्यर्च्यते जनैः ॥ अब्रह्मत्वात्तदन्येषां निष्कलत्वं न हि क्वचित् ॥ १३ ॥ तस्मात्ते निष्कले लिंगे नाराध्यंते सुरेश्वराः ॥ अब्रह्मत्वाच्च जीवत्वात्तथान्ये देवतागणाः ॥ १४ ॥ तूष्णीं सकलमात्रत्वादर्च्यंते बेरमात्रके ॥ जीवत्वं शंकरान्येषां ब्रह्मत्वं शंकरस्य च ॥ १५ ॥ वेदांतसारसंसिद्धं प्रणवार्थं प्रकाशनात् ॥ एवमेव पुरा पृष्टो मंदरे नंदिकेश्वरः ॥ १६ ॥ सनत्कुमार मुनिना ब्रह्मपुत्रेण धीमता ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ शिवान्यदेववश्यानां सर्वेषामपि सर्वतः ॥ १७ ॥ बेरमात्रं च पूजार्थं श्रुतं दृष्टं च भूरिशः ॥ शिवमात्रस्य पूजायां लिंगं बेरं च दृश्यते ॥ १८ ॥ अतस्तद्ब्रूहि कल्याण तत्त्वं मे साधु बोधनम् ॥ नंदिकेश्वर उवाच ॥ अनुत्तरमिमं प्रश्नं रहस्यं ब्रह्मलक्षणम् ॥ १९ ॥ कथयामि शिवेनोक्तं भक्तियुक्तस्य तेऽनघ ॥ शिवस्य ब्रह्मरूपत्वान्निष्कलत्वाच्च निष्कलम् ॥ २० ॥ लिंगं तस्यैव पूजायां सर्ववेदेषु संमतम् ॥ तस्यैव सकलत्वाच्च तथा सकलनिष्कलम् ॥ २१ ॥ सकलं च तथा बेरं पूजायां लोकसंमतम् ॥ शिवान्येषां च जीवत्वात्सकलत्वाच्च सर्वतः ॥ २२ ॥ बेरमात्रं च पूजायां संमतं वेदनिर्णये ॥ स्वाविर्भावे च देवानां सकलं रूपमेव हि ॥ २३ ॥ शिवस्य लिंगं

वेरं च दर्शने दृश्यते खलु ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ उक्तं त्वया महाभाग लिंगबेरप्रचारणम् ॥ २४ ॥ शिवस्य च तदन्येषां विभज्य परमार्थतः ॥ तस्मात्तदेव परमं लिंगबेरादिसंभवम् ॥ २५ ॥ श्रोतुमिच्छामि योगींद्र लिंगाविर्भावलक्षणम् ॥ नंदिकेश्वर उवाच ॥ शृणु वत्स भवत्प्रीत्या वक्ष्यामि परमार्थतः ॥ २६ ॥ पुरा कल्पे महाकाले प्रपन्ने लोकविश्रुते ॥ अयुध्यतां महात्मानौ ब्रह्मविष्णू परस्परम् ॥ २७ ॥ तयोर्मानं निराकर्तुं तन्मध्ये परमेश्वरः ॥ निष्कलस्तंभरूपेण स्वरूपं समदर्शयत् ॥ २८ ॥ ततः स्वलिंगचिह्नत्वात्स्तंभतो निष्कलं शिवः ॥ स्वलिंगं दर्शयामास जगतां हितकाम्यया ॥ २९ ॥ तदा प्रभृति लोकेषु निष्कलं लिंगमैश्वरम् ॥ सकलं च तथा बेरं शिवस्यैव प्रकल्पितम् ॥ ३० ॥ शिवान्येषां तु देवानां बेरमात्रं प्रकल्पितम् ॥ तत्तद्बेरं तु देवानां तत्तद्भोगप्रदं शुभम् ॥ शिवस्य लिंगबेरत्वं भोगमोक्षप्रदं शुभम् ॥ ३१ ॥ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ नंदिकेश्वर उवाच ॥ पुरा कदाचिद्योगींद्र विष्णुर्विषधरासनः ॥ सुष्वाप परया भूत्या स्वानुगैरपि संवृतः ॥ १ ॥ यदृच्छयागतस्तत्र ब्रह्मा ब्रह्मविदां वरः ॥ अपृच्छत्पुंडरीकाक्षं शयानं सर्वसुंदरम् ॥ २ ॥ कस्त्वं पुरुषवच्छेषे दृष्ट्वा मामपि दृप्तवत् ॥ उत्तिष्ठ वत्स मां पश्य तव नाथमिहागतम् ॥ ३ ॥ आगतं गुरुमाराध्यं दृष्ट्वा यो दृप्तवच्चरेत् ॥ द्रोहिणस्तस्य मूढस्य प्रायश्चित्तं विधीयते ॥ ४ ॥ इति श्रुत्वा वचः क्रुद्धो बहिःशांतवदाचरत् ॥ स्वस्ति ते स्वागतं वत्स तिष्ठ पीठमितो विश ॥ ५ ॥ किमु ते व्यग्रवद्वक्त्रं विभाति विषमेक्षणम् ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ वत्स विष्णो महामानमागतं कालवेगतः ॥ ६ ॥ पितामहश्च जगतः पाता च तव वत्सक ॥ विष्णुरुवाच ॥ मत्स्थं जगदिदं वत्स मनुषे त्वं हि चोरवत् ॥ ७ ॥ मन्नाभिकमलाज्जातः पुत्रस्त्वं भाषसे वृथा ॥ नंदिकेश्वर उवाच ॥ एवं हि वदतोस्तत्र मुग्धयोरजयोस्तदा ॥ ८ ॥ अहमेव वरो न त्वमहं प्रभुरहं प्रभुः ॥ परस्परं हंतुकामौ चक्रतुः समरोद्यमम् ॥ ९ ॥ युयुधातेऽमरौ वीरौ हंसपक्षींद्रवाहनौ ॥ वैरंच्या वैष्णवाश्चैवं मिथो युयुधिरे तदा ॥ १० ॥ तावद्विमानगतयः सर्वा वै देवजातयः ॥ दिदृक्षवः समाजग्मुः समरं तं महाद्भुतम् ॥ ११ ॥ क्षिपंतः पुष्पवर्षाणि पश्यंतः स्वैरमंबरे ॥ सुपर्णवाहनस्तत्र क्रुद्धो वै ब्रह्मवक्षसि ॥ १२ ॥ मुमोच बाणानसहानस्त्रांश्च विविधान्बहून् ॥ मुमोचाऽथ विधिः क्रुद्धो विष्णोरुरसि दुःसहान् ॥ १३ ॥ बाणाननलसंकाशानस्त्रांश्च बहुशस्तदा ॥ तदाश्चर्यमिति स्पर्धं तयोः समरगोचरम् ॥ १४ ॥ समीक्ष्य दैवतगणाः शशंसुर्भृशमाकुलाः ॥ ततो विष्णुः सुसंक्रुद्धः श्वसन्व्यसनकर्शितः ॥ १५ ॥ माहेश्वरास्त्रं मतिमान्संदधे ब्रह्मणोपरि ॥ ततो ब्रह्मा भृशं क्रुद्धः कंपयन्विश्वमेव हि ॥ १६ ॥ अस्त्रं पाशुपतं घोरं संदधे विष्णुवक्षसि ॥ ततस्तदुत्थितं व्योम्नि तपनायुत

सन्निभम् ॥ १७ ॥ सहस्रमुखमत्युग्रं चंडवातभयंकरम् ॥ अस्त्रद्वयमिदं तत्र ब्रह्मविष्णवोर्भयंकरम् ॥ १८ ॥ इत्थं बभूव समरं ब्रह्मविष्णवोः परस्परम् ॥ ततो देवगणाः सर्वे विषण्णा भृशमाकुलाः ॥ ऊचुः परस्परं तात राजक्षोभे यथा द्विजाः ॥ १९ ॥ सृष्टिः स्थितिश्च संहारस्तिरोभावोप्यनुग्रहः ॥ यस्मात्प्रवर्तते तस्मै ब्रह्मणे च त्रिशूलिने ॥ २० ॥ अशक्यमन्यैर्यदनुग्रहं विना तृणक्षयोप्यत्र यदृच्छया क्वचित् ॥ २१ ॥ इति देवा भयं कृत्वा विचिन्वंतः शिवक्षयम् ॥ जग्मुः कैलासशिखरं यत्रास्ते चंद्रशेखरः ॥ २२ ॥ दृष्ट्वैवममरा हृष्टाः पदं तत्पारमेश्वरम् ॥ प्रणेमुः प्रणवाकारं प्रविष्टास्तत्र सद्मनि ॥ २३ ॥ तेपि तत्र सभामध्ये मंडपे मणिविष्टरे ॥ विराजमानमुमया ददृशुर्देवपुंगवम् ॥ २४ ॥ सव्योत्तरेतरपदं तदर्पितकरांबुजम् ॥ स्वगणैः सर्वतोजुष्टं सर्वलक्षणलक्षितम् ॥ २५ ॥ वीज्यमानां विशेषज्ञैः स्त्रीजनैस्तीव्रभावनैः ॥ शस्यमानं सदा वेदैरनुगृह्णं तमीश्वरम् ॥ २६ ॥ दृष्ट्वैवमीशममराः संतोषसलिलेक्षणाः ॥ दंडवद्दूरतो वत्स नमश्चक्रुर्महागणाः ॥ २७ ॥ तानवेक्ष्य पतिर्देवान्समीपे चाह्वय द्गणैः ॥ अथ संह्लादयन्देवान्देवो देवशिखामणिः ॥ अवोचदर्थगंभीरं वचनं मधुमंगलम् ॥ २८ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ईश्वर उवाच ॥ वत्सकाः स्वस्ति वः कच्चिद्वर्तते मम शासनात् ॥ जगच्च देवतावंशः स्वस्वकर्मणि किं न वा ॥ १ ॥ प्रागेव विदितं युद्धं ब्रह्मविष्णवोर्मया सुराः ॥ भवतामभितापेन पौनरुक्तेन भाषितम् ॥ २ ॥ इति सस्मितया माध्व्या कुमारपरिभाषया ॥ समतोषयदम्बायाः स पतिस्तत्सुरव्रजम् ॥ ३ ॥ अथ युद्धांगणं गंतुं हरिधात्रोरधीश्वरः ॥ आज्ञापयद्गणेशानां शतं तत्रैव संसदि ॥ ४ ॥ ततो वाद्यं बहुविधं प्रयाणाय परेशितुः ॥ गणेश्वराश्च संनद्धा नानावाहनभूषणाः ॥ ५ ॥ प्रणवाकारमाद्यंतं पंचमंडलमंडितम् ॥ आरुरोह रथं भद्रमंबिकापतिरीश्वरः ॥ ससूनुगणमिंद्राद्याः सर्वेप्यनुययुः सुराः ॥ ६ ॥ चित्रध्वजव्यजनचामरपुष्पवर्षसंगीतनृत्यनिवहैरपि वाद्यवर्गैः ॥ संमानितः पशुपतिः परया च देव्या साकं तयोः समरभूमिमगात्ससैन्यः ॥ ७ ॥ समीक्ष्य तु तयोर्युद्धं निगूढोऽभ्रशमास्थितः ॥ समाप्तवाद्यनिर्घोषः शांतोरुगणनिःस्वनः ॥ ८ ॥ अथ ब्रह्माच्युतौ वीरौ हंतुकामौ परस्परम् ॥ माहेश्वरेण चास्त्रेण तथा पाशुपतेन च ॥ ९ ॥ अस्त्रज्वालै रथो दग्धं ब्रह्मविष्णवोर्जगत्त्रयम् ॥ ईशोपि तं निरीक्ष्याथ ह्यकालप्रलयं भृशम् ॥ १० ॥ महानलस्तंभविभीषणाकृतिर्बभूव तन्मध्यतले स निष्कलः ॥ ११ ॥ ते अस्त्रे चापि सज्वाले लोकसंहरणक्षमे ॥ निपेततुः क्षणेनैव ह्याविर्भूते महानले ॥ १२ ॥ दृष्ट्वा तदद्भुतं चित्रमस्त्रशांतिकरं शुभम् ॥ किमेतदद्भुताकारमित्यूचुश्च परस्परम् ॥ १३ ॥ अतींद्रियमिदं स्तंभमग्निरूपं किमुत्थितम् ॥ अस्योर्ध्वमपि चाधश्च आवयोर्लक्ष्यमेव हि ॥ १४ ॥

इति व्यवस्थितौ वीरौ मिलितौ वीरमानिनौ ॥ तत्परौ तत्परीक्षार्थं प्रतस्थातेऽथ सत्वरम् ॥ १५ ॥ आवयोर्मिश्रयोस्तत्र कार्यमेकं न संभवेत् ॥ इत्युक्त्वा सूकरतनुर्विष्णुस्तस्यादिमीयिवान् ॥ १६ ॥ तथा ब्रह्मा हंसतनुस्तदंतं वीक्षितुं ययौ ॥ भित्त्वा पातालनिलयं गत्वा दूरतरं हरिः ॥ १७ ॥ नाऽपश्यत्तस्य संस्थानं स्तंभस्यानलवर्चसः ॥ श्रांतः स सूकरहरिः प्राप पूर्वं रणांगणम् ॥ १८ ॥ अथ गच्छंस्तु व्योम्ना च विधिस्तातं पिता तव ॥ ददर्श केतकीपुष्पं किंचिद्विच्युतमद्भुतम् ॥ १९ ॥ अतिसौरभ्यमम्लानं बहुवर्षच्युतं तथा ॥ अन्वीक्ष्य च तयोः कृत्यं भगवान्परमेश्वरः ॥ ॥ २० ॥ परिहासं तु कृतवान्कंपनाच्चलितं शिरः ॥ तस्मात्तावनुगृह्णातु च्युतं केतकमुत्तमम् ॥ २१ ॥ किं त्वं पतसि पुष्पेश पुष्पराट् केन वा धृतः ॥ आदिमस्याप्रमेयस्य स्तंभमध्याच्च्युतश्चिरम् ॥ २२ ॥ न संपश्यामि तस्मात्त्वं जह्याशामंतदर्शने ॥ अस्यां तस्य च सेवार्थं हंसमूर्तिरिहागतः ॥ २३ ॥ इतः परं सखे मेऽद्य त्वया कर्तव्यमीप्सितम् ॥ मया सह त्वया वाच्यमेतद्विष्णोश्च सन्निधौ ॥ २४ ॥ स्तंभांतो वीक्षितो धात्रा तत्र साक्ष्यहमच्युत ॥ इत्युक्त्वा केतकं तत्र प्रणनाम पुनःपुनः ॥ असत्यमपि शस्तं स्यादापदीत्यनुशासनम् ॥ २५ ॥ समीक्ष्य तत्राऽच्युतमायतश्रमं प्रनष्टहर्षं तु ननर्त हर्षात् ॥ उवाच चैनं परमार्थमच्युतं षंढात्तवादः सविधिस्ततोऽच्युतम् ॥ २६ ॥ स्तंभाग्रमेतत्समुदीक्षितं हरे तत्रैव साक्षी ननु केतकं त्विदम् ॥ ततोऽवदत्तत्र हि केतकं मृषा तथेति तद्धातृवचस्तदंतिके ॥ हरिश्च तत्सत्यमितीव चिंतयंश्चकार तस्मै विधये नमः स्वयम् ॥ २७ ॥ षोडशैरुपचारैश्च पूजयामास तं विधिम् ॥ २८ ॥ विधिं प्रहर्तुं शठमग्निलिंगतः स ईश्वरस्तत्र बभूव साकृतिः ॥ समुत्थितः स्वामिविलोकनात्पुनः प्रकंपपाणिः परिगृह्य तत्पदम् ॥ २९ ॥ आद्यंतहीनवपुषि त्वयि मोहबुद्ध्या भूयान्विमर्श इह नावति कामनोत्थः ॥ स त्वं प्रसीद करुणाकर कश्मलं नौ मृष्टं क्षमस्व विहितं भवतैव केल्या ॥ ३० ॥ ईश्वर उवाच ॥ वत्स प्रसन्नोऽस्मि हरे यतस्त्वमीशत्वमिच्छन्नपि सत्यवाक्यम् ॥ ब्रूयास्ततस्ते भविता जनेषु साम्यं मया सत्कृतिरप्यलप्सि ॥ ३१ ॥ इतः परं ते पृथगात्मनश्च क्षेत्रप्रतिष्ठोत्सवपूजनं च ॥ ३२ ॥ इति देवः पुरा प्रीतः सत्येन हरये परम् ॥ ददौ स्वसाम्यमत्यर्थं देवसंघे च पश्यति ॥ ३३ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ नंदिकेश्वर उवाच ॥ ससर्जाथ महादेवः पुरुषं कंचिदद्भुतम् ॥ भैरवाख्यं भ्रुवोर्मध्याद्ब्रह्मदर्पजिघांसया ॥ १ ॥ स वै तदा तत्र पतिं प्रणम्य शिवमंगणे ॥ किं कार्यं करवाण्यत्र शीघ्रमाज्ञापय प्रभो ॥ २ ॥ वत्स योऽयं विधिः साक्षाज्जगतामाद्यदैवतम् ॥ नूनमर्चय खड्गेन तिग्मेन जवसा परम् ॥ ३ ॥ स वै गृहीत्वैककरेण केशं तत्पंचमं दृप्तमसत्यभाषणम् ॥ छित्त्वा शिरांस्यस्य निहंतुमुद्यतः प्रकंपयन्खड्गमतिस्फुटं करैः ॥ ४ ॥ पिता तवोत्सृष्ट

विभूषणांबरस्रगुत्तरीयामलकेशसंहतिः ॥ प्रवातरंभेव लतेव चंचलः पपात वै भैरवपादपंकजे॥५॥तावद्विधिं तात दिदृक्षुरच्युतः कृपालुरस्मत्प्रतिपाद पल्लवम् ॥ निषिच्य बाष्पैरवदत्कृतांजलिर्यथा शिशुः स्वं पितरं कलाक्षरम् ॥ ६ ॥ अच्युत उवाच ॥ त्वया प्रयत्नेन पुरा हि दत्तं यदस्य पंचाननमीश चिह्नम् ॥ तस्मात्क्षमस्वाद्यमनुग्रहार्हं कुरु प्रसादं विधये ह्यमुष्मै ॥ ७ ॥ इत्यर्थितोऽच्युतेनेशस्तुष्टः सुरगणांगणे ॥ निवर्तयामास तदा भैरवं ब्रह्मदंडतः ॥ ८ ॥ अथाह देवः कितवं विधिं विगतकंधरम् ॥ ब्रह्मंस्त्वमर्हणाकांक्षी शठेशत्वं समास्थितः ॥ ९ ॥ नातस्ते सत्कृति र्लोके भूयात्स्थानोत्सवादिकम् ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ स्वामिन्प्रसीदाद्य महाविभूते मन्ये वरं मे शिरसः प्रमोक्षम् ॥ १० ॥ नमस्तुभ्यं भगवते बंधवे विश्वयोनये ॥ सहिष्णवे च दोषाणां शंभवे शैलधन्वने ॥ ११ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ अराजभयमेतद्वै जगत्सर्वं नशिष्यति ॥ ततस्त्वं जहि दंडार्हं वह लोकधुरं शिशो ॥ १२ ॥ वरं ददामि ते तत्र गृहाण दुर्लभं परम् ॥ वैतानिकेषु गृह्येषु यज्ञेषु च भवान्गुरुः ॥ १३ ॥ निष्फलस्त्वदृते यज्ञः सांगश्च सहदक्षिणः ॥ अथाह देवः कितवं केतकं कूटसाक्षिणम् ॥ १४ ॥ रेरे केतक दुष्टस्त्वं शठ दूरमितो व्रज ॥ ममापि प्रेम ते पुष्पे माभूत्पूजास्वितः परम् ॥ १५ ॥ इत्युक्ते तत्र देवेन केतकं देवजातयः ॥ सर्वा निवारयामासुस्तत्पार्श्वादन्यतस्तदा ॥ १६ ॥ केतक उवाच ॥ नमस्ते नाथ मे जन्म निष्फलं भवदाज्ञया ॥ सफलं क्रियतां तात क्षम्यतां मम किल्बिषम् ॥ १७ ॥ ज्ञानाज्ञानकृतं पापं नाशयत्येव ते स्मृतिः ॥ तादृशे त्वयि दृष्टे मे मिथ्यादोषः कुतो भवेत् ॥ १८ ॥ तथा स्तुतस्तु भगवान्केतकेन सभातले ॥ न मे त्वद्धारणं योग्यं सत्यवागहमीश्वरः ॥ ॥ १९ ॥ मदीयास्त्वां धरिष्यंति जन्म ते सफलं ततः ॥ त्वं वै वितानव्याजेन ममोपरि भविष्यसि ॥ २० ॥ इत्यनुगृह्य भगवान्केतकं विधिमाधवौ ॥ विरराज सभा मध्ये सर्वदेवैरभिष्टुतः ॥ २१ ॥ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायामष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ नंदिकेश्वर उवाच ॥ तत्रांतरे तौ च नाथं प्रणम्य विधिमाधवौ ॥ बद्धांजलिपुटौ तूष्णीं तस्थतुर्दक्षवामगौ ॥ १ ॥ तत्र संस्थाप्य तौ देवं सकुटुंबं वरासने ॥ पूजयामासतुः पूज्यं पुण्यैः पुरुषवस्तुभिः ॥ २ ॥ पौरुषं प्राकृतं वस्तु ज्ञेयं दीर्घाल्पकालिकम् ॥ हारनूपुरकेयूरकिरीटमणिकुंडलैः ॥ ३ ॥ यज्ञसूत्रोत्तरीयस्रक्क्षौममाल्यांगुलीयकैः ॥ पुष्पतांबूलकर्पूरचंदनागुरुलेपनैः ॥ ४ ॥ धूपदीपसितच्छत्रव्यंजनध्वजचामरैः ॥ अन्यै र्दिव्योपहारैश्च वाङ्मनोतीतवैभवैः ॥ ५ ॥ पतियोग्यैः पश्वलभ्यैस्तौ समार्चयतां पतिम् ॥ यद्यच्छ्रेष्ठतमं वस्तु पतियोग्यं हि तद्ध्वज ॥ ॥ ६ ॥ तद्वस्त्वखिलमीशोपि पारंपर्यचिकीर्षया ॥ सभ्यानां प्रददौ हृष्टः पृथक्तत्र यथाक्रमम् ॥ ७ ॥ कोलाहलो महानासीत्तत्र

तद्वस्तु गृह्यताम् ॥ तत्रैव ब्रह्मविष्णुभ्यां चार्चितः शंकरः पुरा ॥८॥ प्रसन्नः प्राह तौ नम्रौ सस्मितं भक्तिवर्धनः ॥ ईश्वर उवाच॥तुष्टोऽहमद्य वां वत्सौ पूजयाऽस्मिन्महादिने ॥ ९ ॥ दिनमेतत्ततः पुण्यं भविष्यति महत्तरम् ॥ शिवरात्रिरिति ख्याता तिथिरेषा मम प्रिया ॥१०॥ एतत्काले तु यः कुर्यात्पूजां मल्लिंगबेरयोः ॥ कुर्यात्तु जगतः कृत्यं स्थितिसर्गादिकं पुमान् ॥ ११ ॥ शिवरात्रावहोरात्रं निराहारो जितेंद्रियः ॥ अर्चयेद्वा यथान्यायं यथाबलमवंचकः ॥ १२ ॥ यत्फलं मम पूजायां वर्षमेकं निरंतरम् ॥ तत्फलं लभते सद्यः शिवरात्रौ मदर्चनात् ॥ १३ ॥ मद्धर्मवृद्धिकालोऽयं चंद्रकाल इवांबुधेः ॥ प्रतिष्ठाद्युत्सवो यत्र मामको मंगलायनः ॥ १४ ॥ यत्पुनः स्तंभरूपेण स्वाविरासमहं पुरा ॥ स कालो मार्गशीर्षे त स्यादार्द्राऋक्षमर्भकौ ॥ १५ ॥ आर्द्रायां मार्गशीर्षे तु यः पश्येन्मामुमासखम् ॥ मद्बेरमपि वा लिंगं स गुहादपि मे प्रियः ॥ १[illegible] ॥ अलं दर्शनमात्रेण फलं तस्मिन्दिने शुभे ॥ अभ्यर्चनं चेदधिकं फलं वाचामगोचरम् ॥ १७ ॥ रणरंगतलेऽमुष्मिन्यदहं लिंगवर्ष्मणा ॥ जृं[illegible]तो लिंगवत्तस्माल्लिंगस्थानमिदं भवेत् ॥ १८ ॥ अनाद्यंतमिदं स्तंभमणुमात्रं भविष्यति ॥ दर्शनार्थं हि जगतां पूजनार्थं हि पुत्रकौ ॥ १९ ॥ भोगावहमिदं लिंगं भुक्तिमुक्त्येकसाधनम् ॥ दर्शनस्पर्शनध्यानाज्जंतूनां जन्ममोचनम् ॥ २० ॥ अनलाचलसंकाशं यदिदं लिंगमुत्थितम् ॥ अरुणाचलमित्येव तदिदं ख्यातिमेष्यति ॥ ॥ २१ ॥ अत्र तीर्थं च बहुधा भविष्यति महत्तरम् ॥ मुक्तिरप्यत्र जंतूनां वासेन मरणेन च ॥ २२ ॥ रथोत्सवादिकल्याणं जनावासं तु सर्वतः ॥ अत्र दत्तं हुतं जप्तं सर्वं कोटिगुणं भवेत् ॥ २३ ॥ मत्क्षेत्रादपि सर्वस्मात्क्षेत्रमेतन्महत्तरम् ॥ अत्र संस्मृतिमात्रेण मुक्तिर्भवति देहिनाम् ॥ २४ ॥ तस्मान्महत्तरमिदं क्षेत्रमत्यंतशोभनम् ॥ सर्वकल्याणसंपूर्णं सर्वमुक्तिकरं शुभम् ॥ २५ ॥ अर्चयित्वाऽत्र मामेव लिंगे लिंगिनमीश्वरम् ॥ सालोक्यं चैव सामीप्यं सारूप्यं सार्ष्टिरेव च ॥ २६ ॥ सायुज्यमिति पंचैते क्रियादीनां फलं मतम् ॥ सर्वेपि यूयं सकलं प्राप्स्यथाशु मनोरथम् ॥ २७ ॥ ॥ नंदिकेश्वर उवाच ॥ ॥ इत्यनुगृह्य भगवान्विनीतौ विधिमाधवौ ॥ यत्पूर्वं प्रहतं युद्धे तयोः सैन्यं परस्परम् ॥ २८ ॥ तदुत्थापयदत्यर्थं स्वशक्त्याऽमृतधारया ॥ तयोर्मौढ्यं च वैरं च व्यपनेतुमुवाच तौ ॥ २९ ॥ सकलं निष्कलं चेति स्वरूपद्वयमस्ति मे ॥ नान्यस्य कस्यचित्तस्मादन्यः सर्वोप्यनीश्वरः ॥ ३० ॥ पुरस्तात्स्तंभरूपेण पश्चाद्रूपेण चार्भकौ ॥ ब्रह्मत्वं निष्कलं प्रोक्तमीशत्वं सकलं तथा ॥ ३१ ॥ द्वयं ममैव संसिद्धं न मदन्यस्य कस्यचित् ॥ तस्मादीशत्वमन्येषां युवयोरपि न क्वचित् ॥ ३२ ॥ तदज्ञानेन वां वृत्तमीशमानं महाद्भुतम् ॥ तन्निराकर्तुमत्रैवमुत्थितोऽहं रणक्षितौ ॥ ॥ ३३ ॥ त्यज तं मानमात्मीयं मयीशे कुरु तं मतिम् ॥ मत्प्रसादेन लोकेषु सर्वोऽप्यर्थः प्रकाशते ॥३४॥ गुरूक्तिर्व्यंजकं तत्र प्रमाणं वा पुनः पुनः ॥

ब्रह्मतत्त्वमिदं गूढं भवत्प्रीत्या भणाम्यहम् ॥ ३५ ॥ अहमेव परं ब्रह्म मत्स्वरूपं कलाकलम् ॥ ब्रह्मत्वादीश्वरश्चाहं कृत्यं मेनुग्रहादिकम् ॥ ३६ ॥
बृहत्त्वाद्बृंहणत्वाच्च ब्रह्माहं ब्रह्मकेशवौ ॥ समत्वाद्व्यापकत्वाच्च तथैवात्माहमर्भकौ ॥ ३७ ॥ अनात्मानः परे सर्वे जीवा एव न संशयः ॥ अनुग्रहाद्यं
सर्गांतं जगत्कृत्यं च पंचकम् ॥ ३८ ॥ ईशत्वादेव मे नित्यं न मदन्यस्य कस्यचित् ॥ आदौ ब्रह्मत्वबुद्ध्यर्थं निष्कलं लिंगमुत्थितम् ॥ ३९ ॥
तस्मादज्ञातमीशत्वं व्यक्तं द्योतयितुं हि वाम् ॥ सकलोऽहमतो जातः साक्षादीशस्तु तत्क्षणात् ॥ ४० ॥ सकलत्वमतो ज्ञेयमीशत्वं मयि सत्वरम् ॥
यदिदं निष्कलं स्तंभं मम ब्रह्मत्वबोधकम् ॥ ४१ ॥ लिंगलक्षणयुक्तत्वान्मम लिंगं भवेदिदम् ॥ तदिदं नित्यमभ्यर्च्यं युवाभ्यामत्र पुत्रकौ ॥ ४२ ॥
मदात्मकमिदं नित्यं मम सान्निध्यकारणम् ॥ महत्पूज्यमिदं नित्यमभेदाल्लिंगलिंगिनोः ॥४३॥ यत्र प्रतिष्ठितं येन मदीयं लिंगमीदृशम् ॥ तत्र प्रति
ष्ठितः सोऽहमप्रतिष्ठोऽपि वत्सकौ ॥४४॥ मत्साम्यमेकलिंगस्य स्थापने फलमीरितम् ॥ द्वितीये स्थापिते लिंगे मदैक्यं फलमेव हि ॥४५॥ लिंगं प्राधा
न्यतः स्थाप्यं तथा बेरं तु गौणकम् ॥ लिंगाभावेन तत्क्षेत्रं सबेरमपि सर्वतः ॥ ४६ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां नव
मोऽध्यायः ॥ ९ ॥ ॥ ब्रह्मविष्णू ऊचतुः ॥ ॥ सर्गादिपंचकृत्यस्य लक्षणं ब्रूहि नौ प्रभो ॥ ॥ शिव उवाच ॥ ॥ मत्कृत्यबोधनं गुह्यं कृपया
प्रब्रवीमि वाम् ॥ १ ॥ सृष्टिः स्थितिश्च संहारस्तिरोभावोऽप्यनुग्रहः ॥ पंचैव मे जगत्कृत्यं नित्यसिद्धमजाच्युतौ ॥ २ ॥ सर्गः संसारसंरंभस्त
त्प्रतिष्ठा स्थितिर्मता ॥ संहारो मर्दनं तस्य तिरोभावस्तदुत्क्रमः ॥३ ॥ तन्मोक्षोऽनुग्रहस्तन्मे कृत्यमेवं हि पंचकम् ॥ कृत्यमेतद्वहत्यन्यस्तूष्णीं गोपु
रबिंबवत् ॥ ४ ॥ सर्गादि यच्चतुःकृत्यं संसारपरिजृंभणम् ॥ पंचमं मुक्तिहेतुर्वै नित्यं मयि च सुस्थिरम् ॥ ५ ॥ तदिदं पंचभूतेषु दृश्यते मामकै
र्जनैः ॥ सृष्टिर्भूमौ स्थितिस्तोये संहारः पावके तथा ॥ ६ ॥ तिरोभावोऽनिले तद्वदनुग्रह इहांबरे ॥ सृज्यते धरया सर्वमद्भिः सर्वं प्रवर्द्धते ॥ ७ ॥
अर्द्यते तेजसा सर्वं वायुना चापनीयते ॥ व्योम्नानुगृह्यते सर्वं ज्ञेयमेवं हि सूरिभिः ॥ ८ ॥ पंचकृत्यमिदं वोढुं ममास्ति मुखपंचकम् ॥ चतुर्दिक्षु
चतुर्वक्त्रं तन्मध्ये पंचमं मुखम् ॥ ९ ॥ युवाभ्यां तपसा लब्धमेतत्कृत्यद्वयं सुतौ ॥ सृष्टिस्थित्यभिधं भाग्यं मत्तः प्रीतादतिप्रियम् ॥ १० ॥ तथा
रुद्रमहेशाभ्यामन्यत्कृत्यद्वयं परम् ॥ अनुग्रहाख्यं केनापि लब्धुं नैव हि शक्यते ॥ ११ ॥ तत्सर्वं पौर्विकं कर्म युवाभ्यां कालविस्मृतम् ॥ न तद्रु
द्रमहेशाभ्यां विस्मृतं कर्म तादृशम्॥१२॥रूपे वेषे च कृत्ये च वाहने चासने तथा॥आयुधादौ च मत्साम्यमस्माभिस्तत्कृते कृतम् ॥१३॥ मद्ध्यान
विरहाद्वत्सौ मौढ्यं वामेवमागतम् ॥ मज्ज्ञाने सति नैवं स्यान्मानं रूपं महेशवत् ॥ १४ ॥ तस्मान्मज्ज्ञानसिद्ध्यर्थं मंत्रमोंकारनामकम् ॥ इतःपरं

प्रजपतं मामकं मानभंजनम् ॥ १९ ॥ उपादिशं निजं मंत्रमोंकारमुरुमंगलम् ॥ ॐकारो मन्मुखाज्जज्ञे प्रथमं मत्प्रबोधकः ॥ १६ ॥ वाचकोऽयमहं वाच्यो मंत्रोऽयं हि मदात्मकः ॥ तदनुस्मरणं नित्यं ममानुस्मरणं भवेत् ॥१७॥ अकार उत्तरात्पूर्वमुकारः पश्चिमाननात् ॥ मकारो दक्षिणमुखाद्बिंदुः प्राङ्मुखतस्तथा ॥ १८ ॥ नादो मध्यमुखादेवं पंचधाऽसौ विजृंभितः ॥ एकीभूतः पुनस्तद्वदोमित्येकाक्षरोभवत् ॥ १९ ॥ नामरूपात्मकं सर्वं वेद भूतकुलद्वयम् ॥ व्याप्तमेतेन मंत्रेण शिवशक्त्योश्च बोधकः ॥ २० ॥ अस्मात्पंचाक्षरं जज्ञे बोधकं सकलस्य तत् ॥ अकारादिक्रमेणैव नकारादि यथाक्रमम् ॥ २१ ॥ अस्मात्पंचाक्षराज्जाता मातृकाः पंचभेदतः ॥ तस्माच्छिरश्चतुर्वक्त्रात्त्रिपाद्गायत्रिरेव हि ॥ २२ ॥ वेदः सर्वस्ततो जज्ञे ततो वै मंत्रकोटयः ॥ तत्तन्मंत्रेण तत्सिद्धिः सर्वसिद्धिरितो भवेत् ॥ २३ ॥ अनेन मंत्रकंदेन भोगो मोक्षश्च सिद्ध्यति ॥ सकला मंत्रराजानः साक्षाद्भोगप्रदाः शुभाः ॥ २४ ॥ नंदिकेश्वर उवाच ॥ पुनस्तयोस्तत्र तिरः पटं गुरुः प्रकल्प्य मंत्रं च समादिशत्परम् ॥ निधाय तच्छीर्ष्णि करांबुजं शनैरुदङ्मुखं संस्थितयोः सहांबिकः ॥ २५ ॥ त्रिरुच्चार्याग्रहीन्मंत्रं यंत्रतंत्रोक्तिपूर्वकम् ॥ शिष्यौ च तौ दक्षिणायामात्मानं च समर्पयत् ॥ २६ ॥ प्रबद्धहस्तौ किल तौ तदंतिके तमूचतुर्देववरं जगद्गुरुम् ॥ २७ ॥ ॥ ब्रह्माच्युतावूचतुः ॥ नमो निष्कलरूपाय नमो निष्कलतेजसे ॥ नमः सकलनाथाय नमस्ते सकलात्मने ॥२८॥ नमः प्रणववाच्याय नमः प्रणवलिंगिने॥नमः सृष्ट्यादिकर्त्रे च नमः पंचमुखाय ते॥२९॥पंचब्रह्मस्वरूपाय पंचकृत्याय ते नमः ॥ आत्मने ब्रह्मणे तुभ्यमनंतगुणशक्तये ॥ ३० ॥ सकलाकलरूपाय शंभवे गुरवे नमः ॥ इति स्तुत्वा गुरुं पद्यैर्ब्रह्माविष्णुश्च नेमतुः ॥ ३१ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ वत्सकौ सर्वतत्वं च कथितं दर्शितं च वाम् ॥ जपतं प्रणवं मंत्रं देवीदिष्टं मदात्मकम् ॥ ३२ ॥ ज्ञानं च सुस्थिरं भाग्यं सर्वं भवति शाश्वतम्॥आर्द्रायां च चतुर्दश्यां तज्जाप्यं त्वक्षयं भवेत् ॥ ३३ ॥ सूर्यगत्या महार्द्रायामेकं कोटिगुणं भवेत् ॥ मृगशीर्षांतिमो भागः पुनर्वस्वादिमस्तथा ॥ ३४ ॥ आर्द्रासमं सदा ज्ञेयं पूजाहोमादितर्पणे ॥ दर्शनं तु प्रभाते च प्रातः संगवकालयोः ॥ ३५ ॥ चतुर्दशी तथा ग्राह्या निशीथव्यापिनी भवेत् ॥ प्रदोषव्यापिनी चैव परयुक्ता प्रशस्यते ॥ ३६ ॥ लिंगं बेरं च मे तुल्यं यजतां लिंगमुत्तमम् ॥ तस्माल्लिंगं परं पूज्यं बेरादपि मुमुक्षुभिः ॥ ३७ ॥ लिंगमोंकारमंत्रेण बेरं पंचाक्षरेण तु ॥ स्वयमेव हि सद्द्रव्यैः प्रतिष्ठाप्यं परैरपि ॥ ३८ ॥ पूजयेदुपचारैश्च मत्पदं सुलभं भवेत् ॥ इति शास्य तथा शिष्यौ तत्रैवांऽतर्हितः शिवः॥३९॥इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां दशमोऽध्यायः॥१०॥ऋषय ऊचुः॥ कथं लिंगं प्रतिष्ठाप्यं कथं वा तस्य लक्षणम् ॥ कथं वा तत्समभ्यर्च्यं देशे काले च केन हि ॥ १ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ युष्मदर्थं प्रवक्ष्यामि बुद्ध्य

तामवधानतः ॥ अनुकूले शुभे काले पुण्ये तीर्थे तटे तथा ॥ २ ॥ यथेष्टं लिंगमारोप्यं यत्र स्यान्नित्यमर्चनम् ॥ पार्थिवेन तथाप्येनं तैजसेन यथा रुचि ॥ ३ ॥ कल्पलक्षणसंयुक्तं लिंगं पूजाफलं लभेत् ॥ सर्वलक्षणसंयुक्तं सद्यः पूजाफलप्रदम् ॥ ४ ॥ चरे विशिष्यते सूक्ष्मं स्थावरे स्थूलमेव हि ॥ सलक्षणं सपीठं च स्थापयेच्छिवनिर्मितम् ॥ ५ ॥ मंडलं चतुरस्रं वा त्रिकोणमथवा तथा ॥ खट्वांगवन्मध्यसूक्ष्मं लिंगपीठं महाफलम् ॥ ॥ ६ ॥ प्रथमं मृच्छिलादिभ्यो लिंगं लोहादिभिः कृतम् ॥ येन लिंगं तेन पीठं स्थावरे हि विशिष्यते ॥ ७ ॥ लिंगं पीठं चरे त्वेकं लिंगं बाणकृतं विना ॥ लिंगप्रमाणं कर्तॄणां द्वादशांगुलमुत्तमम् ॥ ८ ॥ न्यूनं चेत्फलमल्पं स्यादाधिकं नैव दुष्यते ॥ कर्तुरेकांगुलन्यूनं चरेपि च तथैव हि ॥ ९ ॥ आदौ विमानं शिल्पेन कार्यं देवगणैर्युतम् ॥ तत्र गर्भगृहे रम्ये दृढे दर्पणसंनिभे ॥ १० ॥ भूषिते नवरत्नैश्च दिग्द्वारे च प्रधानके ॥ नीलं रक्तं च वैडूर्यं श्यामं मरकतं तथा ॥ ११ ॥ मुक्ताप्रवालगोमेदवज्राणि नवरत्नकम् ॥ मध्ये लिंगं महद्द्रव्यं निःक्षिपेत्सहवैदिके ॥ १२ ॥ संपूज्य लिंगं सद्याद्यैः पंचस्थाने यथाक्रमम् ॥ अग्नौ च हुत्वा बहुधा हविषा सकुलं च माम् ॥ १३ ॥ अभ्यर्च्य गुरुमाचार्यमर्थैः कामैश्च बांधवम् ॥ दद्यादैश्वर्यमर्थिभ्यो जडमप्यजडं तथा ॥ १४ ॥ स्थावरं जंगमं जीवं सर्वं संतोष्य यत्नतः ॥ सुवर्णपूरिते श्वभ्रे नवरत्नैश्च पूरिते ॥ १५ ॥ सद्यादिब्रह्म चोच्चार्य ध्यात्वा देवं परं शुभम् ॥ उदीर्य च महामंत्रमोंकारं नादघोषितम् ॥ १६ ॥ लिंगं तत्र प्रतिष्ठाप्य लिंगं पीठेन योजयेत् ॥ लिंगं सपीठं निक्षिप्य नित्यलेपेन बंधयेत्॥१७॥एवं बेरं च संस्थाप्यं तत्रैव परमं शुभम्॥पंचाक्षरेण बेरं तु उत्सवार्थं बहिस्तथा॥१८॥बेरं गुरुभ्यो गृह्णीयात्साधुभिः पूजितं तु वा॥एवं लिंगे च बेरे च पूजा शिवपदप्रदा॥१९॥पुनश्च द्विविधं प्रोक्तं स्थावरं जंगमं तथा॥स्थावरं लिंगमित्याहुस्तरुगुल्मादिकं तथा॥२०॥ जंगमं लिंगमित्याहुः कृमिकीटादिकं तथा॥स्थावरस्य च शुश्रूषा जंगमस्य च तर्पणम् ॥ २१ ॥ तत्तत्सुखानुरागेण शिवपूजां विदुर्बुधाः ॥ पीठमंबामयं सर्वं शिवलिंगं च चिन्मयम्॥२२॥यथा देवीमुमामंके धृत्वा तिष्ठति शंकरः ॥ तथा लिंगमिदं पीठं धृत्वा तिष्ठति संततम् ॥ २३ ॥ एवं स्थाप्य महालिंगं पूजयेदुपचारकैः ॥ नित्यपूजा यथाशक्ति ध्वजादिकरणं तथा ॥ २४ ॥ इति संस्थापयेल्लिंगं साक्षाच्छिवपदप्रदम् ॥ अथवा चरलिंगे तु षोडशैरुपचारकैः ॥ २५ ॥ पूजयेच्च यथान्यायं क्रमाच्छिवपदप्रदम् ॥ आवाहनं चासनं च अर्घ्यं पाद्यं तथैव च ॥ २६ ॥ तदंगाचमनं चैव स्नानमभ्यंगपूर्वकम् ॥ वस्त्रं गंधं तथा पुष्पं धूपं दीपं निवेदनम् ॥ २७ ॥ नीराजनं च तांबूलं नमस्कारो विसर्जनम् ॥ अथवाऽर्घ्यादिकं कृत्वा नैवेद्यांतं यथाविधि ॥ ॥ २८ ॥ अथाभिषेकं नैवेद्यं नमस्कारं च तर्पणम् ॥ यथाशक्ति सदा कुर्यात्क्रमाच्छिवपदप्रदम् ॥ २९ ॥ अथवा मानुषे लिंगे प्यार्षे दैवे स्वयंभुवि ॥

स्थापितेऽपूर्वके लिंगे सोपचारं यथातथा ॥ ३० ॥ पूजोपकरणे दत्ते यत्किंचित्फलमश्नुते ॥ प्रदक्षिणानमस्कारैः क्रमाच्छिवपदप्रदम् ॥ ३१ ॥ लिंग दर्शनमात्रं वा नियमेन शिवप्रदम् ॥ मृत्पिष्टगोशकृत्पुष्पैः करवीरेण वा फलैः॥३२॥ गुडेन नवनीतेन भस्मनान्नैर्यथारुचि ॥ लिंगं यत्नेन कृत्वांऽते यजेत्त दनुसारतः॥३३॥ अंगुष्ठादावपि तथा पूजामिच्छंति केचन ॥ लिंगकर्मणि सर्वत्र निषेधोस्ति न कर्हिचित् ॥३४॥ सर्वत्र फलदाता हि प्रयासानुगुणं शिवः अथवा लिंगदानं वा लिंगमौल्यमथापि वा ॥३५॥ श्रद्धया शिवभक्ताय दत्तं शिवपदप्रदम्॥ अथवा प्रणवं नित्यं जपेद्दशसहस्रकम्॥३६॥संध्ययोश्च स हस्रं वा ज्ञेयं शिवपदप्रदम् ॥ जपकाले मकारांतं मनःशुद्धिकरं भवेत् ॥३७॥ समाधौ मानसं प्रोक्तमुपांशु सार्वकालिकम् ॥ समानप्रणवं चेदं बिंदुनाद युतं विदुः ॥ ३८॥ अथ पंचाक्षरं नित्यं जपेदयुतमादरात् ॥ संध्ययोश्च सहस्रं वा ज्ञेयं शिवपदप्रदम्॥३९॥ प्रणवेनादिसंयुक्तं ब्राह्मणानां विशिष्यते॥दीक्षायु क्तं गुरोर्ग्राह्यं मंत्रं ह्यथ फलाप्तये ॥४०॥ कुंभस्नानं मंत्रदीक्षा मातृकान्यासमेव च ॥ ब्राह्मणः सत्यपूतात्मा गुरुर्ज्ञानी विशिष्यते ॥४१॥द्विजानां च नमः पूर्वमन्येषां च नमोन्तकम् ॥ स्त्रीणां च क्वचिदिच्छंति नमोंतं च यथाविधि ॥ ४२ ॥ विप्रस्त्रीणां नमः पूर्वमिदमिच्छंति केचन ॥ पंचकोटि जपं कृत्वा सदाशिवसमो भवेत् ॥ ४३ ॥ एकद्वित्रिचतुःकोट्या ब्रह्मादीनां पदं व्रजेत् ॥ जपेदक्षरलक्षं वा अक्षराणां पृथक्पृथक् ॥ ४४ ॥ अथवाक्षरलक्षं वा ज्ञेयं शिवपदप्रदम् ॥ सहस्रं तु सहस्राणां सहस्रेण दिनेन हि ॥ ४५ ॥ जपेन्मंत्रादिष्टसिद्धिर्नित्यं ब्राह्मणभोजनात् ॥ अष्टोत्तरसहस्रं वै गायत्रीं प्रातरेव हि ॥ ४६ ॥ ब्राह्मणस्तु जपेन्नित्यं क्रमाच्छिवपदप्रदाम् ॥ वेदमंत्रांस्तु सूक्तानि जपेन्नियममास्थितः ॥ ४७ ॥ एकं दशार्णमंत्रं च शतोनं च तदूर्ध्वकम् ॥ अयुतं च सहस्रं च शतमेकं विना भवेत् ॥ ४८ ॥ वेदपारायणं चैव ज्ञेयं शिवपदप्रदम् ॥ अन्यान्बहुतरान्मंत्रान्ज पेदक्षरलक्षतः ॥ ४९ ॥ एकाक्षरांस्तथा मंत्राञ्जपेदक्षरकोटितः ॥ ततः परं जपेच्चैव सहस्रं भक्तिपूर्वकम् ॥ ५० ॥ एवं कुर्याद्यथाशक्ति क्रमाच्छिव पदं लभेत् ॥ नित्यं रुचिकरं त्वेकं मंत्रमामरणांतिकम् ॥ ५१ ॥ सहस्रमोमितिजपेत्सर्वाभीष्टं शिवाज्ञया ॥ पुष्पारामादिकं वापि तथा संमार्जनादिकम् ॥ ५२ ॥ शिवाय शिवकार्यार्थे कृत्वा शिवपदं लभेत् ॥ शिवक्षेत्रे तथा वासं नित्यं कुर्याच्च भक्तितः ॥ ५३ ॥ जडानामजडानां च सर्वेषां भुक्तिमुक्तिदम् ॥ तस्माद्वासं शिवक्षेत्रे कुर्यादामरणं बुधः ॥ ५४ ॥ लिंगाद्धस्तशतं पुण्यं क्षेत्रे मानुषके विदुः ॥ सहस्रारत्निमात्रं तु पुण्यं क्षेत्रे तथार्षके ॥ ५५ ॥ दैवलिंगे तथा ज्ञेयं सहस्रारत्निमानतः ॥ धनुःप्रमाणसाहस्रं पुण्यं क्षेत्रे स्वयंभुवि ॥ ५६ ॥ पुण्यक्षेत्रे स्थिता वापीकू पाद्यं पुष्कराणि च ॥ शिवगंगेति विज्ञेयं शिवस्य वचनं यथा ॥ ५७ ॥ तत्र स्नात्वा तथा दत्वा जपित्वा हि शिवं व्रजेत् ॥ शिवक्षेत्रं समाश्रित्य

वसेदामरणं तथा ॥ ५८ ॥ दाहं दशाहं मास्यं वा सपिंडीकरणं तु वा ॥ आब्दिकं वा शिवक्षेत्रे क्षेत्रे पिंडमथापि वा ॥ ५९ ॥ सर्वपाप विनिर्मुक्तः सद्यः शिवपदं लभेत् ॥ अथवा सप्तरात्रं वा वसेद्वा पंचरात्रकम् ॥ ६० ॥ त्रिरात्रमेकरात्रं वा क्रमाच्छिवपदं लभेत् ॥ स्ववर्णानुगुणं लोके स्वाचारात्प्राप्नुते नरः ॥ ६१ ॥ वर्णोद्धारेण भक्त्या च तत्फलातिशयं नरः ॥ सर्वं कृतं कामनया सद्यः फलमवाप्नुयात् ॥ ६२ ॥ सर्वं कृतमकामेन साक्षाच्छिवपदप्रदम् ॥ प्रातर्मध्याह्नसायाह्नमहस्त्रिष्वेकतः क्रमात् ॥ ६३ ॥ प्रातर्विधिकरं ज्ञेयं मध्याह्नं कामिकं तथा ॥ सायाह्नं शांतिकं ज्ञेयं रात्रावपि तथैव हि ॥ ६४ ॥ कालो निशीथो वै प्रोक्तो मध्ययामद्वयं निशि ॥ शिवपूजाविशेषेण तत्कालेऽभीष्टसिद्धिदा ॥ ६५ ॥ एवं ज्ञात्वा नरः कुर्वन्यथोक्तफलभाग्भवेत् ॥ कलौ युगे विशेषेण फलसिद्धिस्तु कर्मणा ॥ ६६ ॥ उक्तेन केनचिद्वापि ह्यधिकारविभेदतः ॥ सद्वृत्तिः पापभीरुश्चेत्तत्तत्फलमवाप्नुयात् ॥ ६७ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ अथ क्षेत्राणि पुण्यानि समासात्कथयस्व नः ॥ सर्वाः स्त्रियश्च पुरुषा यान्या श्रित्य पदं लभेत् ॥ ६८ ॥ सूत योगिवरश्रेष्ठ शिवक्षेत्रागमांस्तथा ॥ सूत उवाच ॥ शृणुत श्रद्धया सर्वक्षेत्राणि च तदागमान् ॥ ६९ ॥ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायामेकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ सूत उवाच ॥ शृणुध्वमृषयः प्राज्ञाः शिवक्षेत्रं विमुक्तिदम् ॥ तदागमां स्ततो वक्ष्ये लोकरक्षार्थमेव हि ॥ १ ॥ पंचाशत्कोटिविस्तीर्णा सशैलवनकानना ॥ शिवाज्ञया हि पृथिवी लोकं धृत्वा च तिष्ठति ॥ २ ॥ तत्र तत्र शिवक्षेत्रं तत्रतत्र निवासिनाम् ॥ मोक्षार्थं कृपया देवः क्षेत्रं कल्पितवान्प्रभुः ॥ ३ ॥ परिग्रहादृषीणां च देवानां च परिग्रहात् ॥ स्वयंभूतान्य थान्यानि लोकरक्षार्थमेव हि ॥ ४ ॥ तीर्थे क्षेत्रे सदा कार्यं स्नानदानजपादिकम् ॥ अन्यथा रोगदारिद्र्यमूकत्वाद्याप्नुयान्नरः ॥ ५ ॥ अथास्मिन्भारते वर्षे प्राप्नोति मरणं नरः ॥ स्वयंभूस्थानवासेन पुनर्मानुष्यमाप्नुयात् ॥ ६ ॥ क्षेत्रे पापस्य करणं दृढं भवति भूसुराः ॥ पुण्यक्षेत्रे निवासे हि पाप मण्वपि नाचरेत् ॥ ७ ॥ येन केनाप्युपायेन पुण्यक्षेत्रे वसेन्नरः ॥ सिंधोः शतनदीतीरे संति क्षेत्राण्यनेकशः ॥ ८ ॥ सरस्वती नदी पुण्या प्रोक्ता षष्टिमुखा तथा ॥ तत्तत्तीरे वसेत्प्राज्ञः क्रमाद्ब्रह्मपदं लभेत् ॥ ९ ॥ हिमवद्गिरिजा गंगा पुण्या शतमुखा नदी ॥ तत्तीरे चैव काश्यादिपुण्यक्षे त्राण्यनेकशः ॥ १० ॥ तत्र तीरं प्रशस्तं हि मृगे मृगबृहस्पतौ ॥ शोणभद्रो दशमुखः पुण्योऽभीष्टफलप्रदः ॥ ११ ॥ तत्र स्नानोपवासेन पदं वैना यकं लभेत् ॥ चतुर्विंशमुखा पुण्या नर्मदा च महानदी ॥ १२ ॥ तस्यां स्नानेन वासेन पदं वैष्णवमाप्नुयात् ॥ तमसा द्वादशमुखा रेवा दशमुखा नदी ॥ १३ ॥ गोदावरी महापुण्या ब्रह्मगोवधनाशिनी ॥ एकविंशमुखा प्रोक्ता रुद्रलोकप्रदायिनी ॥ १४ ॥ कृष्णवेणी पुण्यनदी सर्वपापक्ष

यावद्वा ॥ साष्टादशमुखा प्रोक्ता विष्णुलोकप्रदायिनी ॥ १५ ॥ तुंगभद्रा दशमुखा ब्रह्मलोकप्रदायिनी ॥ सुवर्णमुखरी पुण्या प्रोक्ता नवमुखा तथा ॥ १६ ॥ तत्रैव सुप्रजायंते ब्रह्मलोकच्युतास्तथा ॥ सरस्वती च पंपा च कन्या श्वेतनदी शुभा ॥ १७ ॥ एतासां तीरवासेन इंद्रलोकमवाप्नुयात् ॥ सह्याद्रिजा महापुण्या कावेरीति महानदी ॥ १८ ॥ सप्तविंशमुखा प्रोक्ता सर्वाभीष्टप्रदायिनी ॥ तत्तीराः स्वर्गदाश्चैव ब्रह्मविष्णुपदप्रदाः ॥ १९ ॥ शिवलोकप्रदाः शैवास्तथाऽभीष्टफलप्रदाः ॥ नैमिषे बदरे स्नायान्मेषगे च गुरौ रवौ ॥ २० ॥ ब्रह्मलोकप्रदं विद्यात्ततः पूजादिकं तथा ॥ सिंधुनद्यां तथा स्नानं सिंहे कर्कटगे रवौ ॥ २१ ॥ केदारोदकपानं च स्नानं च ज्ञानदं विदुः ॥ गोदावर्यां सिंहमासे स्नायात्सिंहबृहस्पतौ ॥ २२ ॥ शिवलोकप्रदमिति शिवेनोक्तं तथा पुरा ॥ यमुनाशोणयोः स्नायाद्गुरौ कन्यागते रवौ ॥ २३ ॥ धर्मलोके दंतिलोके महाभोगप्रदं विदुः ॥ कावेर्यां च तथा स्नायात्तुलागे तु रवौ गुरौ ॥ २४ ॥ विष्णोर्वचनमाहात्म्यात्सर्वाभीष्टप्रदं विदुः॥ वृश्चिके मासि संप्राप्ते तथार्के गुरुवृश्चिके ॥२५॥ नर्मदायां नदीस्नानाद्विष्णुलोकमवाप्नुयात् ॥ सुवर्णमुखरीस्नानं चापगे च गुरौ रवौ ॥ २६ ॥ शिवलोकप्रदमिति ब्रह्मणो वचनं यथा ॥ मृगमासि तथास्नायाज्जाह्नव्यां मृगगे गुरौ ॥ २७ ॥ शिवलोकप्रदामिति ब्रह्मणो वचनं यथा ॥ ब्रह्मविष्ण्वोः पदे भुक्त्वा तदंते ज्ञानमाप्नुयात् ॥ ॥ २८ ॥ गंगायां माघमासे तु तथा कुंभगते रवौ ॥ श्राद्धं वा पिंडदानं वा तिलोदकमथापि वा ॥ २९ ॥ वंशद्वयपितॄणां च कुलकोट्युद्धरं विदुः ॥ कृष्णवेण्यां प्रशंसंति मीनगे च गुरौ रवौ ॥ ३० ॥ तत्तत्तीर्थे च तन्मासि स्नानमिंद्रपदप्रदम् ॥ गंगां वा सह्यजां वापि समाश्रित्य वसेद्बुधः ॥ ३१ ॥ तत्कालकृतपापस्य क्षयो भवति निश्चितम् ॥ रुद्रलोकप्रदान्येव संति क्षेत्राण्यनेकशः ॥ ३२ ॥ ताम्रपर्णी वेगवती ब्रह्मलोकफलप्रदे ॥ तयोस्तीरे हि संत्येव क्षेत्राणि स्वर्गदानि च ॥ ३३ ॥ संति क्षेत्राणि तन्मध्ये पुण्यदानि च भूरिशः ॥ तत्रतत्र वसन्प्राज्ञस्तादृशं च फलं लभेत् ॥ ३४ ॥ सदाचारेण सद्वृत्त्या सदाभावनयापि च ॥ वसेद्दयालुः प्राज्ञो वै नान्यथा तत्फलं लभेत् ॥ ३५ ॥ पुण्यक्षेत्रे कृतं पुण्यं बहुधा ऋद्धिमृच्छति ॥ पुण्यक्षेत्रे कृतं पापं महदण्वपि जायते ॥ ३६ ॥ तत्कालं जीवनार्थश्चेत्पुण्येन क्षयमेष्यति॥पुण्यमैश्वर्यदं प्राहुः कायिकं वाचिकं तथा॥३७॥मानसं च तथा पापं तादृशं नाशयेद्द्विजाः ॥ मानसं वज्रलेपं तु कल्पकल्पानुगं तथा ॥ ३८ ॥ ध्यानादेव हि तन्नश्येन्नान्यथा नाशमृच्छति ॥ वाचिकं जपजालेन कायिकं कायशोषणात् ॥ ३९ ॥ दानाद्धनकृतं नश्येन्नाऽन्यथा कल्पकोटिभिः ॥ क्वचित्पापेन पुण्यं च वृद्धिपूर्वेण नश्यति ॥ ४० ॥ बीजांशश्चैव वृद्ध्यंशो भोगांशः पुण्यपापयोः ॥ ज्ञाननाश्यो हि बीजांशो वृद्धिरुक्तप्रकारतः॥४१॥भोगांशो भोगनाश्यस्तु नान्यथा पुण्यकोटिभिः॥बीजप्ररोहे नष्टे तु शेषो भोगाय कल्पते ॥४२॥

देवानां पूजया चैव ब्राह्मणानां च दानतः ॥ तपोधिक्याच्च कालेन भोगः सद्यो भवेन्नृणाम् ॥ तस्मात्पापमकृत्वैव वस्तव्यं सुखमिच्छता ॥
॥ ४३ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ सदाचारं श्रावयाशु येन लोकाञ्जयेद्बुधः ॥
धर्माधर्ममयान्ब्रूहि स्वर्गनारकदांस्तथा ॥ १ ॥ सूत उवाच ॥ सदाचारयुतो विद्वान्ब्राह्मणो नाम नामतः ॥ वेदाचारयुतो विप्रो ह्येतैरेकैकवान्द्विजः
॥ २ ॥ अल्पाचारोल्पवेदश्च क्षत्रियो राजसेवकः ॥ किंचिदाचारवान्वैश्यः कृषिवाणिज्यकृत्तथा ॥ ३ ॥ शूद्रब्राह्मण इत्युक्तः स्वयमेव हि कर्षकः ॥
असूयालुः परद्रोही चंडालद्विज उच्यते ॥ ४ ॥ पृथिवीपालको राजा इतरे क्षत्रिया मताः ॥ धान्यादिक्रयवान्वैश्य इतरो वणिगुच्यते ॥ ५ ॥ ब्रह्म
क्षत्रियवैश्यानां शुश्रूषुः शूद्र उच्यते ॥ कर्षको वृषलो ज्ञेय इतरे चैव दस्यवः ॥ ६ ॥ सर्वो ह्युषः प्राङ्मुखश्चचिन्तयेद्देवपूर्वकान् ॥ धर्मानर्थां
श्च तत्क्लेशानायं च व्ययमेव च ॥ ७ ॥ आयुर्द्वेषश्च मरणं पापं भाग्यं तथैव च ॥ व्याधिः पुष्टिस्तथा शक्तिः प्रातरुत्थानदिक्फलम् ॥ ८ ॥
निशांत्ययामोषा ज्ञेया यामार्धं संधिरुच्यते ॥ तत्काले तु समुत्थाय विण्मूत्रे विसृजेद्द्विजः ॥ ९ ॥ गृहाद्दूरं ततो गत्वा बाह्यतः प्रावृतस्तथा ॥
उदङ्मुखः समाविश्य प्रतिबंधेऽन्यदिङ्मुखः ॥ १० ॥ जलाग्निब्राह्मणादीनां देवानां नाभिमुख्यतः ॥ लिङ्गं पिधाय वामेन मुखमन्येन पाणिना
॥ ११ ॥ मलमुत्सृज्य चोत्थाय न पश्येच्चैवं तन्मलम् ॥ उद्धृतेन जलेनैव शौचं कुर्याज्जलाद्बहिः ॥ १२ ॥ अथवा देवपित्रार्षतीर्थावतरणं विना ॥
सप्त वा पंच वा तिस्रो गुदं संशोधयेन्मृदा ॥ १३ ॥ लिंगे कर्कोटमात्रं तु गुदे प्रसृतिरिष्यते ॥ तत उत्थाय पद्धस्तशौचं गण्डूषमष्टकम् ॥ १४ ॥
येन केन च पत्रेण काष्ठेन च जलाद्बहिः ॥ कार्यं संतर्ज्जनीं त्यज्य दंतधावनमीरितम् ॥ १५ ॥ जलदेवान्नमस्कृत्य मंत्रेण स्नानमाचरेत् ॥ अशक्तः कंठदघ्नं वा
कटिदघ्नमथापि वा ॥ १६ ॥ आजानुजलमासिच्य मंत्रस्नानं समाचरेत् ॥ देवादींस्तर्पयेद्विद्वांस्तत्र तीर्थजलेन च ॥ १७ ॥ धौतवस्त्रं समादाय
पंचकच्छेन धारयेत् ॥ उत्तरीयं च किंचैव धार्यं सर्वेषु कर्मसु ॥ १८ ॥ नद्यादितीर्थस्नाने तु स्नानवस्त्रं न शोधयेत् ॥ वापीकूपगृहादौ तु स्नानादूर्ध्वं
नयेद्बुधः ॥ १९ ॥ शिलादार्वादिके वापि जले वापि स्थलेपि वा ॥ संशोध्य पीडयेद्वस्त्रं पितॄणां तृप्तये द्विजाः ॥ २० ॥ जाबालकोक्तमंत्रेण भस्मना
च त्रिपुंड्रकम् ॥ अन्यथा चेज्जले पात इतस्तन्नरकमृच्छति ॥ २१ ॥ आपोहिष्ठेति शिरसि प्रोक्षयेत्पापशांतये ॥ यस्येति मंत्रं पादे तु संधिप्रोक्षण
मुच्यते ॥ २२ ॥ पादे मूर्ध्नि हृदि चैव मूर्ध्नि हृत्पाद एव च ॥ हृत्पादमूर्ध्नि संप्रोक्ष्य मंत्रस्नानं विदुर्बुधाः ॥ २३ ॥ ईषत्स्पर्शे च दौःस्वास्थ्ये राजराष्ट्र
भयेपि च ॥ अगत्या गतिकाले च मंत्रस्नानं समाचरेत् ॥ २४ ॥ प्रातः सूर्यानुवाकेन सायमग्न्यनुवाकतः ॥ अपः पीत्वा तथा मध्ये पुनः प्रोक्षण

माचरेत् ॥ २५ ॥ गायत्र्या जपमंत्रांते त्रिरूर्ध्वं प्राग्विनिक्षिपेत् ॥ मंत्रेण सह चैकं वै मध्येऽर्घ्यं तु रवेर्द्विजाः ॥ २६ ॥ अथ जाते च सायाह्ने शुचि पश्चिमदिङ्मुखः ॥ उद्धृत्य दद्यात्प्रातस्तु मध्याह्नेंऽगुलिभिस्तथा ॥ २७ ॥ अंगुलीनां च रंध्रेण लंबं पश्येद्दिवाकरम् ॥ आत्मप्रदक्षिणं कृत्वा शुद्धाचमनमाचरेत् ॥ २८ ॥ सायं मुहूर्तादर्वाक्तु कृता संध्या वृथा भवेत् ॥ अकालात्काल इत्युक्तो दिनेऽतीते यथाक्रमम् ॥ २९ ॥ दिवाऽतीते च गायत्रीं शतं नित्यं क्रमाज्जपेत् ॥ आदशाहात्पराऽतीते गायत्रीं लक्षमभ्यसेत् ॥ ३० ॥ मासातीते तु नित्ये हि पुनश्चोपनयं चरेत् ॥ ईशो गौरी गुहो विष्णुर्ब्रह्मा चंद्रश्च वै यमः ॥ ३१ ॥ एवं रूपांश्च वै देवांस्तर्पयेदर्थसिद्धये ॥ ब्रह्मार्पणं ततः कृत्वा शुद्धाचमनमाचरेत् ॥ ३२ ॥ तीर्थदक्षिणतः शस्ते मठे मंत्रालये बुधः ॥ तत्र देवालये वापि गृहे वा नियतस्थले ॥ ३३ ॥ सर्वान्देवान्नमस्कृत्य स्थिरबुद्धिः स्थिरासनः ॥ प्रणवं पूर्वमभ्यस्य गायत्रीमभ्यसेत्ततः ॥ ३४ ॥ जीवब्रह्मैक्यविषयं बुद्ध्वा प्रणवमभ्यसेत् ॥ त्रैलोक्यसृष्टिकर्तारं स्थितिकर्तारमच्युतम् ॥ ३५ ॥ संहर्तारं तथा रुद्रं स्वप्रकाशमुपास्महे ॥ ज्ञानकर्मेंद्रियाणां च मनोवृत्तीर्धियस्तथा ॥ ३६ ॥ भोगमोक्षप्रदे धर्मे ज्ञाने च प्रेरयेत्सदा ॥ इत्थमर्थं धिया ध्यायन्ब्रह्म प्राप्नोति निश्चयः ॥ ३७ ॥ केवलं वा जपेन्नित्यं ब्राह्मण्यस्य च पूर्तये ॥ सहस्रमभ्यसेन्नित्यं प्रातर्ब्राह्मणपुंगवः ॥ ३८ ॥ अन्येषां च यथाशक्ति मध्याह्ने च शतं जपेत् ॥ सायं द्विदशकं ज्ञेयं शिखाष्टकसमन्वितम् ॥ ३९ ॥ मूलाधारं समारभ्य द्वादशांशस्थितांस्तथा ॥ विद्येशब्रह्मविष्णवीशजीवात्मपरमेश्वरान् ॥ ४० ॥ ब्रह्मबुद्ध्या तदैक्यं च सोहंभावनया जपेत् ॥ तानेव ब्रह्मरंध्रादौ कायाद्बाह्ये च भावयेत् ॥४१॥ महत्तत्त्वं समारभ्य शरीरं तु सहस्रकम् ॥ एकैकस्माज्जपादेकमतिक्रम्य शनैः शनैः ॥४२॥ परस्मिन्योजयेज्जीवं जपतत्त्वमुदाहृतम् ॥ शताद्द्विदशकं देहं शिखाष्टकसमन्वितम् ॥४३॥ मंत्राणां जप एवं हि जपमादिक्रमाद्विदुः॥सहस्रं ब्राह्मदं विद्याच्छतमैंद्रं पदं विदुः॥४४॥ इतरत्त्वात्मरक्षार्थं ब्रह्मयोनिषु जायते॥दिवाकरमुपस्थाय नित्यमित्थं समाचरेत्॥४५॥लक्षद्वादशयुक्तस्तु पूर्णब्राह्मण ईरितः ॥ गायत्र्या लक्षहीनं तु वेदकार्ये न योजयेत् ॥४६॥ आसप्ततेस्तु नियमं पश्चात्प्रव्राजनं चरेत्॥ प्रातर्द्वादशसाहस्रं प्रव्राजी प्रणवं जपेत् ॥ ४७ ॥ दिने दिने त्वतिक्रांते नित्यमेवं क्रमाज्जपेत् ॥ मासादौ क्रमशोऽतीते सार्धलक्षजपेन हि ॥ ४८ ॥ अत ऊर्ध्वमतिक्रांते पुनः प्रैषं समाचरेत् ॥ एवं कृत्वा दोषशांतिरन्यथा रौरवं व्रजेत् ॥ ४९ ॥ धर्मार्थयोस्ततो यत्नं कुर्यात्कामी न चेतरः ॥ ब्राह्मणो मुक्तिकामः स्याद्ब्रह्मज्ञानं सदाभ्यसेत् ॥ ५० ॥ धर्मादर्थोऽर्थतो भोगो भोगाद्वैराग्यसंभवः ॥ धर्मार्जितार्थभोगेन वैराग्यमुपजायते ॥ ५१ ॥ विपरीतार्थभोगेन राग एव प्रजायते ॥ धर्मश्च द्विविधः प्रोक्तो द्रव्यदेहद्वयेन च ॥ ५२ ॥ द्रव्यमिज्यादिरूपं . स्यात्तीर्थस्नानादिदैहिकम् ॥ धर्मेण धनमा

प्नोति तपसा दिव्यरूपताम् ॥ ५३ ॥ निष्कामः शुद्धिमाप्नोति शुद्ध्या ज्ञानं न संशयः ॥ कृतादौ हि तपः श्लाघ्यं द्रव्यधर्मः कलौ युगे ॥ ५४ ॥ कृते ध्यानाज्ज्ञानसिद्धिस्त्रेतायां तपसा तथा ॥ द्वापरे यजनाज्ज्ञानं प्रतिमापूजया कलौ ॥ ५५ ॥ यादृशं पुण्यपापं वा तादृशं फलमेव हि ॥ द्रव्य देहांगभेदेन न्यूनवृद्धिक्षयादिकम् ॥ ५६ ॥ अधर्मो हिंसिकारूपो धर्मस्तु सुखरूपकः ॥ अधर्माद्दुःखमाप्नोति धर्माद्वै सुखमेधते ॥ ५७ ॥ विद्याद्दु र्वृत्तितो दुःखं सुखं विद्यात्सुवृत्तितः ॥ धर्मार्जनमतः कुर्याद्भोगमोक्षप्रसिद्धये ॥ ५८ ॥ सकुटुंबस्य विप्रस्य चतुर्जनयुतस्य च ॥ शतवर्षस्य वृत्तिं तु दद्यात्तद्ब्रह्मलोकदम् ॥ ५९ ॥ चांद्रायणसहस्रं तु ब्रह्मलोकप्रदं विदुः ॥ सहस्रस्य कुटुंबस्य प्रतिष्ठां क्षत्रियश्चरेत् ॥ ६० ॥ इंद्रलोकप्रदं विद्याद्युतं ब्रह्मलोकदम् ॥ यां देवतां पुरस्कृत्य दानमाचरते नरः ॥ ६१ ॥ तत्तल्लोकमवाप्नोति इति वेदविदो विदुः ॥ अर्थहीनः सदा कुर्यात्तपसामर्जनं तथा ॥ ६२ ॥ तीर्थाच्च तपसा प्राप्यं सुखमक्षय्यमश्नुते ॥ अर्थार्जनमथो वक्ष्ये न्यायतः सुसमाहितः ॥ ६३ ॥ कृतात्प्रतिग्रहाच्चैव याजनाच्च विशुद्धतः ॥ अदैन्यादनतिक्लेशाद्ब्राह्मणो धनमर्जयेत् ॥ ६४ ॥ क्षत्रियो बाहुवीर्येण कृषिगोरक्षणाद्विशः ॥ न्यायार्जितस्य वित्तस्य दानात्सिद्धिं समश्नुते ॥ ६५ ॥ ज्ञानसिद्ध्या मोक्षसिद्धिः सर्वेषां गुर्वनुग्रहात् ॥ मोक्षात्स्वरूपसिद्धिः स्यात्परानंदं समश्नुते ॥ ६६ ॥ सत्संगात्सर्वमेतद्वै नराणां जायते द्विजाः ॥ धनधान्यादिकं सर्वं देयं वै गृहमेधिना ॥ ६७ ॥ यद्यत्काले वस्तुजातं फलं वा धान्यमेव च ॥ तत्तत्सर्वं ब्राह्मणेभ्यो देयं वै हितमिच्छता ॥ ६८ ॥ जलं चैव सदा देयमन्नं क्षुद्व्याधिशांतये ॥ क्षेत्रं धान्यं तथाऽऽमान्नमन्नमेव चतुर्विधम् ॥ ६९ ॥ यावत्कालं यदन्नं वै भुक्त्वा श्रवणमेधते ॥ तावत्क तस्य पुण्यस्य त्वर्धं दातुर्न संशयः ॥ ७० ॥ ग्रहीता हि गृहीतस्य दानाद्वै तपसा तथा ॥ पापसंशोधनं कुर्यादन्यथा रौरवं व्रजेत् ॥ ७१ ॥ आत्म वित्तं त्रिधा कुर्याद्धर्मवृद्ध्यात्मभोगतः ॥ नित्यं नैमित्तिकं काम्यं कर्मकुर्यात्तु धर्मतः ॥ ७२ ॥ वित्तस्य वर्धनं कुर्याद्वृद्ध्यंशेन हि साधकः ॥ हितेन मितमेध्येन भोगं भोगांशतश्चरेत् ॥ ७३ ॥ कृष्यर्जिते दशांशं हि देयं पापस्य शुद्धये ॥ शेषेण कुर्याद्धर्मादि अन्यथा रौरवं व्रजेत् ॥ ७४ ॥ अथवा पापबुद्धिः स्यात्क्षयं वा सस्यमेष्यति ॥ वृद्धिवाणिज्यके देयं षडंशं हि विचक्षणैः ॥ ७५ ॥ शुद्धप्रतिग्रहे देयं चतुर्थांशं द्विजोत्तमैः ॥ अकस्मादु त्थितेऽर्थे हि देयमर्धं द्विजोत्तमैः ॥ ७६ ॥ असत्प्रतिग्रहे सर्वं दुर्दानं सागरे क्षिपेत् ॥ आहूय दानं कर्तव्यमात्मभोगसमृद्धये ॥ ७७ ॥ पृष्टं सर्वं सदा देयमात्मशक्त्यनुसारतः ॥ जन्मान्तरे ऋणी हि स्याददत्ते पृष्टवस्तुनि ॥ ७८ ॥ परेषां च तथा दोषं न प्रशंसेद्विचक्षणः ॥ विशेषेण तथा ब्रह्म ञ्छ्रुतं दृष्टं च नो वदेत् ॥ ७९ ॥ न वदेत्सर्वजंतूनां हृदि रोषकरं बुधः ॥ संध्ययोरग्निकार्यं च कुर्यादैश्वर्यसिद्धये ॥ ८० ॥ अशक्तस्त्वेककाले वा

सूर्याग्नी च यथाविधि ॥ तंडुलं धान्यमाज्यं वा फलं कंदं हविस्तथा ॥ ८१ ॥ स्थालीपाकं तथा कुर्याद्यथान्यायं यथाविधि ॥ प्रधानहोममात्रं वा हव्याभावे समाचरेत् ॥ ८२ ॥ नित्यसंधानमित्युक्तं तमजस्रं विदुर्बुधाः ॥ अथवा जपमात्रं वा सूर्यवंदनमेव च ॥ ८३ ॥ एवमात्मार्थिनः कुर्युरर्थार्थी च यथाविधि ॥ ब्रह्मयज्ञरता नित्यं देवपूजारतास्तथा ॥ ८४ ॥ अग्निपूजापरा नित्यं गुरुपूजारतास्तथा ॥ ब्राह्मणानां तृप्तिकराः सर्वे स्वर्गस्य भागिनः ॥ ८५ ॥ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ अग्नियज्ञं देवयज्ञं ब्रह्मयज्ञं तथैव च ॥ गुरुपूजां ब्रह्मतृप्तिं क्रमेण ब्रूहि नः प्रभो ॥ १ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ अग्नौ जुहोति यद्द्रव्यमग्नियज्ञः स उच्यते ॥ ब्रह्मचर्याश्रमस्थानां समिदाधानमेव हि ॥ २ ॥ समिदग्नौ व्रताद्यं च विशेषयजनादिकम् ॥ प्रथमाश्रमिणामेवं यावदौपासनं द्विजाः ॥ ३ ॥ आत्मन्यारोपिताग्नीनां वनिनां यतिनां द्विजाः ॥ हितं च मितमेध्यान्नं स्वकाले भोजनं हुतिः ॥ ४ ॥ औपासनाग्निसंधानं समारभ्य सुरक्षितम् ॥ कुंडे वाप्यथ भांडे वा तदजस्रं समीरितम् ॥ ५ ॥ अग्निमात्मन्यरण्यां वा राजदैववशाद्ध्रुवम् ॥ अग्नित्यागभयादुक्तं समारोपितमुच्यते ॥ ६ ॥ संपत्करी तथा ज्ञेया सायमग्न्याहुतिर्द्विजाः ॥ आयुष्करीति विज्ञेया प्रातः सूर्याहुतिस्तथा ॥ ७ ॥ अग्नियज्ञो ह्ययं प्रोक्तो दिवा सूर्यनिवेशनात् ॥ इंद्रादीन्सकलान्देवानुद्दिश्याग्नौ जुहोति यत् ॥ ८ ॥ देवयज्ञं हि तं विद्यात्स्थालिपाकादिकान्क्रतून् ॥ चौलादिकं तथा ज्ञेयं लौकिकाग्नौ प्रतिष्ठितम् ॥ ॥ ९ ॥ ब्रह्मयज्ञं द्विजः कुर्याद्देवानां तृप्तये सकृत् ॥ ब्रह्मयज्ञ इति प्रोक्तो वेदस्याऽध्ययनं भवेत् ॥ १० ॥ नित्यानंतरमासायं ततस्तु न विधीयते ॥ अनग्नौ देवयजनं शृणुत श्रद्धयादरात् ॥ ११ ॥ आदिसृष्टौ महादेवः सर्वज्ञः करुणाकरः ॥ सर्वलोकोपकारार्थं वारान्कल्पितवान्प्रभुः ॥ १२ ॥ संसारवैद्यः सर्वज्ञः सर्वभेषजभेषजम् ॥ आदावारोग्यदं वारं स्ववारं कृतवान्प्रभुः ॥ १३ ॥ संपत्करं स्वमायाया वारं च कृतवांस्ततः ॥ जनने दुर्गतिक्रांते कुमारस्य ततः परम् ॥ १४ ॥ आलस्यदुरितक्रांत्यै वारं कल्पितवान्प्रभुः ॥ रक्षकस्य तथा विष्णोर्लोकानां हितकाम्यया ॥ १५ ॥ पुष्ट्यर्थं चैव रक्षार्थं वारं कल्पितवान्प्रभुः ॥ आयुष्करं ततो वारमायुषां कर्तुरेव हि ॥ १६ ॥ त्रैलोक्यसृष्टिकर्तुर्हि ब्रह्मणः परमेष्ठिनः ॥ जगदायुष्यसिद्ध्यर्थं वारं कल्पितवान्प्रभुः ॥ १७ ॥ आदौ त्रैलोक्यवृद्ध्यर्थं पुण्यपापे प्रकल्पिते ॥ तयोः कर्तॄंस्ततो वारमिंद्रस्य च यमस्य च ॥ १८ ॥ भोगप्रदं मृत्युहरं लोकानां च प्रकल्पितम् ॥ आदित्यादीन्स्वस्वरूपान्सुखदुःखस्य सूचकान् ॥ १९ ॥ वारेशान्कल्पयित्वादौ ज्योतिश्चक्रे प्रतिष्ठितान् ॥ स्वस्ववारे तु तेषां तु पूजा स्वस्वफलप्रदा ॥ २० ॥

आरोग्यं संपदश्चैव व्याधीनां शांतिरेव च ॥ पुष्टिरायुस्तथा भोगो मृतेर्हानिर्यथाक्रमम् ॥ २१ ॥ वारक्रमफलं प्राहुर्दैवप्रीतिपुरःसरम् ॥ अन्येषाम पि देवानां पूजायाः फलदः शिवः ॥ २२ ॥ देवानां प्रीतये पूजा पंचधैव प्रकल्पिता ॥ तत्तन्मंत्रजपो होमो दानं चैव तपस्तथा ॥ २३ ॥ स्थंडिले प्रतिमायां च ह्यग्नौ ब्राह्मणविग्रहे ॥ समाराधनमित्येवं षोडशैरुपचारकैः ॥ २४ ॥ उत्तरोत्तरवैशिष्ट्यात्पूर्वभावे तथोत्तरम् ॥ नेत्रयोः शिरसो रोगे तथा कुष्ठस्य शांतये ॥ २५ ॥ आदित्यं पूजयित्वा तु ब्राह्मणान्भोजयेत्ततः ॥ दिनं मासं तथा वर्षं वर्षत्रयमथापि वा ॥ २६ ॥ प्रारब्धं प्रबलं चे त्स्यान्नश्येद्रोगजरादिकम् ॥ जपाद्यमिष्टदेवस्य वारादीनां फलं विदुः ॥ २७ ॥ पापशांतिर्विशेषेण ह्यादिवारो निवेदयेत् ॥ आदित्यस्यैव देवानां ब्राह्म णानां विशिष्टदम् ॥ २८ ॥ सोमवारे च लक्ष्म्यादीन्संपदर्थं यजेद्बुधः ॥ आज्यान्नेन तथा विप्रान्सपत्नीकांश्च भोजयेत् ॥ २९ ॥ काल्यादीन्भौम वारे तु यजेद्रोगप्रशांतये ॥ माषमुद्गाढकान्नेन ब्राह्मणांश्चैव भोजयेत् ॥ ३० ॥ सौम्यवारे तथा विष्णुं दध्यन्नेन यजेद्बुधः ॥ पुत्रमित्रकलत्रादिपुष्टिर्भव ति सर्वदा ॥ ३१ ॥ आयुष्कामो गुरुवारे देवानां पुष्टिसिद्धये ॥ उपवीतेन वस्त्रेण क्षीराज्येन यजेद्बुधः ॥ ३२ ॥ भोगार्थं भृगुवारे तु यजेद्देवान्समा हितः ॥ षड्रसोपेतमन्नं च दद्याद्ब्राह्मणतृप्तये ॥ ३३ ॥ स्त्रीणां च तृप्तये तद्वद्देयं वस्त्रादिकं शुभम् ॥ अपमृत्युहरे मंदे रुद्रादींश्च यजेद्बुधः ॥ ३४ ॥ तिलहोमेन दानेन तिलान्नेन च भोजयेत् ॥ इत्थं यजेच्च विबुधानारोग्यादिफलं लभेत् ॥ ३५ ॥ देवानां नित्ययजने विशेषयजनेपि च ॥ स्नाने दाने जपे होमे ब्राह्मणानां च तर्पणे ॥ ३६ ॥ तिथिनक्षत्रयोगे च तत्तद्देवप्रपूजने ॥ आदिवारादिवारेषु सर्वज्ञो जगदीश्वरः ॥ ३७ ॥ तत्तद्रूपेण सर्वेषामा रोग्यादिफलप्रदः ॥ देशकालानुसारेण तथा पात्रानुसारतः ॥ ३८ ॥ द्रव्यश्रद्धानुसारेण तथा लोकानुसारतः ॥ तारतम्यक्रमाद्देवस्त्वारोग्यादीन्प्रय च्छति ॥ ३९ ॥ शुभादावशुभांते च जन्मर्क्षेषु गृहे गृही ॥ आरोग्यादिसमृद्ध्यर्थमादित्यादीन्ग्रहान्यजेत् ॥ ४० ॥ तस्माद्वै देवयजनं सर्वाभीष्ट फलप्रदम् ॥ समंत्रकं ब्राह्मणानामन्येषां चैव तांत्रिकम् ॥ ४१ ॥ यथाशक्त्यनुरूपेण कर्तव्यं सर्वदा नरैः ॥ सप्तस्वपि च वारेषु नरैः शुभफलेप्सु भिः ॥ ४२ ॥ दरिद्रस्तपसा देवान्यजेदाढ्यो धनेन हि ॥ पुनश्चैवं विधं धर्मं कुरुते श्रद्धया सह ॥ ४३ ॥ पुनश्च भोगान्विविधान्भुक्त्वा भूमौ प्रजायते ॥ छायां जलाशयं ब्रह्मप्रतिष्ठां धर्मसंचयम् ॥ ४४ ॥ सर्वं च वित्तवान्कुर्यात्सदा भोगप्रसिद्धये ॥ कालाच्च पुण्यपाकेन ज्ञानसिद्धिः प्रजा यते ॥४५॥ य इमं शृणुतेऽध्यायं पठते वा नरो द्विजाः॥श्रवणस्योपकर्ता च देवयज्ञफलं लभेत् ॥४६॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसं हितायां चतुर्दशोऽध्यायः॥१४॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ देशादीन्क्रमशो ब्रूहि सूत सर्वार्थवित्तम ॥ सूत उवाच॥शुद्धं गृहं समफलं देवयज्ञादिकर्मसु॥१॥

ततो दशगुणं गोष्ठं जलतीरं ततो दश ॥ ततो दशगुणं बिल्वतुलस्यश्वत्थमूलकम् ॥ २ ॥ ततो देवालयं विद्यात्तीर्थतीरं ततो दश ॥ ततो दशगुणं नद्यास्तीर्थनद्यास्ततो दश ॥ ३ ॥ सप्तगंगानदीतीरं तस्या दशगुणं भवेत् ॥ गङ्गा गोदावरी चैव कावेरी ताम्रपर्णिका ॥ ४ ॥ सिंधुश्च सरयू रेवा सप्तगंगाः प्रकीर्तिताः ॥ ततोऽब्धितीरे दश च पर्वताग्रे ततो दश ॥ ५ ॥ सर्वस्मादधिकं ज्ञेयं यत्र वा रोचते मनः ॥ कृते पूर्णफलं ज्ञेयं यज्ञदानादिकं तथा ॥ ६ ॥ त्रेतायुगे त्रिपादं च द्वापरेऽर्धं सदा स्मृतम् ॥ कलौ पादं तु विज्ञेयं तत्पादोनं ततोर्द्धके ॥ ७ ॥ शुद्धात्मनः शुद्धदिनं पुण्यं समफलं विदुः ॥ तस्मा दशगुणं ज्ञेयं रविसंक्रमणे बुधाः ॥ ८ ॥ विषुवे तद्दशगुणमयने तद्दश स्मृतम् ॥ तद्दश मृगसंक्रांतौ तच्चंद्रग्रहणे दश ॥ ९ ॥ ततश्च सूर्यग्रहणे पूर्णं कालोत्तमे विदुः ॥ जगद्रूपस्य सूर्यस्य विषयोगाच्च रोगदम् ॥ १० ॥ अतस्तद्विषशांत्यर्थं स्नानदानजपांश्चरेत् ॥ विषशांत्यर्थकालत्वात्स कालः पुण्यदः स्मृतः ॥ ११ ॥ जन्मर्क्षे च व्रतांते च सूर्यरागोपमं विदुः ॥ महतां संगकालश्च कोटयर्कग्रहणं विदुः ॥ १२ ॥ तपोनिष्ठा ज्ञाननिष्ठा योगिनो यतयस्तथा ॥ पूजायाः पात्रमेते हि पापसंक्षयकारणम् ॥ १३ ॥ चतुर्विंशतिलक्षं वा गायत्र्या जपसंयुतः ॥ ब्राह्मणस्तु भवेत्पात्रं संपूर्णफलभोगदम् ॥ १४ ॥ पतनात्त्रायत इति पात्रं शास्त्रे प्रयुज्यते ॥ दातुश्च पातकात्त्राणात्पात्रमित्यभिधीयते ॥ १५ ॥ गायकं त्रायते पाताद्गायत्रीत्युच्यते हि सा ॥ यथाऽर्थहीनो लोकेऽस्मिन्परस्यार्थं न यच्छति ॥ १६ ॥ अर्थवानिह यो लोके परस्यार्थं प्रयच्छति ॥ स्वयं शुद्धो हि पूतात्मा नरान्संत्रातुमर्हति ॥ १७ ॥ गायत्रीजपशुद्धो हि शुद्धब्राह्मण उच्यते ॥ तस्माद्दाने जपे होमे पूजायां सर्वकर्मणि ॥ १८ ॥ दानं कर्तुं तथा त्रातुं पात्रं तु ब्राह्मणोर्हति ॥ अन्नस्य क्षुधितं पात्रं नारी नरमयात्मकम् ॥ १९ ॥ ब्राह्मणं श्रेष्ठमाहूय यत्काले सुसमाहितम् ॥ तदर्थं शब्दमर्थं वा सद्बोधकमभीष्टदम् ॥ २० ॥ इच्छावतः प्रदानं च संपूर्णफलदं विदुः ॥ यत्प्रश्नानंतरं दत्तं तदर्धफलदं विदुः ॥ २१ ॥ यत्सेवकाय दत्तं स्यात्तत्पादफलदं विदुः ॥ जातिमात्रस्य विप्रस्य दीनवृत्तेर्द्विजर्षभाः ॥ २२ ॥ दत्तमर्थं हि भोगाय भूर्लोके दशवार्षिकम् ॥ वेदयुक्तस्य विप्रस्य स्वर्गे हि दशवार्षिकम् ॥ २३ ॥ गायत्रीजपयुक्तस्य सत्ये हि दशवार्षिकम् ॥ विष्णुभक्तस्य विप्रस्य दत्तं वैकुंठदं विदुः ॥ २४ ॥ शिवभक्तस्य विप्रस्य दत्तं कैलासदं विदुः ॥ तत्तल्लोकोपभोगार्थं सर्वेषां दानमिष्यते ॥ २५ ॥ दशांगमन्नं विप्रस्य भानुवारे ददन्नरः ॥ परजन्मनि चारोग्यं दशवर्षं समश्नुते ॥ २६ ॥ बहुमानमथाह्वानमभ्यंगं पादसेवनम् ॥ वासो गंधाद्यर्चनं च घृतापूपरसोत्तरम् ॥ २७ ॥ षड्रसं व्यंजनं चैव तांबूलं दक्षिणोत्तरम् ॥ नमश्चानुगमश्चैव स्वन्नदानं दशांगकम् ॥ २८ ॥ दशांगमन्नं विप्रेभ्यो दशभ्यो वै ददन्नरः ॥ अर्कवारे तथाऽऽरोग्यं शतवर्षं समश्नुते ॥ २९ ॥

सोमवारादिवारेषु तत्तद्वारगुणं फलम् ॥ अन्नदानस्य विज्ञेयं भूर्लोके परजन्मनि ॥ ३० ॥ सप्तस्वपि च वारेषु दशभ्यश्च दशांगकम् ॥ अन्नं दत्त्वा शतं वर्षमारोग्यादिकमश्नुते ॥ ३१ ॥ एवं शतेभ्यो विप्रेभ्यो भानुवारे ददन्नरः ॥ सहस्रवर्षमारोग्यं शर्वलोके समश्नुते ॥ ३२ ॥ सहस्रेभ्यस्तथा दत्त्वाऽयुतवर्षं समश्नुते ॥ एवं सोमादिवारेषु विज्ञेयं हि विपश्चिता ॥ ३३ ॥ भानुवारे सहस्राणां गायत्रीपूतचेतसाम् ॥ अन्नं दत्त्वा सत्यलोके ह्यारोग्यादि समश्नुते ॥ ३४ ॥ अयुतानां तथा दत्त्वा विष्णुलोके समश्नुते ॥ अन्नं दत्त्वा तु लक्षाणां रुद्रलोके समश्नुते ॥ ३५ ॥ बालानां ब्रह्मबुद्ध्या हि देयं विद्यार्थिभिर्नरैः ॥ यूनां च विष्णुबुद्ध्या हि पुत्रकामार्थिभिर्नरैः ॥ ३६ ॥ वृद्धानां रुद्रबुद्ध्या हि देयं ज्ञानार्थिभिर्नरैः ॥ बालस्त्री भारतीबुद्ध्या बुद्धिकामैर्नरोत्तमैः ॥ ३७ ॥ लक्ष्मीबुद्ध्या युवस्त्रीषु भोगकामैर्नरोत्तमैः ॥ वृद्धासु पार्वतीबुद्ध्या देयमात्मार्थिभिर्जनैः ॥ ३८ ॥ शिलवृत्त्योंछवृत्त्या च गुरुदक्षिणयार्जितम् ॥ शुद्धद्रव्यमिति प्राहुस्तत्पूर्णफलदं विदुः ॥ ३९ ॥ शुक्लप्रतिग्रहादत्तं मध्यमं द्रव्यमुच्यते ॥ कृषिवाणिज्यकोपेतमधमं द्रव्यमुच्यते ॥ ४० ॥ क्षत्रियाणां विशां चैव शौर्यवाणिज्यकार्जितम् ॥ उत्तमं द्रव्यमित्याहुः शूद्राणां भृतकार्जितम् ॥ ४१ ॥ स्त्रीणां धर्मार्थिनां द्रव्यं पैतृकं भर्तृकं तथा ॥ गवादीनां द्वादशानां चैत्रादिषु यथाक्रमम् ॥ ४२ ॥ संभूय वा पुण्यकाले दद्यादिष्टसमृद्धये ॥ गोभूतिलहिरण्याज्यवासोधान्यगुडानि च ॥ ४३ ॥ रौप्यं लवणकूष्मांडे कन्याद्वादशकं तथा ॥ गोदानादत्तगव्येन गोमयेनोपकारिणा ॥ ४४ ॥ धनधान्याद्याश्रितानां दुरितानां निवारणम् ॥ जलस्नेहाद्याश्रितानां दुरितानां तु गोजलैः ॥ ४५ ॥ कायिकादित्रयाणां तु क्षीरदध्याज्यकैस्तथा ॥ तथा तेषां च पुष्टिश्च विज्ञेया हि विपश्चिता ॥ ४६ ॥ भूदानं तु प्रतिष्ठार्थमिह चाऽमुत्र च द्विजाः ॥ तिलदानं बलार्थं हि सदा मृत्युजयं विदुः ॥ ४७ ॥ हिरण्यं जाठराग्नेस्तु वृद्धिदं वीर्यदं तथा ॥ आज्यं पुष्टिकरं विद्याद्वस्त्रमायुष्करं विदुः ॥ ४८ ॥ धान्यमन्नं समृद्ध्यर्थं मधुराहारदं गुणम् ॥ रौप्यं रेतोभिवृद्ध्यर्थं षड्रसार्थं तु लावणम् ॥ ४९ ॥ सर्वं सर्वसमृद्ध्यर्थं कूष्मांडं पुष्टिदं विदुः ॥ प्राप्तिदं सर्वभोगानामिह चाऽमुत्र च द्विजाः ॥ ५० ॥ यावज्जीवनमुक्तं हि कन्यादानं तु भोगदम् ॥ पनसाम्रकपित्थानां वृक्षाणां फलमेव च ॥ ५१ ॥ कदल्याद्यौषधीनां च फलं गुल्मोद्भवं तथा ॥ माषादीनां च मुद्गानां फलं शाकादिकं तथा ॥ ॥ ५२ ॥ मरीचिसर्षपाद्यानां शाकोपकरणं तथा ॥ यद्दतौ यत्फलं सिद्धं तद्देयं हि विपश्चिता ॥ ५३ ॥ श्रोत्रादींद्रियतृप्तिश्च सदा देया विपश्चिता ॥ शब्दादिदशभोगार्थं दिगादीनां च तुष्टिदा ॥ ५४ ॥ वेदशास्त्रं समादाय बुद्ध्वा गुरुमुखात्स्वयम् ॥ कर्मणां फलमस्तीति बुद्धिरास्तिक्यमुच्यते ॥ ५५ ॥ बंधुराजभयाद्बुद्धिः श्रद्धा सा च कनीयसी ॥ सर्वाभावे दरिद्रस्तु वाचा

वा कर्मणा यजेत् ॥ ५६ ॥ वाचिकं यजनं विद्यान्मंत्रस्तोत्रजपादिकम् ॥ तीर्थयात्रा व्रताद्यं हि कायिकं यजनं विदुः ॥ ५७ ॥ येन केनाप्युपायेन ह्यल्पं वा यदि वा बहु ॥ देवतार्पणबुद्ध्या च कृतं भोगाय कल्पते ॥ ५८ ॥ तपश्चर्या च दानं च कर्तव्यमुभयं सदा ॥ प्रतिश्रयं प्रदातव्यं स्ववर्णं गुणशोभितम् ॥ ५९ ॥ देवानां तृप्तयेऽत्यर्थं सर्वभोगप्रदं बुधैः ॥ इहाऽमुत्रोत्तमं जन्म सदा भोगं लभेद्बुधः ॥ ईश्वरार्पणबुद्ध्या हि कृत्वा मोक्षफलं लभेत् ॥ ६० ॥ य इमं पठतेऽध्यायं यः शृणोति सदा नरः ॥ तस्य वै धर्मबुद्धिश्च ज्ञानसिद्धिः प्रजायते ॥ ६१ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ पार्थिवप्रतिमापूजाविधानं ब्रूहि सत्तम ॥ येन पूजाविधानेन सर्वाभीष्टमवाप्यते ॥ १ ॥ सूत उवाच ॥ सुसाधु पृष्टं युष्माभिः सदा सर्वार्थदायकम् ॥ सद्यो दुःखस्य शमनं शृणुत प्रब्रवीमि वः ॥ २ ॥ अपमृत्युहरं कालमृत्योश्चापि विनाशनम् ॥ सद्यः कलत्रपुत्रादिधनधान्यप्रदं द्विजाः ॥ ३ ॥ अन्नादिभोज्यं वस्त्रादि सर्वमुत्पद्यते यतः ॥ ततो मृदादिप्रतिमापूजाभीष्टप्रदा भुवि ॥ ४ ॥ पुरुषाणां च नारीणामधिकारोत्र निश्चितम् ॥ नद्यां तडागे कूपे वा जलांतर्मृदमाहरेत् ॥ ५ ॥ संशोध्य गंधचूर्णेन पेषयित्वा सुमंडपे ॥ हस्तेन प्रतिमां कुर्यात्क्षीरेण च सुसंस्कृताम् ॥ ६ ॥ अंगप्रत्यंगकोपेतामायुधैश्च समन्विताम् ॥ पद्मासनस्थितां कृत्वा पूजयेदादरेण हि ॥७॥ विघ्नेशादित्यविष्णूनामंबायाश्च शिवस्य च ॥ शिवस्य शिवलिंगं च सर्वदा पूजयेद्द्विजः ॥ ८ ॥ षोडशैरुपचारैश्च कुर्यात्तत्फलसिद्धये॥पुष्पेण प्रोक्षणं कुर्यादभिषेकं समंत्रकम् ॥ ९ ॥ शाल्यन्नेनैव नैवेद्यं सर्वं कुडवमानतः ॥ गृहे तु कुडवं ज्ञेयं मानुषे प्रस्थमिष्यते ॥१०॥ दैवे प्रस्थत्रयं योग्यं स्वयंभोः प्रस्थपंचकम् ॥ एवं पूर्णफलं विद्यादधिकं वै द्वयं त्रयम् ॥ ११ ॥ सहस्रपूजया सत्यं सत्यलोकं लभेद्द्विजः ॥ द्वादशांगुलमायामं द्विगुणं च ततोऽधिकम् ॥ १२ ॥ प्रमाणमंगुलस्यैकं तदूर्ध्वं पंचकत्रयम् ॥ अयोदारुकृतं पात्रं शिवमित्युच्यते बुधैः ॥ १३ ॥ तदष्टभागः प्रस्थः स्यात्तच्चतुःकुडवं मतम् ॥ दशप्रस्थं शतप्रस्थं सहस्रप्रस्थमेव च ॥ १४ ॥ जलतैलादिगंधानां यथायोग्यं च मानतः ॥ मानुषार्षस्वयंभूनां महापूजेति कथ्यते ॥ १५ ॥ अभिषेकादात्मशुद्धिर्गंधात्पुण्यमवाप्यते ॥ आयुस्तृप्तिश्च नैवेद्याद्धूपादर्थमवाप्यते ॥ १६ ॥ दीपाज्ज्ञानमवाप्नोति तांबूलाद्भोगमाप्नुयात् ॥ तस्मात्स्नानादिकं षट्कं प्रयत्नेन प्रसाधयेत् ॥ १७ ॥ नमस्कारो जपश्चैव सर्वाभीष्टप्रदावुभौ ॥ पूजांते च सदा कार्यौ भोगमोक्षार्थिभिर्नरैः ॥ १८ ॥ संपूज्य मनसा पूर्वं कुर्यात्तत्तत्सदा नरः ॥ देवानां पूजया चैव तत्तल्लोकमवाप्नुयात् ॥ १९ ॥ तदवांतरलोके च यथेष्टं भोग्यमाप्यते ॥ तद्विशेषान्प्रवक्ष्यामि शृणुत श्रद्धया द्विजाः ॥ २० ॥ विघ्नेशपूजया सम्यग्भूर्लोकेऽभीष्टमाप्नुयात् ॥ शुक्रवारे चतुर्थ्यां च सिते श्रावण

भाद्रके ॥ २१ ॥ भिषगृक्षे धनुर्मासे विघ्नेशं विधिवद्यजेत् ॥ शतं पूजा सहस्रं वा तत्संख्याकदिनैर्व्रजेत् ॥ २२ ॥ देवाग्निश्रद्धया नित्यं पुत्रदं चेष्टदं नृणाम् ॥ सर्वपापप्रशमनं तत्तद्दुरितनाशनम् ॥ २३ ॥ वारपूजां शिवादीनामात्मशुद्धिप्रदां विदुः ॥ तिथिनक्षत्रयोगानामाधारं सार्वकामिकम् ॥ २४ ॥ तथा वृद्धिक्षयाभावात्पूर्णब्रह्मात्मकं विदुः ॥ उदयादुदयं वारो ब्रह्मप्रभृति कर्मणाम् ॥ २५ ॥ तिथ्यादौ देवपूजा हि पूर्णभोगप्रदा नृणाम् ॥ पूर्वभागः पितॄणां तु निशि युक्तः प्रशस्यते ॥ २६ ॥ परभागस्तु देवानां दिवायुक्तः प्रशस्यते ॥ उदयव्यापिनी ग्राह्या मध्याह्ने यदि सा तिथिः ॥ २७ ॥ देवकार्ये तथा ग्राह्यास्तिथिऋक्षादिकाः शुभाः ॥ सम्यग्विचार्य वारादीन्कुर्यात्पूजाजपादिकम् ॥ २८ ॥ पूज्यते ह्यनेनेति वेदेष्वर्थस्य योजना ॥ पूर्भोगफलसिद्धिश्च जायते तेन कर्मणा ॥ २९ ॥ मनोभावांस्तथा ज्ञानमिष्टभोगार्थयोजनात् ॥ पूजाशब्दार्थ एवं हि विश्रुतो लोकवेद योः ॥ ३० ॥ नित्यनैमित्तिकं कालात्सद्यः काम्ये स्वनुष्ठिते ॥ नित्यं मासं च पक्षं च वर्षं चैव यथाक्रमम् ॥ ३१ ॥ तत्तत्कर्मफलप्राप्तिस्तादृक्पाप क्षयः क्रमात् ॥ महागणपतेः पूजा चतुर्थ्यां कृष्णपक्षके ॥ ३२ ॥ पक्षपापक्षयकरी पक्षभोगफलप्रदा ॥ चैत्रे चतुर्थ्यां पूजा च कृता मासफलप्रदा ॥ ३३ ॥ वर्षभोगप्रदा ज्ञेया कृता वै सिंहभाद्रके ॥ श्रावणादित्यवारे च सप्तम्यां हस्तभे दिने ॥ ३४ ॥ माघशुक्ले च सप्तम्यामादित्ययजनं चरेत् ॥ ज्येष्ठभाद्रकसौम्ये च द्वादश्यां श्रवणर्क्षके ॥ ३५ ॥ द्वादश्यां विष्णुयजनमिष्टसंपत्करं विदुः ॥ श्रावणे विष्णुयजनमिष्टारोग्यप्रदं भवेत् ॥ ३६ ॥ गवादीन्द्वादशानर्थान्सांगान्दत्वा तु यत्फलम् ॥ तत्फलं समवाप्नोति द्वादश्यां विष्णुतर्पणात् ॥३७॥ द्वादश्यां द्वादशान्विप्रा विष्णोर्द्वादशनामतः ॥ षोडशैरुपचारैश्च यजेत्तत्प्रीतिमाप्नुयात्॥३८॥एवं च सर्वदेवानां तत्तद्द्वादशनामकैः ॥ द्वादशब्रह्मयजनं तत्तत्प्रीतिकरं भवेत् ॥३९॥ कर्कटे सोमवारे च नवम्यां मृगशीर्षके ॥ अंबां यजेद्भूतिकामः सर्वभोगफलप्रदाम्॥४०॥आश्वयुक्छुक्लनवमीसर्वाभीष्टफलप्रदा॥आदिवारे चतुर्दश्यां कृष्णपक्षे विशेषतः॥ ॥ ४१ ॥ आर्द्रायां च महार्द्रायां शिवपूजा विशिष्यते ॥ माघकृष्णचतुर्दश्यां सर्वाभीष्टफलप्रदा ॥ ४२ ॥ आयुष्करी मृत्युहरा सर्वसिद्धिकरी नृणाम् ॥ ज्येष्ठमासे महार्द्रायां चतुर्दशीदिनेपि च ॥ ४३ ॥ मार्गशीर्षार्द्रिकायां वा षोडशैरुपचारकैः ॥ तत्तन्मूर्तिशिवं पूज्य तस्य वै पाददर्शनम् ॥ ॥ ४४ ॥ शिवस्य यजनं ज्ञेयं भोगमोक्षप्रदं नृणाम् ॥ वारादिदेवयजनं कार्तिके हि विशिष्यते ॥ ४५ ॥ कार्तिके मासि संप्राप्ते सर्वान्देवान्यजेद्बुधः ॥ दानेन तपसा होमैर्जपेन नियमेन च ॥ ४६ ॥ षोडशैरुपचारैश्च प्रतिमा विप्रमंत्रकैः ॥ ब्राह्मणानां भोजनेन निष्कामार्तिकरो भवेत् ॥ ४७ ॥ कार्तिके देवयजनं सर्वभोगप्रदं भवेत् ॥ व्याधीनां हरणं चैव भवेद्भूतग्रहक्षयः ॥ ४८ ॥ कार्तिकादित्यवारेषु नृणामादित्यपूजनात् ॥ तैलकार्पास

दानात्तु भवेत्कुष्ठादिसंक्षयः ॥ ४९ ॥ हरीतकीमरीचीनां वस्त्रक्षीरादिदानतः ॥ ब्रह्मप्रतिष्ठया चैव क्षयरोगक्षयो भवेत् ॥ ५० ॥ दीपसर्षपदानाच्च अपस्मारक्षयो भवेत् ॥ कृत्तिकासोमवारेषु शिवस्य यजनं नृणाम् ॥ ५१ ॥ महादारिद्र्यशमनं सर्वसंपत्करं भवेत् ॥ गृहक्षेत्रादिदानाच्च गृहोपकरणादिना ॥ ५२ ॥ कृत्तिकाभौमवारेषु स्कंदस्य यजनान्नृणाम् ॥ दीपघंटादिदानाद्वै वाक्सिद्धिरचिराद्भवेत् ॥ ५३ ॥ कृत्तिकासौम्यवारेषु विष्णोर्वै यजनं नृणाम् ॥ दध्योदनस्य दानं च सत्संतानकरं भवेत् ॥ ५४ ॥ कृत्तिकागुरुवारेषु ब्रह्मणो यजनाद्धनैः ॥ मधुस्वर्णाज्यदानेन भोगवृद्धिर्भवेन्नृणाम् ॥ ५५ ॥ कृत्तिकाशुक्रवारेषु गजकोमेंडयाजनात्[1] ॥ गंधपुष्पान्नदानेन भोग्यवृद्धिर्भवेन्नृणाम् ॥ ५६ ॥ वंध्या सुपुत्रं लभते स्वर्णरौप्यादिदानतः ॥ कृत्तिकाशनिवारेषु दिक्पालानां च वंदनम् ॥ ५७ ॥ दिग्गजानां च नागानां सेतुपानां च पूजनम् ॥ त्र्यंबकस्य च रुद्रस्य विष्णोः पापहरस्य च ॥ ५८ ॥ ज्ञानदं ब्रह्मणश्चैव धन्वंतर्यश्विनोस्तथा ॥ रोगापमृत्युहरणं तत्कालव्याधिशांतिदम् ॥ ५९ ॥ लवणायसतैलानां माषादीनां च दानतः ॥ त्रिकटुफलगंधानां जलादीनां च दानतः ॥ ६० ॥ द्रवाणां कठिनानां च प्रस्थेन पलमानतः ॥ स्वर्गप्राप्तिर्धनुर्मासे ह्युषःकाले च पूजनम् ॥ ६१ ॥ शिवादीनां च सर्वेषां क्रमाद्वै सर्वसिद्धये ॥ शाल्यन्नस्य हविष्यस्य नैवेद्यं शस्तमुच्यते ॥ ६२ ॥ विविधान्नस्य नैवेद्यं धनुर्मासे विशिष्यते ॥ मार्गशीर्षेऽन्नदस्यैव सर्वमिष्टफलं भवेत् ॥ ६३ ॥ पापक्षयं चेष्टसिद्धिं चारोग्यं धर्ममेव च ॥ सम्यग्वेदपरिज्ञानं सदनुष्ठानमेव च ॥ ६४ ॥ इहामुत्र महाभोगानंते योगं च शाश्वतम् ॥ वेदांतज्ञानसिद्धिं च मार्गशीर्षान्नदो लभेत् ॥ ६५ ॥ मार्गशीर्षे ह्युषःकाले दिनत्रयमथापि वा ॥ यजेद्देवान्भोगकामो नाधनुर्मासिको भवेत् ॥ ६६ ॥ यावत्संगवकालं तु धनुर्मासो विधीयते ॥ धनुर्मासे निराहारो मासमात्रं जितेंद्रियः ॥ ६७ ॥ आमध्याह्नं जपेद्विप्रो गायत्रीं वेदमातरम् ॥ पंचाक्षरादिकान्मंत्रान्पश्चादासुप्तिकं जपेत् ॥ ६८ ॥ ज्ञानं लब्ध्वा च देहांते विप्रो मुक्तिमवाप्नुयात् ॥ अन्येषां नरनारीणां त्रिःस्नानेन जपेन च ॥ ६९ ॥ सदा पंचाक्षरस्यैव विशुद्धं ज्ञानमाप्यते ॥ इष्टमंत्रान्सदा जप्त्वा महापापक्षयं लभेत् ॥ ७० ॥ धनुर्मासे विशेषेण महानैवेद्यमाचरेत् ॥ शालितंडुलभारेण मरीचप्रस्थकेन च ॥ ७१ ॥ गणनाद्द्वादशं सर्वं मध्वाज्यकुडवेन हि ॥ द्रोणयुक्तेन मुद्गेन द्वादशव्यंजनेन च ॥ ७२ ॥ घृतपक्वैरपूपैश्च मोदकैः शालिकादिभिः ॥ द्वादशैश्च दधिक्षीरैर्द्वादशप्रस्थकेन च ॥७३॥

[1] गजकोमेंडो गजवक्त्रः ।

नारिकेलफलादीनां तथा गणनया सह ॥ द्वादशक्रमुकैर्युक्तं षट्त्रिंशत्पत्रकैर्युतम् ॥ ७४ ॥ कर्पूरखुरचूर्णेन पंचसौगंधिकैर्युतम् ॥ तांबूलयुक्तं तु यदा महानैवेद्यलक्षणम् ॥ ७५ ॥ महानैवेद्यमेतद्वै देवतार्पणपूर्वकम् ॥ वर्णानुक्रमपूर्वेण तद्भक्तेभ्यः प्रदापयेत् ॥ ७६ ॥ एवं चौदननैवेद्याद्भूमौ राष्ट्रपतिर्भवेत् ॥ महानैवेद्यदानेन नरः स्वर्गमवाप्नुयात् ॥ ७७ ॥ महानैवेद्यदानेन सहस्रेण द्विजर्षभाः ॥ सत्यलोकं च तल्लोके पूर्णमायुरवाप्नुयात् ॥ ७८ ॥ सहस्राणां च त्रिंशत्त्या महानैवेद्यदानतः ॥ तदूर्ध्वलोकमाप्यैव न पुनर्जन्मभाग्भवेत् ॥ ७९ ॥ सहस्राणां च षट्त्रिंशज्जन्मनैवेद्यमीरितम् ॥ तावन्नैवेद्यदानं तु महापूर्णं तदुच्यते ॥ ८० ॥ महापूर्णस्य नैवेद्यं जन्मनैवेद्यमिष्यते ॥ जन्मनैवेद्यदानेन पुनर्जन्म न विद्यते ॥ ८१ ॥ ऊर्जे मासि दिने पुण्ये जन्मनैवेद्यमाचरेत् ॥ संक्रांतिपातजन्मर्क्षपौर्णमास्यादि संयुते ॥ ८२ ॥ अब्दजन्मदिने कुर्याज्जन्मनैवेद्यमुत्तमम् ॥ मासांतरेषु जन्मर्क्षपूर्णयोगदिनेपि च ॥ ८३ ॥ मेलने च शनेर्वापि तावत्साहस्रमाचरेत् ॥ जन्मनैवेद्यदानेन जन्मार्पणफलं लभेत् ॥ ८४ ॥ जन्मार्पणाच्छिवः प्रीतः स्वसायुज्यं ददाति हि ॥ इदं तज्जन्मनैवेद्यं शिवस्यैव प्रदापयेत् ॥ ८५ ॥ योनिलिंगस्वरूपेण शिवो जन्मनिरूपकः ॥ तस्माज्जन्मनिवृत्त्यर्थं जन्मपूजा शिवस्यहि ॥ ८६ ॥ बिंदुनादात्मकं सर्वं जगत्स्थावरजंगमम् ॥ बिंदुः शक्तिः शिवो नादः शिवशक्त्यात्मकं जगत् ॥ ८७ ॥ नादाधारमिदं बिंदुर्बिंद्वाधारमिदं जगत ॥ जगदाधारभूतौ हि बिंदुनादौ व्यवस्थितौ ॥ ८८ ॥ बिंदुनादयुतं सर्वं सकलीकरणं भवेत् ॥ सकलीकरणाज्जन्म जगत्प्राप्नोत्यसंशयः ॥ ८९ ॥ बिंदुनादात्मकं लिंगं जगत्कारणमुच्यते ॥ बिंदुर्देवी शिवो नादः शिवलिंगं तु कथ्यते ॥ ९० ॥ तस्माज्जन्मनिवृत्त्यर्थं शिवलिंगं प्रपूजयेत् ॥ माता देवी बिंदुरूपा नादरूपः शिवः पिता ॥ ९१ ॥ पूजिताभ्यां पितृभ्यां तु परमानंद एव हि ॥ परमानंदलाभार्थं शिवलिंगं प्रपूजयेत् ॥ ९२ ॥ सा देवी जगतां माता स शिवो जगतः पिता ॥ पित्रोः शुश्रूषके नित्यं कृपाधिक्यं हि वर्धते ॥ ॥ ९३ ॥ कृपयांतर्गतैश्वर्यं पूजकस्य ददाति हि ॥ तस्मादंतर्गतानंदलाभार्थं मुनिपुंगवाः ॥ ९४ ॥ पितृमातृस्वरूपेण शिवलिंगं प्रपूजयेत ॥ भर्गः पुरुषरूपो हि भर्गा प्रकृतिरुच्यते ॥ ९५ ॥ अव्यक्तांतरधिष्ठानं गर्भः पुरुष उच्यते ॥ सुव्यक्तांतरधिष्ठानं गर्भः प्रकृतिरुच्यते ॥ ९६ ॥ पुरुषस्त्वादिगर्भो हि गर्भवाञ्जनको यतः ॥ पुरुषात्प्रकृतौ युक्तं प्रथमं जन्म कथ्यते ॥ ९७ ॥ प्रकृतेर्व्यक्ततां यातं द्वितीयं जन्म कथ्यते ॥ जन्म जंतुर्मृत्युजन्म पुरुषात्प्रतिपद्यते ॥ ९८ ॥ अन्यतो भाव्यतेऽवश्यं मायया जन्म कथ्यते ॥ जीर्यते जन्मकालाद्यत्तस्माज्जीव इति स्मृतः ॥ ९९ ॥ जन्यते तन्यते पाशैर्जीवशब्दार्थ एव हि ॥ जन्मपाशनिवृत्त्यर्थं जन्मलिंगं प्रपूजयेत् ॥ १०० ॥ भं वृद्धिं गच्छतीत्यर्थाद्भगः प्रकृतिरुच्यते ॥

प्राकृतैः शब्दमात्राद्यैः प्राकृतेंद्रियभोजनात् ॥ १०१ ॥ भगस्येदं भोगमिति शब्दार्थौ मुख्यतः श्रुतः ॥ मुख्यो भगस्तु प्रकृतिर्भगवाञ्छिव उच्यते ॥ १०२ ॥ भगवान्भोगदाता हि नाऽन्यो भोगप्रदायकः ॥ भगस्वामी च भगवान्भर्ग इत्युच्यते बुधैः ॥ १०३ ॥ भगेन सहितं लिंगं भगं लिंगेन संयुतम् ॥ इहामुत्र च भोगार्थं नित्यभोगार्थमेव च ॥ १०४ ॥ भगवंतं महादेवं शिवलिंगं प्रपूजयेत् ॥ लोकप्रसविता सूर्यस्तच्चिह्नं प्रसवाद्भवेत् ॥ ॥ १०५ ॥ लिंगे प्रसूतिकर्तारं लिंगिनं पुरुषो यजेत् ॥ लिंगार्थगमकं चिह्नं लिंगमित्यभिधीयते ॥ १०६ ॥ लिंगमर्थं हि पुरुषं शिवं गमयतीत्यदः॥ शिवशक्त्योश्च चिह्नस्य मेलनं लिंगमुच्यते ॥ १०७ ॥ स्वचिह्नपूजनात्प्रीतश्चिह्नकार्यं न वीयते ॥ चिह्नकार्यं तु जन्मादि जन्माद्यं विनिवर्तते ॥ ॥ १०८ ॥ प्राकृतैः पुरुषैश्चापि बाह्याभ्यंतरसंभवैः ॥ षोडशैरुपचारैश्च शिवलिंगं प्रपूजयेत् ॥ १०९ ॥ एवमादित्यवारे हि पूजा जन्मनिवर्तिका ॥ आदिवारे महालिंगं प्रणवेनैव पूजयेत् ॥ ११० ॥ आदिवारे पंचगव्यैरभिषेको विशिष्यते ॥ गोमयं गोजलं क्षीरं दध्याज्यं पंचगव्यकम् ॥ १११ ॥ क्षीराद्यं च पृथक्चैव मधुना चेक्षुसारकैः ॥ गव्यक्षीरान्ननैवेद्यं प्रणवेनैव कारयेत् ॥ ११२ ॥ प्रणवं ध्वनिलिंगं तु नादलिंगं स्वयंभुवः ॥ बिंदुलिंगं तु यंत्रं स्यान्मकारं तु प्रतिष्ठितम् ॥ ११३ ॥ उकारं चरलिंगं स्यादकारं गुरुविग्रहम् ॥ षड्लिंगपूजया नित्यं जीवन्मुक्तो न संशयः ॥११४॥ शिवस्य भक्त्या पूजा हि जन्ममुक्तिकरी नृणाम् ॥ रुद्राक्षधारणात्पादमर्धं वै भूतिधारणात् ॥ ११५ ॥ त्रिपादं मंत्रजाप्याच्च पूजया पूर्णभक्तिमान् ॥ शिवलिंगं च भक्तं च पूज्य मोक्षं लभेन्नरः ॥ ११६ ॥ य इमं पठतेऽध्यायं शृणुयाद्वा समाहितः ॥ तस्यैव शिवभक्तिश्च वर्धते सुदृढा द्विजाः॥११७॥ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ प्रणवस्य च माहात्म्यं षड्लिंगस्य, महामुने ॥ शिवभक्तस्य पूजां च क्रमशो ब्रूहि नः प्रभो ॥ १ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तपोधनैर्भवद्भिश्च सम्यक्प्रश्नस्त्वयं कृतः ॥ अस्योत्तरं महादेवो जानाति स्म न चापरः ॥ २ ॥ अथापि वक्ष्ये तमहं शिवस्य कृपयैव हि ॥ शिवोऽस्माकं च युष्माकं रक्षां गृह्णातु भूरिशः ॥ ३ ॥ प्रो हि प्रकृतिजातस्य संसारस्य महोदधेः ॥ नवं नावांतरमिति प्रणवं वै विदुर्बुधाः॥४॥प्रः प्रपंचो न नास्ति वो युष्माकं प्रणवं विदुः॥प्रकर्षेण नयेद्यस्मान्मोक्षं वा प्रणवं विदुः ॥ ५ ॥ स्वजापकानां योगिनां स्वमंत्रपूजकस्य च ॥ सर्वकर्मक्षयं कृत्वा दिव्यज्ञानं तु नूतनम् ॥ ६ ॥ तमेव मायारहितं नूतनं परिचक्षते ॥ प्रकर्षेण महात्मानं नवं शुद्धस्वरूपकम् ॥ ७ ॥ नूतनं वै करोतीति प्रणवं तं विदुर्बुधाः ॥ प्रणवं द्विविधं प्रोक्तं सूक्ष्मस्थूलविभेदतः ॥ ॥ ८ ॥ सूक्ष्ममेकाक्षरं विद्यात्स्थूलं पंचाक्षरं विदुः ॥ सूक्ष्ममव्यक्तपंचार्णं सुव्यक्तार्णं तथेतरत् ॥ ९ ॥ जीवन्मुक्तस्य सूक्ष्मं हि सर्वसारं हि तस्य

हि ॥ मंत्रेणार्थानुसंधानं स्वदेहविलयावधि ॥ १० ॥ स्वदेहे गलिते पूर्णे शिवं प्राप्नोति निश्चयः ॥ केवलं मंत्रजापी तु योगं प्राप्नोति निश्चयः ॥ ॥ ११ ॥ षट्त्रिंशत्कोटिजापी तु निश्चयं योगमाप्नुयात् ॥ सूक्ष्मं च द्विविधं ज्ञेयं ह्रस्वदीर्घविभेदतः ॥ १२ ॥ अकारश्च उकारश्च मकारश्च ततः परम् ॥ बिंदुनादयुतं तद्धि शब्दकालकलान्वितम् ॥ १३ ॥ दीर्घप्रणवमेवं हि योगिनामेव हृद्गतम् ॥ मकारं तंत्रितत्वं हि ह्रस्वप्रणव उच्यते ॥१४॥ शिवः शक्तिस्तयोरैक्यं मकारं तु त्रिकात्मकम् ॥ ह्रस्वमेवं हि जाप्यं स्यात्सर्वपापक्षयैषिणाम् ॥ १५ ॥ भूवायुकनकार्णोद्यो शब्दाद्याश्च तथा दश ॥ आशान्वये दश पुनः प्रवृत्ता इति कथ्यते ॥ १६ ॥ ह्रस्वमेव प्रवृत्तानां निवृत्तानां तु दीर्घकम् ॥ व्याहृत्यादौ च मंत्रादौ कामं शब्दकला युतम् ॥ १७ ॥ वेदादौ च प्रयोज्यं स्याद्वंदने संध्ययोरपि ॥ नवकोटिजपाञ्जप्त्वा संशुद्धः पुरुषो भवेत् ॥ १८ ॥ पुनश्च नवकोट्या तु पृथिवीजयमाप्नुयात् ॥ पुनश्च नवकोट्या तु ह्यपां जयमवाप्नुयात् ॥ १९ ॥ पुनश्च नवकोट्या तु तेजसां जयमाप्नुयात् ॥ पुनश्च नवकोट्या तु वायोर्जयमवाप्नुयात् ॥ आकाशजयमाप्नोति नवकोटिजपेन वै ॥ २० ॥ गंधादीनां क्रमेणैव नवकोटिजपेन वै ॥ अहंकारस्य च पुनर्नव कोटिजपेन वै ॥ २१ ॥ सहस्रमंत्रजप्तेन नित्यशुद्धो भवेत्पुमान् ॥ ततः परं स्वसिद्ध्यर्थं जपो भवति हि द्विजाः ॥ २२ ॥ एवमष्टोत्तरशतकोटिजप्तेन वै पुनः ॥ प्रणवेन प्रबुद्धस्तु शुद्धयोगमवाप्नुयात् ॥ २३ ॥ शुद्धयोगेन संयुक्तो जीवन्मुक्तो न संशयः ॥ सदा जपन्सदा ध्यायञ्छिवं प्रणवरूपिणम् ॥ २४ ॥ समाधिस्थो महायोगी शिव एव न संशयः ॥ ऋषिच्छंदो देवतादि न्यस्य देहे पुनर्जपेत् ॥ ॥ २५ ॥ प्रणवं मातृकायुक्तं देहे न्यस्य ऋषिर्भवेत् ॥ दशमातृषडध्वादि सर्वं न्यासफलं लभेत् ॥२६॥ प्रवृत्तानां च मिश्राणां स्थूलप्रणवमिष्यते॥ क्रियातपोजपैर्युक्तास्त्रिविधाः शिवयोगिनः ॥ २७ ॥ धनादिविभवैश्चैव कराद्यंगैर्नमादिभिः ॥ क्रियया पूजया युक्तः क्रियायोगीति कथ्यते ॥२८॥ पूजायुक्तश्च मितभुग्बाह्येंद्रियजयान्वितः ॥ परद्रोहादिरहितस्तपोयोगीति कथ्यते ॥ २९ ॥ एतैर्युक्तः सदा शुद्धः सर्वकामादिवर्जितः ॥ सदा जपपरः शांतो जपयोगीति तं विदुः ॥ ३० ॥ उपचारैः षोडशभिः पूजया शिवयोगिनाम् ॥ सालोक्यादिक्रमेणैव शुद्धो मुक्तिं लभेन्नरः ॥ ३१ ॥ जपयोगमथो वक्ष्ये गदतः शृणुत द्विजाः ॥ तपःकर्तुर्जपः प्रोक्तो यज्जपन्परिमार्जते ॥ ३२ ॥ शिवनाम नमःपूर्वं चतुर्थ्यां पंचतत्त्वकम् ॥ स्थूलप्रणवरूपं हि शिवपंचाक्षरं द्विजाः ॥ ३३ ॥ पंचाक्षरजपेनैव सर्वसिद्धिं लभेन्नरः ॥ प्रणवेनादिसंयुक्तं सदा पंचाक्षरं जपेत् ॥ ३४ ॥ गुरूपदेशं संगम्य सुखवासे सुभूतले ॥ पूर्वपक्षे समारभ्य कृष्णभूतावधि द्विजाः ॥ ३५ ॥ माघं भाद्रं विशिष्टं तु सर्वकालोत्तमोत्तमम् ॥ एकवारं मिताशी तु वाग्यतो

नियतेंद्रियः ॥ ३६ ॥ स्वस्य राजपितॄणां च शुश्रूषणं च नित्यशः ॥ सहस्रजपमात्रेण भवेच्छुद्धोऽन्यथा ऋणी ॥ ३७ ॥ पंचाक्षरं पंचलक्षं जपे च्छिवमनुस्मरन् ॥ पद्मासनस्थं शिवदं गंगाचंद्रकलान्वितम् ॥ ३८ ॥ वामोरुस्थितशक्त्या च विराजंतं महागणैः ॥ मृगटंकधरं देवं वरदाभयपाणि कम्॥३९॥सदानुग्रहकर्त्तारं सदाशिवमनुस्मरन्॥संपूज्य मनसा पूर्वं हृदि वा सूर्यमंडले॥४०॥ जपेत्पंचाक्षरीं विद्यां प्राङ्मुखः शुद्धकर्मकृत् ॥ प्रातः कृष्णचतुर्दश्यां नित्यकर्म समाप्य च॥४१॥मनोरमे शुचौ देशे नियतः शुद्धमानसः॥पंचाक्षरस्य मंत्रस्य सहस्रं द्वादशं जपेत् ॥४२॥वरयेच्च सपत्नी कान्छैवान्वै ब्राह्मणोत्तमान्॥एकं गुरुवरं शिष्टं वरयेत्सांबमूर्तिकम् ॥४३॥ईशानं चाथ पुरुषमघोरं वाममेव च ॥ सद्योजातं च पंचैव शिवभक्तान्द्विजो त्तमान् ॥४४॥ पूजाद्रव्याणि संपाद्य शिवपूजां समारभेत् ॥ शिवपूजां च विधिवत्कृत्वा होमं समारभेत्॥४५॥ मुखांतं च स्वसूत्रेण कृत्वा होमं समा चरेत् ॥ दशैकं वा शतैकं वा सहस्रैकमथापि वा ॥ ४६ ॥ कापिलेन घृतेनैव जुहुयात्स्वयमेवहि ॥ कारयेच्छिवभक्तैर्वाप्यष्टोत्तरशतं बुधः ॥ ४७ ॥ होमांते दक्षिणा देया गुरोर्गोमिथुनं तथा ॥ ईशानादिस्वरूपांस्तान्गुरुं सांबं विभाव्य च ॥ ४८ ॥ तेषां पत्सिक्ततोयेन स्वशिरःस्नानमाचरेत् ॥ षट्त्रिंशत्कोटितीर्थेषु सद्यः स्नानफलं लभेत् ॥ ४९ ॥ दशांगमन्नं तेषां वै दद्याद्वै भक्तिपूर्वकम् ॥ पराबुद्ध्या गुरोः पत्नीमीशानादिक्रमेण तु ॥ ॥ ५० ॥ परमान्नेन संपूज्य यथाविभवविस्तरम् ॥ रुद्राक्षवस्त्रपूर्वं च वटकापूपकैर्युतम् ॥ ५१ ॥ बलिदानं ततः कृत्वा भूरि भोजनमाचरेत् ॥ ततः संप्रार्थ्य देवेशं जपं तावत्समापयेत् ॥ ५२ ॥ पुरश्चरणमेवं तु कृत्वा मंत्री भवेन्नरः ॥ पुनश्च पंचलक्षेण सर्वपापक्षयो भवेत् ॥ ५३ ॥ अतलादि समारभ्य सत्यलोकावधि क्रमात् ॥ पंचलक्षजपात्तत्तल्लोकैश्वर्यमवाप्नुयात् ॥ ५४ ॥ मध्ये मृतश्चेद्भोगांते भूमौ तज्जापको भवेत् ॥ पुनश्च पंचलक्षेण ब्रह्मसामीप्यमाप्नुयात् ॥ ५५ ॥ पुनश्च पंचलक्षेण सारूप्यैश्वर्यमाप्नुयात् ॥ आहत्य शतलक्षेण साक्षाद्ब्रह्मसमो भवेत् ॥ ५६ ॥ कार्यब्रह्मण एवं हि सायुज्यं प्रतिपद्य वै ॥ यथेष्टं भोगमाप्नोति तद्ब्रह्म प्रलयावधि ॥ ५७ ॥ पुनः कल्पांतरे वृत्ते ब्रह्मपुत्रः स जायते ॥ पुनश्च तपसा दीप्तः क्रमान्मुक्तो भविष्यति ॥ ५८ ॥ पृथ्व्यादिकार्यभूतेभ्यो लोका वै निर्मिताः क्रमात् ॥ पातालादि च सत्यांतं ब्रह्मलोकाश्चतुर्दश ॥ ५९ ॥ सत्यादूर्ध्वं क्षमांतं वै विष्णुलोकाश्चतुर्दश ॥ क्षमालोके कार्यविष्णुर्वैकुंठे वरपत्तने ॥ ६० ॥ कार्यलक्ष्म्या महाभोगिरक्षां कृत्वाऽधितिष्ठति ॥ तदूर्ध्वगाश्च शुच्यंता लोका द्वाविंशतिः स्थिताः ॥६१॥ शुचौ लोके तु कैलासे रुद्रो वै भूतहृत्स्थितः ॥ षडुत्तराश्च पंचाशदहिंसांतास्तदूर्ध्वगाः ॥ ६२ ॥ अहिंसालोकमास्थाय ज्ञानकैलासके पुरे ॥ कार्येश्वरास्तिरोभावं सर्वान्कृत्वाधितिष्ठति ॥ ६३ ॥ तदंते कालचक्रं हि कालातीतस्ततः परम् ॥ शिवेनाधिष्ठितस्तत्र कालश्च

क्रेश्वराह्वयः ॥ ६४ ॥ माहिषं धर्ममास्थाय सर्वान्कालेन युंजति ॥ असत्यश्चाशुचिश्चैव हिंसा चैवाथ निर्घृणा ॥ ६५ ॥ असत्यादिचतुष्पादः सर्वांशः कामरूपधृक् ॥ नास्तिक्यलक्ष्मीर्दुःसंगो वेदबाह्यध्वनिः सदा ॥ ६६ ॥ क्रोधसंगः कृष्णवर्णो महामाहिषवेषवान् ॥ तावान्महेश्वरः प्रोक्तस्तिरोधास्तावदेव हि ॥ ६७ ॥ तदर्वाक्कर्मभोगो हि तदूर्ध्वं ज्ञानभोगकम् ॥ तदर्वाक्कर्ममाया हि ज्ञानमाया तदूर्ध्वकम् ॥ ६८ ॥ सा लक्ष्मीः कर्मभोगो वै याति मायेति कथ्यते ॥ मालक्ष्मीर्ज्ञानभोगो वै याति मायेति कथ्यते ॥ ६९ ॥ तदूर्ध्वं नित्यभोगो हि तदर्वाङ् नश्वरं विदुः ॥ तदर्वाक्च तिरोधानं तदूर्ध्वं न तिरोधनम्॥७०॥तदर्वाक्पाशबंधो हि तदूर्ध्वं न हि बंधनम्॥तदर्वाक्परिवर्तंते काम्यकर्मानुसारिणः ॥ ७१ ॥ निष्कामकर्मभोगस्तु तदूर्ध्वं परिकीर्तितः ॥ तदर्वाक्परिवर्तंते विंदुपूजापरायणाः ॥ ७२ ॥ तदूर्ध्वं हि व्रजंत्येव निष्कामा लिंगपूजकाः ॥ तदर्वाक्परिवर्तंते शिवान्यसुरपूजकाः ॥ ॥ ७३ ॥ शिवैकनिरतां ये च तदूर्ध्वं संप्रयांति ते ॥ तदर्वाग्जीवकोटिः स्यात्तदूर्ध्वं परकोटिका ॥ ७४ ॥ सांसारिकास्तदर्वाक्च मुक्ताः खलु तदूर्ध्वगाः ॥ तदर्वाक्परिवर्तंते प्राकृतद्रव्यपूजकाः ॥ ७५ ॥ तदूर्ध्वं हि व्रजंत्येते पौरुषद्रव्यपूजकाः ॥ तदर्वाक्छक्तिलिंगं तु शिवलिंगं तदूर्ध्वकम् ॥ ॥ ७६ ॥ तदर्वागावृतं लिंगं तदूर्ध्वं हि निरावृति ॥ तदर्वाक्कल्पितं लिंगं तदूर्ध्वं वै न कल्पितम् ॥ ७७ ॥ तदर्वाग्बाह्यलिंगं स्यादंतरंगं तदूर्ध्वकम् ॥ तदर्वाक्छक्तिलोका हि शतं वै द्वादशाधिकम् ॥ ७८ ॥ तदर्वाग्बिंदुरूपं हि नादरूपं तदुत्तरम् ॥ तदर्वाक्कर्मलोकस्तु तदूर्ध्वं ज्ञानलोककः ॥ ७९ ॥ नमस्कारस्तदूर्ध्वं हि मदाहंकारनाशनः ॥ जनिजं वै तिरोधानं नानिषिद्ध्याततै इति ॥ ८० ॥ ज्ञानशब्दार्थ एवं हि तिरोधाननिवारणात् ॥ तदर्वाक्परिवर्तंते ह्याधिभौतिकपूजकाः ॥ ८१ ॥ आध्यात्मिकार्चका एव तदूर्ध्वं संप्रयांति वै ॥ तावद्वै वेदिभागं तन्महालोकात्मलिंगके ॥ ८२ ॥ प्रकृत्याद्यष्टबंधोपि वेद्यंते संप्रतिष्ठितः ॥ एवमेतादृशं ज्ञेयं सर्वं लौकिकवैदिकम् ॥ ८३ ॥ अधर्ममहिषारूढं कालचक्रं तरंति ते ॥ सत्यादिधर्मयुक्ता ये शिवपूजापराश्च ये ॥ ८४ ॥ तदूर्ध्वं वृषभो धर्मो ब्रह्मचर्यस्वरूपधृक् ॥ सत्यादिपादयुक्तस्तु शिवलोकाग्रतः स्थितः ॥ ८५ ॥ क्षमाशृंगः शमश्रोत्रो वेदध्वनिविभूषितः ॥ आस्तिक्यचक्षुर्निश्वासगुरुबुद्धिमना वृषः ॥ ८६ ॥ क्रियादिवृषभा ज्ञेयाः कारणादिषु सर्वदा ॥ तं क्रियावृषभं धर्मं कालातीतोऽधितिष्ठति ॥८७॥ ब्रह्मविष्णुमहेशानां स्वस्वायुर्दिनमुच्यते ॥ तदूर्ध्वं न दिनं रात्रिर्न जन्ममरणादिकम् ॥ ८८ ॥ पुनः कारणसत्यांता कारणब्रह्मणस्तथा ॥ गंधादिभ्यस्तु भूतेभ्यस्तदूर्ध्वं निर्मिताः सदा ॥८९॥ सूक्ष्मगंधस्वरूपा हि स्थिता लोकाश्चतुर्दश ॥ पुनः कारणविष्णोर्वै स्थितालोकाश्चतुर्दश ॥ ॥ ९० ॥ पुनः कारणरुद्रस्य लोकाष्टाविंशका मताः ॥ पुनश्च कारणेशस्य षट्पंचाशत्तदूर्ध्वगाः ॥ ९१ ॥ ततः परं ब्रह्मचर्यलोकाख्यं शिवसंमतम् ॥

तत्रैव ज्ञानकैलासे पंचावरणसंयुते ॥ ९२ ॥ पंचमंडलसंयुक्तं पंचब्रह्मकलान्वितम् ॥ आदिशक्तिसमायुक्तमादिलिंगं तु तत्र वै ॥ ९३ ॥ शिवालय मिदं प्रोक्तं शिवस्य परमात्मनः ॥ परशक्त्या समायुक्तस्तत्रैव परमेश्वरः ॥ ९४ ॥ सृष्टिः स्थितिश्च संहारस्तिरोभावोप्यनुग्रहः ॥ पंचकृत्यप्रवीणोऽसौ सच्चिदानंदविग्रहः ॥ ९५ ॥ ध्यानधर्मः सदा यस्य सदानुग्रहतत्परः ॥ समाध्यासनमासीनः स्वात्मारामो विराजते ॥ ९६ ॥ तस्य संदर्शनं साध्यं कर्मध्यानादिभिः क्रमात् ॥ नित्यादिकर्मयजनाच्छिवकर्ममतिर्भवेत् ॥ ९७ ॥ क्रियादिशिवकर्मभ्यः शिवज्ञानं प्रसाधयेत् ॥ तद्दर्शनगताः सर्वे मुक्ता एव न संशयः ॥ ९८ ॥ मुक्तिरात्मस्वरूपेण स्वात्मारामत्वमेव हि ॥ क्रियातपोजपज्ञानध्यानधर्मेषु सुस्थितः ॥ ९९ ॥ शिवस्य दर्शनं लब्ध्वा स्वात्मारामत्वमेव हि ॥ यथा रविः स्वकिरणादशुद्धिमपनेष्यति ॥ १०० ॥ कृपाविचक्षणः शंभुरज्ञानमपनेष्यति ॥ अज्ञानविनिवृत्तौ तु शिवज्ञानं प्रवर्तते ॥ १०१ ॥ शिवज्ञानात्स्वस्वरूपमात्मारामत्वमेष्यति ॥ आत्मारामत्वसंसिद्धौ कृतकृत्यो भवेन्नरः ॥ १०२ ॥ पुनश्च शतलक्षेण ब्रह्मणः पदमाप्नुयात् ॥ पुनश्च शतलक्षेण विष्णोः पदमवाप्नुयात् ॥ १०३ ॥ पुनश्च शतलक्षेण रुद्रस्य पदमाप्नुयात् ॥ पुनश्च शतलक्षेण ऐश्वर्यं पदमाप्नुयात् ॥ १०४ ॥ पुनश्चैवंविधेनैव जपेन सुसमाहितः ॥ शिवलोकादिभूतं हि कालचक्रमवाप्नुयात् ॥ १०५ ॥ कालचक्रं पंचचक्रमेकैकेन क्रमोत्तरे ॥ सृष्टिमोहौ ब्रह्मचक्रं भोगमोहौ तु वैष्णवम् ॥ १०६ ॥ कोपमोहौ रौद्रचक्रं भ्रमणं चैश्वरं विदुः ॥ शिवचक्रं ज्ञानमोहौ पंचचक्रं विदुर्बुधाः ॥ १०७ ॥ पुनश्च दशकोट्या हि कारणब्रह्मणः पदम् ॥ पुनश्च दशकोट्या हि तत्पदैश्वर्यमाप्नुयात् ॥ १०८ ॥ एवं क्रमेण विष्ण्वादेः पदं लब्ध्वा महौजसः ॥ क्रमेण तत्पदैश्वर्यं लब्ध्वा चैव महात्मनः ॥ १०९ ॥ शतकोटिमनुं जप्त्वा पंचोत्तरमतंद्रितः ॥ शिवलोकमवाप्नोति पंचमावरणाद्बहिः ॥ ११० ॥ राजसं मंडपं तत्र नदीसंस्थानमुत्तमम् ॥ तपोरूपश्च वृषभस्तत्रैव परिदृश्यते ॥ १११ ॥ सद्योजातस्य तत्स्थानं पंचमावरणं परम् ॥ वामदेवस्य च स्थानं चतुर्थावरणं पुनः ॥ ११२ ॥ अघोरनिलयं पश्चात्तृतीयावरणं परम् ॥ पुरुषस्यैव सांबस्य द्वितीयावरणं शुभम् ॥ ११३ ॥ ईशानस्य परस्यैव प्रथमावरणं ततः ॥ ध्यानधर्मस्य च स्थानं पंचमं मंडपं ततः ॥ ११४ ॥ बलिनाथस्य संस्थानं तत्र पूर्णामृतप्रदम् ॥ चतुर्थं मंडपं पश्चाच्चंद्रशेखरमूर्तिमत् ॥ ११५ ॥ सोमस्कंदस्य च स्थानं तृतीयं मंडपं परम् ॥ द्वितीयं मंडपं नृत्यमंडपं प्राहुरास्तिकाः ॥ ११६ ॥ प्रथमं मूलमायायाः स्थानं तत्रैव शोभनम् ॥ ततः परं गर्भगृहं लिंगस्थानं परं शुभम् ॥ ११७ ॥ नंदीसंस्थानतः पश्चान्न विदुः शिववैभवम् ॥ नंदीश्वरो बहिस्तिष्ठन्पंचाक्षरमुपासते ॥ ११८ ॥ एवं गुरुक्रमाल्लब्धं नंदीशाच्च मया पुनः ॥ ततः परं स्वसंवेद्यं शिवेनैवानुभावि

तम् ॥ ११९ ॥ शिवस्य कृपया साक्षाच्छिवलोकस्य वभवम् ॥ विज्ञातुं शक्यते सर्वैर्नान्यथेत्याहुरास्तिकाः ॥१२०॥ एवं क्रमेण मुक्ताः स्युर्ब्राह्मणा वै जितेंद्रियाः ॥ अन्येषां च क्रमं वक्ष्ये गदतः शृणुतादरात् ॥ १२१ ॥ गुरूपदेशाज्जाप्यं वै ब्राह्मणानां नमोऽतकम् ॥ पंचाक्षरं पंचलक्षमायुष्यं प्रजपेद्विधिः ॥ १२२ ॥ स्त्रीत्वापनयनार्थं तु पंचलक्षं जपेत्पुनः ॥ मंत्रेण पुरुषो भूत्वा क्रमान्मुक्तो भवेद्बुधः ॥ १२३ ॥ क्षत्रियः पंचलक्षेण क्षत्रत्वमपनेष्यति ॥ पुनश्च पंचलक्षेण क्षत्रियो ब्राह्मणो भवेत् ॥ १२४ ॥ मंत्रसिद्धिर्जपाच्चैव क्रमान्मुक्तो भवेन्नरः ॥ वैश्यस्तु पंचलक्षेण वैश्यत्वमपनेष्यति ॥ १२५ ॥ पुनश्च पंचलक्षेण मंत्रक्षत्रिय उच्यते ॥ पुनश्च पंचलक्षेण क्षत्रत्वमपनेष्यति ॥ १२६ ॥ पुनश्च पंचलक्षेण मंत्रब्राह्मण उच्यते ॥ शूद्रश्चैवं नमोंतेन पंचविंशतिलक्षतः ॥ १२७ ॥ मंत्रविप्रत्वमापद्य पश्चाच्छुद्धो भवेद्द्विजः ॥ नारी वाथ नरो वाथ ब्राह्मणो वान्य एव वा ॥ १२८ ॥ नमोन्तं वा नमः पूर्वमातुरः सर्वदा जपेत् ॥ तत्र स्त्रीणां तथैवोह्य गुरुर्निर्दर्शयेत्क्रमात् ॥ १२९ ॥ साधकः पंचलक्षांते शिवप्रीत्यर्थमेव हि ॥ महाभिषेकनैवेद्यं कृत्वा भक्तांश्च पूजयेत् ॥ १३० ॥ पूजया शिवभक्तस्य शिवः प्रीततरो भवेत् ॥ शिवस्य शिवभक्तस्य भेदो नास्ति शिवो हि सः ॥ १३१ ॥ शिवस्वरूपमंत्रस्य धारणाच्छिव एव हि ॥ शिवभक्तशरीरे हि शिवे तत्परमो भवेत् ॥ १३२ ॥ शिवभक्ताः क्रियाः सर्वा वेदसर्वक्रियां विदुः ॥ यावद्यावच्छिवमंत्रं येन जप्तं भवेत्क्रमात् ॥ १३३ ॥ तावद्वै शिवसान्निध्यं तस्मिन्देहे न संशयः ॥ देवीलिंगं भवेद्रूपं शिवभक्तस्त्रियास्तथा ॥ १३४ ॥ यावन्मंत्रं जपेद्देव्यास्तावत्सान्निध्यमस्ति हि ॥ शिवं संपूजयेद्धीमान्स्वयं वै शब्दरूपभाक् ॥ १३५ ॥ स्वयं चैव शिवो भूत्वा परां शक्तिं प्रपूजयेत् ॥ शक्तिं वेरं च लिंगं च ह्यालेख्यामायया यजेत् ॥ १३६ ॥ शिवलिंगं शिवं मत्वा स्वात्मानं शक्तिरूपकम् ॥ शक्तिलिंगं च देवीं च मत्वा स्वं शिवरूपकम् ॥ १३७ ॥ शिवलिंगं नादरूपं बिंदुरूपं तु शक्तिकम् ॥ उपप्रधानभावेन अन्योन्यासक्तलिंगकम् ॥ १३८ ॥ पूजयेच्च शिवं शक्तिं स शिवो मूलभावनात् ॥ शिवभक्ताञ्छिवमंत्ररूपकाञ्छिवरूपकान् ॥ १३९ ॥ षोडशैरुपचारैश्च पूजयेदिष्टमाप्नुयात् ॥ येन शुश्रूषणाद्यैश्च शिवभक्तस्य लिंगिनः ॥ १४० ॥ आनंदं जनयेद्विद्वाञ्छिवः प्रीततरो भवेत् ॥ शिवभक्तान्सपत्नीकान्पत्न्या सह सदैव तत् ॥ १४१ ॥ पूजयेद्भोजनाद्यैश्च पंच वा दश वा शतम् ॥ धने देहे च मंत्रे च भावनायामवंचकः ॥१४२॥ शिवशक्तिस्वरूपेण न पुनर्जायते भुवि ॥ नाभेरधो ब्रह्मभागमाकंठं विष्णुभागकम् ॥ १४३ ॥ मुखं लिंगमिति प्रोक्तं शिवभक्तशरीरकम् ॥ मृतान्दाहादियुक्तान्वा दाहादिरहितान्मृतान् ॥ १४४ ॥ उद्दिश्य पूजयेदादिपितरं शिवमेव हि ॥पूजां कृत्वादिमातुश्च शिवभक्तांश्च पूजयेत् ॥ १४५ ॥ पितृलोकं समासाद्य क्रमान्मुक्तो भवेन्मृतः ॥ क्रियायुक्तदशभ्यश्च तपोयुक्तो

विशिष्यते ॥ १४६ ॥ तपोयुक्तशतेभ्यश्च जपयुक्तो विशिष्यते ॥ जपयुक्तसहस्रेभ्यः शिवज्ञानी विशिष्यते ॥ १४७ ॥ शिवज्ञानिषु लक्षेषु ध्यानयुक्तो विशिष्यते ॥ ध्यानयुक्तेषु कोटिभ्यः समाधिस्थो विशिष्यते ॥ १४८ ॥ उत्तरोत्तरवैशिष्ट्यात्पूजायामुत्तरोत्तरम् ॥ फलं वैशिष्ट्यरूपं च दुर्विज्ञेयं मनीषिभिः ॥ १४९ ॥ तस्माद्वै शिवभक्तस्य माहात्म्यं वेत्ति को नरः ॥ शिवशक्त्योः पूजनं च शिवभक्तस्य पूजनम् ॥ १५० ॥ कुरुते यो नरो भक्त्या स शिवः शिवमेधते ॥ य इमं पठतेध्यायमर्थवद्वेदसंमतम् ॥ १५१ ॥ शिवज्ञानी भवेद्विप्रः शिवेन सह मोदते ॥ श्रावयेच्छिवभक्तांश्च विशेषज्ञो मुनीश्वराः ॥ १५२ ॥ शिवप्रसादसिद्धिः स्याच्छिवस्य कृपया बुधाः ॥ ॥ १५३ ॥ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ बंधमोक्षस्वरूपं हि ब्रूहि सर्वार्थवित्तम ॥ सूत उवाच ॥ बंधमोक्षं तथोपायं वक्ष्येऽहं शृणुतादरात् ॥ १ ॥ प्रकृत्याद्यष्टबंधेन बद्धो जीवः स उच्यते ॥ प्राकृत्याद्यष्टबंधेन निर्मुक्तो मुक्त उच्यते ॥ २ ॥ प्रकृत्यादिवशीकारो मोक्ष इत्युच्यते स्वतः ॥ बद्धजीवस्तु निर्मुक्तो मुक्तजीवः स कथ्यते ॥ ३ ॥ प्रकृत्यग्रे ततो बुद्धिरहंकारो गुणात्मकः ॥ पंचतन्मात्रमित्येतत्प्रकृत्याद्यष्टकं विदुः ॥ ४ ॥ प्रकृत्याद्यष्टजो देहो देहजं कर्म उच्यते ॥ पुनश्च कर्मजो देहो जन्मकर्म पुनः पुनः ॥ ५ ॥ शरीरं त्रिविधं ज्ञेयं स्थूलं सूक्ष्म च कारणम् ॥ स्थूलं व्यापारदं प्रोक्तं सूक्ष्ममिंद्रियभोगदम् ॥ ६ ॥ कारणं त्वात्मभोगार्थं जीवकर्मानुरूपतः ॥ सुखं दुःखं पुण्यपापैः कर्मभिः फलमश्नुते ॥ ७ ॥ तस्माद्धि कर्मरज्ज्वा हि बद्धो जीवः पुनः पुनः ॥ शरीरत्रयकर्मभ्यां चक्रवद्भ्राम्यते सदा ॥ ८ ॥ चक्रभ्रमनिवृत्त्यर्थं चक्रकर्तारमीडयेत् ॥ प्रकृत्यादिमहाचक्रं प्रकृतेः परतः शिवः ॥ ९ ॥ चक्रकर्ता महेशो हि प्रकृतेः परतो यतः ॥ पिबति वाथ वमति जीवान्बालो जलं यथा ॥ १० ॥ शिवस्तथा प्रकृत्यादि वशीकृत्याधितिष्ठति ॥ सर्वं वशीकृतं यस्मात्तस्माच्छिव इति स्मृतः ॥ शिव एव हि सर्वज्ञः परिपूर्णश्च निःस्पृहः ॥ ११ ॥ सर्वज्ञता तृप्तिरनादिबोधः स्वतंत्रता नित्यमलुप्तशक्तिः ॥ अनंतशक्तिश्च महेश्वरस्य यन्मानसैश्वर्यमवैति वेदः ॥ १२ ॥ अतः शिवप्रसादेन प्रकृत्यादि वशं भवेत् ॥ शिवप्रसादलाभार्थं शिवमेव प्रपूजयेत् ॥ १३ ॥ निःस्पृहस्य च पूर्णस्य तस्य पूजा कथं भवेत् ॥ शिवोद्देशकृतं कर्म प्रसादजनकं भवेत् ॥ १४ ॥ लिंगे बेरे भक्तजने शिवमुद्दिश्य पूजयेत् ॥ कायेन मनसा वाचा धनेनापि प्रपूजयेत् ॥ १५ ॥ पूजया तु महेशो हि प्रकृतेः परमः शिवः ॥ प्रसादं कुरुते सत्यं पूजकस्य विशेषतः ॥ १६ ॥ शिवप्रसादात्कर्माद्यं क्रमेण स्ववशं भवेत् ॥ कर्मारभ्य प्रकृत्यंतं यदा सर्वं वशं भवेत् ॥ १७ ॥ तदा मुक्त इति प्रोक्तः स्वात्मारामो विराजते ॥ प्रसादात्परमेशस्य

कर्मदेहो यदा वशः ॥ १८ ॥ तदा वै शिवलोके तु वासः सालोक्यमुच्यते ॥ सामीप्यं याति सांबस्य तन्मात्रे च वशं गते ॥ १९ ॥ तदा तु शिव सायुज्यमायुधाद्यैः क्रियादिभिः ॥ महाप्रसादलाभे च बुद्धिश्चापि वशा भवेत् ॥ २० ॥ बुद्धिस्तु कार्यं प्रकृतेस्तत्सार्ष्टिरिति कथ्यते ॥ पुनर्महाप्रसादेन प्रकृतिर्वशमेष्यति ॥ २१ ॥ शिवस्य मानसैश्वर्यं तदाऽयत्नं भविष्यति ॥ सार्वज्ञाद्यं शिवैश्वर्यं लब्ध्वा स्वात्मनि राजते ॥ २२ ॥ तत्सायुज्यमिति प्राहुर्वेदागमपरायणाः ॥ एवं क्रमेण मुक्तिः स्याल्लिंगादौ पूजया स्वतः ॥ २३ ॥ अतः शिवप्रसादार्थं क्रियाद्यैः पूजयेच्छिवम् ॥ शिवक्रिया शिवतपः शिवमंत्रजपः सदा ॥ २४ ॥ शिवज्ञानं शिवध्यानमुत्तरोत्तरमभ्यसेत् ॥ आसुप्तेरामृतेः कालं नयेद्वै शिवाचिंतया ॥ २५ ॥ सद्यादिभिश्च कुसुमैरर्चयेच्छिवमेष्यति ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ लिंगादौ शिवपूजाया विधानं ब्रूहि सुव्रत ॥ २६ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ लिंगानां च क्रमं वक्ष्ये यथावच्छृणुत द्विजाः ॥ तदेव लिंगं प्रथमं प्रणवं सार्वकामिकम् ॥ २७ ॥ सूक्ष्मप्रणवरूपं हि सूक्ष्मरूपं तु निष्कलम् ॥ स्थूललिंगं हि सकलं तत्पंचाक्षरमुच्यते ॥ २८ ॥ तयोः पूजा तपः प्रोक्तं साक्षान्मोक्षप्रदे उभे ॥ पौरुषप्रकृतिभूतानि लिंगानि सुबहूनि च ॥ २९ ॥ तानि विस्तरतो वक्तुं शिवो वेत्ति न चापरः ॥ भूविकाराणि लिंगानि ज्ञातानि प्रब्रवीमि वः ॥ ३० ॥ स्वयंभूलिंगं प्रथमं बिंदुलिंगं द्वितीयकम् ॥ प्रतिष्ठितं चरं चैव गुरुलिंगं तु पंचमम् ॥ ३१ ॥ देवर्षितपसा तुष्टः सान्निध्यार्थं तु तत्र वै ॥ पृथिव्यन्तर्गतः शर्वो बीजं वै नादरूपतः ॥ ३२ ॥ स्थावरांकुरवद्भूमिमुद्भिद्य व्यक्त एव सः ॥ स्वयंभूतं जातमिति स्वयंभूरिति तं विदुः ॥ ३३ ॥ तल्लिंगपूजया ज्ञानं स्वयमेव प्रवर्धते ॥ सुवर्णरजतादौ वा पृथिव्यां स्थंडिलेपि वा ॥ ॥ ३४ ॥ स्वहस्ताल्लिखितं लिंगं शुद्धप्रणवमंत्रकम् ॥ यंत्रलिंगं समालिख्य प्रतिष्ठावाहनं चरेत् ॥ ३५ ॥ बिंदुनादमयं लिंगं स्थावरं जंगमं च यत् ॥ भावनामयमेतद्धि शिवदृष्टं न संशयः ॥ ३६ ॥ यत्र विश्वस्यते शंभुस्तत्र तस्मै फलप्रदः ॥ स्वहस्ताल्लिखिते यंत्रे स्थावरादावकृत्रिमे ॥ ३७ ॥ आवाह्य पूजयेच्छंभुं षोडशैरुपचारकैः ॥ स्वयमैश्वर्यमाप्नोति ज्ञानमभ्यासतो भवेत् ॥ ३८ ॥ देवैश्च ऋषिभिश्चापि स्वात्मसिद्ध्यर्थमेव हि ॥ समंत्रेणात्महस्तेन कृतं यच्छुद्धमंडले ॥ ३९ ॥ शुद्धभावनया चैव स्थापितं लिंगमुत्तमम् ॥ तल्लिंगं पौरुषं प्राहुस्तत्प्रतिष्ठितमुच्यते ॥ ४० ॥ तल्लिंगपूजया नित्यं पौरुषैश्वर्यमाप्नुयात् ॥ महद्भिर्ब्राह्मणैश्चापि राजभिश्च महाधनैः ॥ ४१ ॥ शिल्पिना कल्पितं लिंगं मंत्रेण स्थापितं च यत् ॥ प्रतिष्ठितं प्राकृतं हि प्राकृतैश्वर्यभोगदम् ॥ ४२ ॥ यदूर्जितं च नित्यं च तद्धि पौरुषमुच्यते ॥ यद्दुर्बलमनित्यं च तद्धि प्राकृतमुच्यते ॥ ४३ ॥ लिंगं नाभिस्तथा जिह्वा नासाग्रं च शिखा क्रमात् ॥ कट्यादिषु त्रिलोकेषु लिंगमाध्यात्मिकं चरम् ॥ ४४ ॥ पर्वतं पौरुषं प्रोक्तं भूतलं प्राकृतं

विदुः ॥ वृक्षादि पौरुषं ज्ञेयं गुल्मादि प्राकृतं विदुः ॥ ४५ ॥ षाष्टिकं प्राकृतं ज्ञेयं शालिगोधूमपौरुषम् ॥ ऐश्वर्यं पौरुषं विद्या दणिमाद्यष्टसिद्धिदम् ॥ ४६ ॥ सुस्त्रीधनादिविषयं प्राकृतं प्राहुरास्तिकाः ॥ प्रथमं चरलिंगेषु रसलिंगं प्रकथ्यते ॥ ४७ ॥ रसलिंगं ब्राह्मणानां सर्वाभीष्टप्रदं भवेत् ॥ बाणलिंगं क्षत्रियाणां महाराज्यप्रदं शुभम् ॥ ४८ ॥ स्वर्णलिंगं तु वैश्यानां महाधनपतित्वदम् ॥ शिलालिंगं तु शूद्राणां महाशुद्धिकरं शुभम् ॥ ४९ ॥ स्फाटिकं बाणलिंगं च सर्वेषां सर्वकामदम् ॥ स्वीयाभावेऽन्यदीयं तु पूजायां न निषिद्ध्यते ॥ ५० ॥ स्त्रीणां तु पार्थिवं लिंगं सभर्तॄणां विशेषतः ॥ विधवानां प्रवृत्तानां स्फाटिकं परिकीर्तितम् ॥ ५१ ॥ विधवानां निवृत्तानां रसलिंगं विशिष्यते ॥ बाल्ये वा यौवने वापि वार्धके वापि सुव्रताः ॥ ५२ ॥ शुद्धस्फटिकलिंगं तु स्त्रीणां तत्सर्वभोगदम् ॥ प्रवृत्तानां पीठपूजा सर्वाभीष्टप्रदा भुवि ॥५३॥ पात्रेणैव प्रवृत्तस्तु सर्वपूजां समाचरेत् ॥ अभिषेकांते नैवेद्यं शाल्यन्नेन समाचरेत् ॥५४॥ पूजांते स्थापयेल्लिंगं संपुटेषु पृथग्गृहे ॥ करपूजानिवृत्तानां स्वभोज्यं तु निवेदयेत् ॥ ५५ ॥ निवृत्तानां परं सूक्ष्मं लिंगमेव विशिष्यते ॥ विभूत्यभ्यर्चनं कुर्याद्विभूतिं च निवेदयेत् ॥ ५६ ॥ पूजां कृत्वाथ तल्लिंगं शिरसा धारयेत्सदा ॥ विभूतिस्त्रिविधा प्रोक्ता लोकवेदशिवाग्निभिः ॥ ५७ ॥ लोकाग्निजमथो भस्म द्रव्यशुद्ध्यर्थमावहेत् ॥ मृदारुलोहरूपाणां धान्यानां च तथैव च ॥ ५८ ॥ तिलादीनां च द्रव्याणां वस्त्रादीनां तथैव च ॥ तथा पर्युषितानां च भस्मानां शुद्धिरिष्यते ॥ ५९ ॥ श्वादिभिर्दूषितानां च भस्मना शुद्धिरिष्यते ॥ सजलं निर्जलं भस्म यथायोग्यं तु योजयेत् ॥ ६० ॥ वेदाग्निजं तथा भस्म तत्कर्मांतेषु धारयेत् ॥ मंत्रेण क्रियया जन्यं कर्माग्नौ भस्मरूपधृक् ॥ ६१ ॥ तद्भस्मधारणात्कर्म स्वात्मन्यारोपितं भवेत् ॥ अघोरेणात्ममंत्रेण बिल्वकाष्ठं प्रदाहयेत् ॥ ६२ ॥ शिवाग्निरिति संप्रोक्तस्तेन दग्धं शिवाग्निजम् ॥ कपिलागोमयं पूर्वं केवलं गव्यमेव वा ॥ ६३ ॥ शम्यश्वत्थपलाशान्वा वटारग्वधबिल्वकान् ॥ शिवाग्निना दहेच्छुद्धं तद्वै भस्म शिवाग्निजम् ॥ ६४ ॥ दर्भाग्नौ वा दहेत्काष्ठं शिवमंत्रं समुच्चरन् ॥ सम्यक्संशोध्य वस्त्रेण नवकुंभे निधापयेत् ॥ ॥ ६५ ॥ दीप्त्यर्थं तत्तु संग्राह्यं मन्यते पूज्यतेपि च ॥ भस्मशब्दार्थ एवं हि शिवः पूर्वं तथाऽकरोत् ॥ ६६ ॥ यथा स्वविषये राजा सारं गृह्णाति यत्करम् ॥ यथा मनुष्याः सस्यादीन्दग्ध्वा सारं भजंति वै ॥ ६७ ॥ यथा हि जाठराग्निश्च भक्ष्यादीन्विविधान्बहून् ॥ दग्ध्वा सारतरं सारात्स्वदेहं परिपुष्यति ॥ ६८ ॥ तथा प्रपंचकर्तापि स शिवः परमेश्वरः ॥ स्वाधिष्ठेयप्रपंचस्य दग्ध्वा सारं गृहीतवान् ॥ ६९ ॥ दग्ध्वा प्रपंचं तद्भस्म स्वात्मन्यारोपयच्छिवः ॥ उद्धूलनेन व्याजेन जगत्सारं गृहीतवान् ॥ ७० ॥ स्वरत्नं स्थापयामास स्वकीये हि शरीरके ॥ केशमाकाशसारेण वायुसारेण वै

मुखम् ॥ ७१ ॥ हृदयं चाग्निसारेण त्वपां सारेण वै कटिम् ॥ जानु चावनिसारेण तद्वत्सर्वं तदंगकम् ॥ ७२ ॥ ब्रह्मविष्ण्वोश्च रुद्राणां सारं चैव त्रिपुण्ड्रकम् ॥ तथा तिलकरूपेण ललाटाते महेश्वरः ॥ ७३ ॥ भवृद्ध्या सर्वमेताद्धि मन्यते स्वयमित्यसौ ॥ प्रपंचसारसर्वस्त्रमनेनैव वशीकृतम् ॥ ॥ ७४ ॥ तस्मादस्य वशीकर्ता नास्तीति स शिवः स्मृतः ॥ यथा सर्वमृगाणां च हिंसको मृगहिंसकः ॥ ७५ ॥ अस्य हिंसामृगो नास्ति तस्मात्सिंह इतीरितः ॥ शं नित्यं सुखमानंदमिकारः पुरुषः स्मृतः ॥ ७६ ॥ वकारः शक्तिरमृतं मेलनं शिव उच्यते ॥ तस्मादेवं स्वमात्मानं शिवं कृत्वा र्चयेच्छिवम् ॥ ७७ ॥ तस्मादुद्धूलनं पूर्वं त्रिपुण्ड्रं धारयेत्परम् ॥ पूजाकाले हि सजलं शुद्ध्यर्थं निर्जलं भवेत् ॥ ७८ ॥ दिवा वा यदि वा रात्रौ नारी वाथ नरोपि वा ॥ पूजार्थं सजलं भस्म त्रिपुंड्रेणैव धारयेत् ॥ ७९ ॥ त्रिपुंड्रं सजलं भस्म धृत्वा पूजां करोति यः ॥ शिवपूजाफलं सांगं तस्यैव हि सुनिश्चितम् ॥ ८० ॥ भस्म वै शिवमंत्रेण धृत्वा ह्यत्याश्रमी भवेत् ॥ शिवाश्रमीति संप्रोक्तः शिवैकपरमो यतः ॥ ८१ ॥ शिवव्रतैकनिष्ठस्य नाशौचं न च सूतकम् ॥ ललाटेऽग्रे सितं भस्म तिलकं धारयेन्मृदा ॥ ८२ ॥ स्वहस्ताद्गुरुहस्ताद्वा शिवभक्तस्य लक्षणम् ॥ गुणान्रुंध इति प्रोक्तो गुरुशब्दस्य विग्रहः ॥ ८३ ॥ सविकारान्राजसादीन्गुणान्रुंधे व्यपोहति ॥ गुणातीतः परशिवो गुरुरूपं समाश्रितः ॥ ८४ ॥ गुणत्रयं व्यपोह्याग्रे शिवं बोधयतीति सः॥विश्वस्तानां तु शिष्याणां गुरुरित्यभिधीयते ॥ ८५ ॥ तस्माद्गुरुशरीरं तु गुरुर्लिंगं भवेद्बुधः ॥ गुरुर्लिंगस्य पूजा तु गुरुशुश्रूषणं भवेत् ॥ ८६ ॥ श्रुतं करोति शुश्रूषा कायेन मनसा गिरा ॥ उक्तं यद्गुरुणा पूर्वं शक्यं वाऽशक्यमेव वा ॥ ८७ ॥ करोत्येव हि पूतात्मा प्राणैरपि धनैरपि ॥ तस्माद्वै शासने योग्यः शिष्य इत्यभिधीयते ॥ ८८ ॥ शरीराद्यर्थकं सर्वं गुरोर्दत्त्वा सुशिष्यकः ॥ अग्रपाकं निवेद्याश्नीयाद्गुरोरनुज्ञया ॥ ८९ ॥ शिष्यः पुत्र इति प्रोक्तः सदा शिष्यत्वयोगतः ॥ जिह्वालिंगान्मन्त्रशुक्रं कर्णयोनौ निषिच्य वै ॥ ९० ॥ जातः पुत्रो मंत्रपुत्रः पितरं पूजयेद्गुरुम् ॥ निमज्जयति पुत्रं वै संसारे जनकः पिता ॥ ९१ ॥ संतारयति संसाराद्गुरुर्वै बोधकः पिता ॥ उभयोरंतरं ज्ञात्वा पितरं गुरुमर्चयेत् ॥ ९२ ॥ अंगशुश्रूषया चापि धनाद्यैः स्वार्जितैर्गुरुम् ॥ पादादिकेशपर्यंतं लिंगान्यंगानि यद्गुरोः ॥ ९३ ॥ धनरूपैः पादुकाद्यैः पादसंग्रहणादिभिः ॥ स्नानाभिषेकनैवेद्यैर्भोजनैश्च प्रपूजयेत् ॥ ९४ ॥ गुरुपूजैव पूजास्याच्छिवस्य परमात्मनः ॥ गुरुशेषं तु यत्सर्वमात्मशुद्धिकरं भवेत् ॥ ९५ ॥ गुरोः शेषः शिवोच्छिष्टं जलमन्नादिनिर्मितम् ॥ शिष्याणां शिवभक्तानां ग्राह्यं भोज्यं भवेद्द्विजाः ॥ ९६ ॥ गुर्वनुज्ञाविरहितं चोरवत्सकलं भवेत् ॥ गुरोरपि विशेषज्ञं यत्नाद्गृह्णीत वै गुरुम्॥९७॥अज्ञानमोचनं साध्यं विशेषज्ञो हि मोचकः ॥ आदौ च विघ्नशमनं कर्तव्यं कर्म

पूर्तये ॥ ९८ ॥ निर्विघ्नेन कृतं सांगं कर्म वै सफलं भवेत् ॥ तस्मात्सकलकर्मादौ विघ्नेशं पूजयेद्बुधः ॥ ९९ ॥ सर्वबाधानिवृत्त्यर्थं सर्वान्देवान्यजे द्बुधः ॥ ज्वरादिग्रंथिरोगाश्च बाधा ह्याध्यात्मिकी मता ॥ १०० ॥ पिशाचजंबुकादीनां वल्मीकाद्युद्भवे तथा ॥ अकस्मादेव गोधादिजंतूनां पत नेपि च ॥ १०१ ॥ गृहे कच्छपसर्पस्त्रीदुर्जनादर्शनेपि च ॥ वृक्षनारीगवादीनां प्रसूतिविषयेपि च ॥ १०२ ॥ भाविदुःखं समायाति तस्मात्ते भौतिका मताः ॥ अमेध्याशनिपातश्च महामारी तथैव च ॥ १०३ ॥ ज्वरमारी विषूचिश्च गोमारी च मसूरिका ॥ जन्मर्क्षग्रहसंक्रांतिग्रहयोगाः स्वरा शिके ॥ १०४ ॥ दुःस्वप्नदर्शनाद्याश्च मता वै ह्याधिदैविकाः ॥ शवचांडालपतितस्पर्शाद्येंतर्गृहे गते ॥ १०५ ॥ एतादृशे समुत्पन्ने भाविदुःखस्य सूचके ॥ शांतियज्ञं तु मतिमान्कुर्यात्तद्दोषशांतये ॥ १०६ ॥ देवालयेऽथ गोष्ठे वा चैत्ये वापि गृहांगणे ॥ प्रादेशोन्नतधिष्ण्ये वै द्विहस्ते च स्वलं कृते ॥ १०७ ॥ भारमात्रव्रीहिधान्यं प्रस्थाप्य परिसृत्य च ॥ मध्ये विलिख्य कमलं तथा दिक्षु विलिख्य वै ॥ १०८ ॥ तंतुना वेष्टितं कुंभं नव गुग्गुलधूपितम् ॥ मध्ये स्थाप्य महाकुंभं तथा दिक्ष्वपि विन्यसेत् ॥ १०९ ॥ सनालाम्रककूर्चादीन्कलशांश्च तथाष्टसु ॥ पूरयेन्मंत्रपूतेन पंचद्र व्ययुतेन हि ॥ ११० ॥ प्रक्षिपेन्नवरत्नानि नीलादीन्क्रमशस्तथा ॥ कर्मज्ञं च सपत्नीकमाचार्यं वरयेद्बुधः ॥ १११ ॥ सुवर्णप्रतिमां विष्णोरिंद्रा दीनां च निक्षिपेत् ॥ सशिरस्के मध्यकुंभे विष्णुमावाह्य पूजयेत् ॥ ११२ ॥ प्रागादिषु यथामंत्रमिंद्रादीन्क्रमशो यजेत् ॥ तत्तन्नाम्ना चतुर्थ्या च नमोंतेन यथाक्रमम् ॥ ११३ ॥ अवाहनादिकं सर्वमाचार्येणैव कारयेत् ॥ आचार्य ऋत्विजा सार्धं तन्मंत्रान्प्रजपेच्छतम् ॥ ११४ ॥ कुंभस्य प श्चिमे भागे जपांते होममाचरेत् ॥ कोटिं लक्षं सहस्रं वा शतमष्टोत्तरं बुधाः ॥ ११५ ॥ एकाहं वा नवाहं वा तथा मंडलमेव वा ॥ यथायोग्यं प्रकु र्वीत कालदेशानुसारतः ॥ ११६ ॥ शमीहोमश्च शांत्यर्थं वृत्त्यर्थं च पलाशकम् ॥ समिदन्नाज्यकैर्द्रव्यैर्नाम्ना मंत्रेण वा हुनेत् ॥ ११७ ॥ प्रारंभे यत्कृतं द्रव्यं तत्क्रियांतं समाचरेत् ॥ पुण्याहं वाचयित्वा ते दिने संप्रोक्षयेज्जलैः ॥ ११८ ॥ ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाद्यावदाहुतिसंख्यया ॥ आचार्यश्च हविष्याशी ऋत्विजश्च भवेद्बुधाः ॥ ११९ ॥ आदित्यादीन्ग्रहानिष्ट्वा सर्वहोमांत एव हि ॥ ऋत्विग्भ्यो दक्षिणां दद्यान्नवरत्नं यथाक्रमम् ॥ १२० ॥ दश दानं ततः कुर्याद्भूरिदानं ततः परम् ॥ बालानामुपनीतानां गृहिणां वनिनां धनम् ॥ १२१ ॥ कन्यानां च सभर्तॄणां विधवानां ततः परम् ॥ तंत्रो पकरणं सर्वमाचार्याय निवेदयेत् ॥ १२२ ॥ उत्पातानां च मारीणां दुःखस्वामी यमः स्मृतः ॥ तस्माद्यमस्य प्रीत्यर्थं कालदानं प्रदापयेत् ॥ ॥ १२३ ॥ शतनिष्केण वा कुर्याद्दशनिष्केण वा पुनः ॥ पाशांकुशधरं कालं कुर्यात्पुरुषरूपिणम् ॥ १२४ ॥ तत्स्वर्णप्रतिमादानं कुर्याद्दक्षिणया

सह ॥ तिलदानं ततः कुर्यात्पूर्णायुष्यप्रसिद्धये ॥ १२५ ॥ आज्यावेक्षणदानं च कुर्याद्व्याधिनिवृत्तये ॥ सहस्रं भोजयेद्विप्रान्दरिद्रः शतमेव वा ॥ १२६ ॥ वित्ताभावे दरिद्रस्तु यथाशक्ति समाचरेत् ॥ भैरवस्य महापूजां कुर्याद्भूतादिशांतये ॥ १२७ ॥ महाभिषेकं नैवेद्यं शिवस्यांते तु कारयेत् ॥ ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाद्भूरिभोजनरूपतः ॥ १२८ ॥ एवं कृतेन यज्ञेन दोषशांतिमवाप्नुयात् ॥ शांतियज्ञमिमं कुर्याद्वर्षेवर्षे तु फाल्गुने ॥ १२९ ॥ दुर्दर्शनादौ सद्यो वै मासमात्रे समाचरेत् ॥ महापापादिसंप्राप्तौ कुर्याद्भैरवपूजनम् ॥ १३० ॥ महाव्याधिसमुत्पत्तौ संकल्पं पुनराचरेत् ॥ सर्वाभावे दरिद्रस्तु दीपदानमथाचरेत् ॥ १३१ ॥ तदप्यशक्तः स्नात्वा वै यत्किंचिद्दानमाचरेत् ॥ दिवाकरं नमस्कुर्यान्मंत्रेणाष्टोत्तरं शतम् ॥ १३२ ॥ सहस्रमयुतं लक्षं कोटिं वा कारयेद्बुधः ॥ नमस्कारात्मयज्ञेन तुष्टाः स्युः सर्वदेवताः ॥ १३३ ॥ त्वत्स्वरूपेर्पिता बुद्धिर्नेतेऽशून्ये च रोचति ॥ या चास्त्यस्मदहंतेति त्वयि दृष्टे विवर्जिता ॥ १३४ ॥ नम्रोऽहं हि स्वदेहेन भो महांस्त्वमसि प्रभो ॥ न शून्यो मत्स्वरूपो वै तव दासोऽस्मि सांप्रतम् ॥ १३५ ॥ यथायोग्यं स्वात्मयज्ञं नमस्कारं प्रकल्पयेत् ॥ अथात्र शिवनैवेद्यं दत्त्वा तांबूलमाहरेत् ॥ १३६ ॥ शिवप्रदक्षिणं कुर्यात्स्वयमष्टोत्तरं शतम् ॥ सहस्रमयुतं लक्षं कोटिमन्येन कारयेत् ॥ १३७ ॥ शिवप्रदक्षिणात्सर्वं पातकं नश्यति क्षणात् ॥ दुःखस्य मूलं व्याधिर्हि व्याधेर्मूलं हि पातकम् ॥ १३८ ॥ धर्मेणैव हि पापानामपनोदनमीरितम् ॥ शिवोद्देशकृतो धर्मः क्षमः पापविनोदने ॥ १३९ ॥ अध्यक्षं शिवधर्मेषु प्रदक्षिणमितीरितम् ॥ क्रियया जपरूपं हि प्रणवं तु प्रदक्षिणम् ॥ १४० ॥ जननं मरणं द्वंद्वं मायाचक्रमितीरितम् ॥ शिवस्य मायाचक्रं हि बलिपीठं तदुच्यते ॥ १४१ ॥ बलिपीठं समारभ्य प्रादक्षिण्यक्रमेण वै ॥ पदे पदांतरं गत्वा बलिपीठं समाविशेत् ॥ १४२ ॥ नमस्कारं ततः कुर्यात्प्रदक्षिणमितीरितम् ॥ निर्गमाज्जननं प्राप्तं नमस्त्वात्मसमर्पणम् ॥ १४३ ॥ जननं मरणं द्वंद्वं शिवमायासमर्पितम् ॥ शिवमायार्पितद्वंद्वो न पुनस्त्वात्मभाग्भवेत् ॥ १४४ ॥ यावद्देहं क्रियाधीनः स जीवो बद्ध उच्यते ॥ देहत्रयवशीकारे मोक्ष इत्युच्यते बुधैः ॥ १४५ ॥ मायाचक्रप्रणेता हि शिवः परमकारणम् ॥ शिवमायार्पितद्वंद्वं शिवस्तु परिमार्जति ॥ १४६ ॥ शिवेन कल्पितं द्वंद्वं तस्मिन्नेव समर्पयेत् ॥ शिवस्यातिप्रियं विद्यात्प्रदक्षिणं नमो बुधाः ॥ १४७ ॥ प्रदक्षिणनमस्काराः शिवस्य परमात्मनः ॥ षोडशैरुपचारैश्च कृता पूजा फलप्रदा ॥ १४८ ॥ प्रदक्षिणाविनाश्यं हि पातकं नास्ति भूतले ॥ तस्मात्प्रदक्षिणेनैव सर्वपापं विनाशयेत् ॥ १४९ ॥ शिवपूजापरो मौनी सत्यादिगुणसंयुतः ॥ क्रियातपोजपज्ञानध्यानेष्वेकैकमाचरेत् ॥ १५० ॥ ऐश्वर्यं दिव्यदेहश्च ज्ञानमज्ञानसंक्षयः ॥ शिवसान्निध्यमित्येते क्रियादीनां फलं भवेत् ॥ १५१ ॥ करणेन फलं याति तमसः परिहापनात् ॥ जन्मनः परिमार्जित्वाज्ज्ञबुद्ध्या जनितानिव ॥ १५२ ॥ यथादेशं यथाकालं यथादेहं यथाधनम् ॥ यथायोग्यं प्रकु

वींत क्रियादीञ्छिवभक्तिमान् ॥ १५३ ॥ न्यायार्जितसुवित्तेन वसेत्प्राज्ञः शिवस्थले ॥ जीवहिंसादिरहितमतिक्लेशविवर्जितम् ॥ १५४ ॥ पंचाक्षरेण जप्तं च तोयमन्नं विदुः सुखम् ॥ अथ वाऽऽहुर्दरिद्रस्य भिक्षान्नं ज्ञानदं भवेत् ॥ १५५ ॥ शिवभक्तस्य भिक्षान्नं शिवभक्तिविवर्धनम् ॥ शंभुसत्रमिति प्राहुर्भिक्षान्नं शिवयोगिनः ॥ १५६ ॥ येन केनाप्युपायेन यत्रकुत्रापि भूतले ॥ शुद्धान्नभुक्सदा मौनी रहस्यं न प्रकाशयेत् ॥ ॥ १५७ ॥ प्रकाशयेत्तु भक्तानां शिवमाहात्म्यमेव हि ॥ रहस्यं शिवमंत्रस्य शिवो जानाति नापरः ॥ १५८ ॥ शिवभक्तो वसेन्नित्यं शिवलिंगं समाश्रितः ॥ स्थाणुलिंगाश्रयेणैव स्थाणुर्भवति भूसुराः ॥ १५९ ॥ पूजया चरलिंगस्य क्रमान्मुक्तो भवेद्ध्रुवम् ॥ सर्वमुक्तं समासेन साध्यसाधनमुत्तमम् ॥ १६० ॥ व्यासेन यत्पुरा प्रोक्तं यच्छ्रुतं हि मया पुरा ॥ भद्रमस्तु हि वोऽस्माकं शिवभक्तिर्दृढाऽस्तु सा ॥ १६१ ॥ य इमं पठतेऽध्यायं यः शृणोति नरः सदा ॥ शिवज्ञानं स लभते शिवस्य कृपया बुधाः ॥ १६२ ॥ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां साध्यसाधनखण्डे शिवलिंगमाहात्म्यवर्णनं नामाष्टादशोऽध्यायः ॥१८॥ ऋषय ऊचुः ॥ सूतसूत चिरंजीव धन्यस्त्वं शिवभक्तिमान् ॥ सम्यगुक्तस्त्वया लिंगमहिमा सत्फलप्रदः ॥ १ ॥ यत्र पार्थिवमाहेशलिंगस्य महिमाधुना ॥ सर्वोत्कृष्टश्च कथितो व्यासतो ब्रूहि तं पुनः ॥ २ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ शृणुध्वमृषयः सर्वे सद्भक्त्यादरतोखिलः ॥ शिवपार्थिवलिंगस्य महिमा प्रोच्यते मया ॥ ३ ॥ उक्तेष्वेतेषु लिङ्गेषु पार्थिवं लिंगमुत्तमम् ॥ तस्य पूजनतो विप्रा बहवः सिद्धिमागताः ॥ ४ ॥ हरिर्ब्रह्मा च ऋषयः सप्रजापतयस्तथा ॥ संपूज्य पार्थिवं लिंगं प्रापुः सर्वेप्सितं द्विजाः ॥ ५ ॥ देवासुरमनुष्याश्च गंधर्वोरगराक्षसाः ॥ अन्येपि बहवस्तं संपूज्य सिद्धिं गताः परम् ॥ ६ ॥ कृते रत्नमयं लिंगं त्रेतायां हेमसंभवम् ॥ द्वापरे पारदं श्रेष्ठं पार्थिवं तु कलौ युगे ॥ ७ ॥ अष्टमूर्तिषु सर्वासु मूर्तिर्वै पार्थिवी वरा ॥ अनन्यपूजिता विप्रास्तपस्तस्मान्महत्फलम् ॥ ८ ॥ यथा सर्वेषु देवेषु ज्येष्ठः श्रेष्ठो महेश्वरः ॥ एवं सर्वेषु लिंगेषु पार्थिवं श्रेष्ठमुच्यते ॥ ९ ॥ यथा नदीषु सर्वासु ज्येष्ठा श्रेष्ठा सुरापगा ॥ तथा सर्वेषु लिंगेषु पार्थिवं श्रेष्ठमुच्यते ॥ १० ॥ यथा सर्वेषु मंत्रेषु प्रणवो हि महान्स्मृतः ॥ तथेदं पार्थिवं श्रेष्ठमाराध्यं पूज्यमेव हि ॥ ११ ॥ यथा सर्वेषु वर्णेषु ब्राह्मणः श्रेष्ठ उच्यते ॥ तथा सर्वेषु लिंगेषु पार्थिवं श्रेष्ठमुच्यते ॥ १२ ॥ यथा पुरीषु सर्वासु काशी श्रेष्ठतमा स्मृता ॥ तथा सर्वेषु लिंगेषु पार्थिवं श्रेष्ठमुच्यते ॥ १३ ॥ यथा व्रतेषु सर्वेषु शिवरात्रिव्रतं परम् ॥ तथा सर्वेषु लिंगेषु पार्थिवं श्रेष्ठमुच्यते ॥ १४ ॥ यथा देवीषु सर्वासु शैवी शक्तिः परा स्मृता ॥ तथा सर्वेषु लिंगेषु पार्थिवं श्रेष्ठमुच्यते ॥ १५ ॥ प्रकृत्य पार्थिवं लिंगं योऽन्यदेवं प्रपूजयेत् ॥ वृथा भवति सा पूजा स्नान

दानदिकं वृथा ॥ १६ ॥ पार्थिवाराधनं पुण्यं धन्यमायुर्विवर्धनम् ॥ तुष्टिदं पुष्टिदं श्रीदं कार्यं साधकसत्तमैः ॥ १७ ॥ यथालब्धोपचारैश्च भक्त्या श्रद्धासमन्वितः ॥ पूजयेत्पार्थिवं लिंगं सर्वकामार्थसिद्धिदम् ॥ १८ ॥ यः कृत्वा पार्थिवं लिंगं पूजयेच्छुभवेदिकम् ॥ इहैव धनवाञ्छ्रीमानंते रुद्रोऽभिजायते ॥ १९ ॥ त्रिसंध्यं योर्चयेल्लिंगं कृत्वा बिल्वेन पार्थिवम् ॥ दशैकादशकं यावत्तस्य पुण्यफलं शृणु ॥ २० ॥ अनेनैव स्वदेहेन रुद्रलोके महीयते ॥ पापहं सर्वमर्त्यानां दर्शनात्स्पर्शनादपि ॥ २१ ॥ जीवन्मुक्तः स वै ज्ञानी शिव एव न संशयः ॥ तस्य दर्शनमात्रेण भुक्तिर्मुक्तिश्च जायते ॥ २२ ॥ शिवं यः पूजयेन्नित्यं कृत्वा लिंगं तु पार्थिवम् ॥ यावज्जीवनपर्यंतं स याति शिवमन्दिरम् ॥ २३ ॥ मृडेनाप्रमितान्वर्षाञ्छिवलोके हि तिष्ठति ॥ सकामः पुनरागत्य राजेन्द्रो भारते भवेत् ॥ २४ ॥ निष्कामः पूजयेन्नित्यं पार्थिवं लिंगमुत्तमम् ॥ शिवलोके सदा तिष्ठेत्ततः सायुज्यमाप्नुयात् ॥ २५ ॥ पार्थिवं शिवलिंगं च विप्रो यदि न पूजयेत् ॥ स याति नरकं घोरं शूलप्रोतं सुदारुणम् ॥ २६ ॥ यथाकथंचिद्विधिना रम्यं लिंगं प्रकारयेत् ॥ पंचसूत्रविधानं च पार्थिवेन विचारयेत् ॥ २७ ॥ अखण्डं तद्धि कर्तव्यं न विखण्डं प्रकारयेत् ॥ विखण्डं तु प्रकुर्वाणो नैव पूजाफलं लभेत् ॥ २८ ॥ रत्नजं हेमजं लिंगं पारदं स्फाटिकं तथा ॥ पार्थिवं पुष्परागोत्थमखंडं तु प्रकारयेत् ॥ २९ ॥ अखंडं तु चरं लिंगं द्विखंडमचरं स्मृतम् ॥ खंडाखंडविचारोयं सचराचरयोः स्मृतः ॥ ३० ॥ वेदिका तु महाविद्या लिंगं देवो महेश्वरः ॥ अतो हि स्थावरे लिंगे स्मृता श्रेष्ठा द्विखंडता ॥ ३१ ॥ द्विखंडं स्थावरं लिंगं कर्तव्यं हि विधानतः ॥ अखंडं जंगमं प्रोक्तं शैवसिद्धान्तवेदिभिः ॥ ३२ ॥ द्विखंडं तु चरं लिंगं कुर्वन्त्यज्ञानमोहिताः ॥ नैव सिद्धान्तवेत्तारो मुनयः शास्त्रकोविदाः ॥ ३३ ॥ अखंडं स्थावरं लिंगं द्विखंडं चरमेव च ॥ ये कुर्वन्ति नरा मूढा न पूजाफलभागिनः ॥ ३४ ॥ तस्माच्छास्त्रोक्तविधिना अखंडं चरसंज्ञकम् ॥ द्विखंडं स्थावरं लिंगं कर्तव्यं परया मुदा ॥ ३५ ॥ अखंडे तु चरे पूजा सम्पूर्णफलदायिनी ॥ द्विखंडे तु चरे पूजा महाहानिप्रदा स्मृता ॥ ३६ ॥ अखंडे स्थावरे पूजा न कामफलदायिनी ॥ प्रत्यवायकरी नित्यमित्युक्तं शास्त्रवेदिभिः ॥ ३७ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां साध्यसाधनखंडे पार्थिवशिवलिंगपूजनमाहात्म्यवर्णनो नाम एकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ अथ वैदिकभक्तानां पार्थिवार्चा निगद्यते ॥ वैदिकेनैव मार्गेण भुक्तिमुक्तिप्रदायिनी ॥ १ ॥ सूत्रोक्तविधिना स्नात्वा संध्यां कृत्वा यथाविधि ॥ ब्रह्मयज्ञं विधायादौ ततस्तर्प्पणमाचरेत् ॥ २ ॥ नैत्यिकं सकलं कामं विधायानंतरं पुमान् ॥ शिवस्मरणपूर्वं हि भस्मरुद्राक्षधारकः ॥ ३ ॥ वेदोक्तविधिना सम्यक्संपूर्णफलसिद्धये ॥ पूजयेत्परया भक्त्या पार्थिवं लिंगमुत्तमम् ॥ ४ ॥ नदी

तीरे तडागे च पर्वते काननेऽपि च ॥ शिवालये शुचौ देशे पार्थिवार्चा विधीयते ॥ ५ ॥ शुद्धप्रदेशसंभूतां मृदमाहृत्य यत्नतः ॥ शिवलिंगं प्रकल्पेत सावधानतया द्विजाः ॥ ६ ॥ विप्रे गौरा स्मृता शोणा बाहुजे पीतवर्णका ॥ वैश्ये कृष्णा पादजाते ह्यथवा यत्र या भवेत् ॥ ७ ॥ संगृह्य मृत्तिकां लिंगनिर्माणार्थं प्रयत्नतः ॥ अतीवशुभदेशे च स्थापयेत्तां मृदं शुभाम् ॥ ८ ॥ संशोध्य च जलेनापि पिंडीकृत्य शनैः शनैः ॥ विधीयेत शुभं लिंगं पार्थिवं वेदमार्गतः ॥ ९ ॥ ततः संपूजयेद्भक्त्या भुक्तिमुक्तिफलाप्तये ॥ तत्प्रकारमहं वच्मि शृणुध्वं सविधानतः ॥ १० ॥ नमः शिवाय मंत्रेणार्चनद्रव्यं च प्रोक्षयेत् ॥ भूरसीति च मंत्रेण क्षेत्रसिद्धिं प्रकारयेत् ॥ ११ ॥ आपोस्मानिति मंत्रेण जलसंस्कारमाचरेत् ॥ नमस्ते रुद्रमंत्रेण फाटिकाबंधमुच्यते ॥ १२ ॥ शंभवायेति मंत्रेण क्षेत्रशुद्धिं प्रकारयेत् ॥ नमः पूर्वेण कुर्यात्पंचामृतस्यापि प्रोक्षणम् ॥ १३ ॥ नीलग्रीवाय मंत्रेण नमःपूर्वेण भक्तिमान् ॥ चरेच्छंकरलिंगस्य प्रतिष्ठापनमुत्तमम् ॥ १४ ॥ भक्तितस्तत एतत्ते रुद्रायेति च मंत्रतः ॥ आसनं रमणीयं वै दद्याद्वैदिकमार्गकृत् ॥ १५ ॥ मानोमहान्तमिंति च मंत्रेणावाहनं चरेत् ॥ याते रुद्रेण मंत्रेण संचरेदुपवेशनम् ॥ १६ ॥ मंत्रेण यामिषुमिति न्यासं कुर्याच्छिवस्य च ॥ अध्यवोचदिति प्रेम्णाधिवासं मनुनाचरेत् ॥ १७ ॥ मनुनासौ जीव इति देवतान्यासमाचरेत् ॥ असौ योवसर्पतीति चाचरेदुपसर्पणम् ॥ १८ ॥ नमोस्तु नीलग्रीवायेति पाद्यं मनुनाहरेत् ॥ अर्घ्यं च रुद्रगायत्र्याचमनं त्र्यंबकेण च ॥ १९ ॥ पयः पृथिव्यामिंति च पयसा स्नानमाचरेत् ॥ दधिक्राव्णेति मंत्रेण दधिस्नानं च कारयेत् ॥ २० ॥ घृते स्नानं खलु घृतं घृतयावेति मंत्रतः ॥ मधुवाता मधुनक्तं मधुमान्न इति त्र्यृचा ॥ २१ ॥ मधुखंडस्नपनं प्रोक्तमिति पंचामृतं स्मृतम् ॥ अथवा पाद्यमंत्रेण स्नानं पंचामृतेन च ॥ २२ ॥ मानस्तोके इति प्रेम्णा मंत्रेण कटिबंधनम् ॥ नमो धृष्णवे इति वा उत्तरीयं च धापयेत् ॥ २३ ॥ या ते हेतिरिति प्रेम्णा ऋक्चतुष्केण वैदिकः ॥ शिवाय विधिना भक्तश्चरेद्वस्त्रसमर्पणम् ॥२४॥नमः श्वभ्य इति प्रेम्णा गंधं दद्यादृचा सुधीः ॥ नमस्तक्षभ्य इति चाक्षतान्मंत्रेण चार्पयेत्॥२५॥नमः पार्याय इति वा पुष्पं मंत्रेण चार्पयेत् ॥ नमः पर्ण्याय इति वा बिल्वपत्रसमर्पणम्॥२६॥नमः कपर्दिने चेति धूपं दद्याद्यथाविधि॥दीपं दद्याद्यथोक्तं तु नम आशव इत्यृचा ॥२७॥ नमो ज्येष्ठाय मन्त्रेण दद्यान्नैवेद्यमुत्तमम् ॥ मनुना त्र्यम्बकमिति पुनराचमनं स्मृतम् ॥ २८ ॥ इमा रुद्रायेति ऋचा कुर्य्यात्फलसमर्पणम् ॥ नमो व्रज्यायेति ऋचा सकलं शंभवेर्पयेत् ॥ २९ ॥ मानो महांतमिति च मानस्तोके इति ततः ॥ मंत्रद्वयेनैकदशाक्षतै रुद्रान्प्रपूजयेत् ॥ ३० ॥ हिरण्यगर्भ इति त्र्यृचा दक्षिणां हि समर्पयेत् ॥ देवस्यत्वेति मंत्रेण ह्यभिषेकं चरेद्बुधः ॥ ३१ ॥ दीपमंत्रेण वा शंभोर्नीराजनविधिं चरेत् ॥ पुष्पांजलिं चरेद्भक्त्या

इमा रुद्राय च त्र्यृचा ॥ ३२ ॥ मानोमहान्तमिति च चरेत्प्राज्ञः प्रदक्षिणाम् ॥ मानस्तोकेति मंत्रेण साष्टाङ्गं प्रणमेत्सुधीः ॥ ३३ ॥ एष ते इति मंत्रेण शिवमुद्रां प्रदर्शयेत् ॥ यतोयत इत्यभयां ज्ञानाख्यां त्र्यंबकेण च ॥ ३४ ॥ नमःसेनेति मंत्रेण महामुद्रां प्रदर्शयेत् ॥ दर्शयेद्धेनुमुद्रां च नमोगोभ्य ऋचानया ॥ ३५ ॥ पंच मुद्राः प्रदर्श्याथ शिवमंत्रजपं चरेत् ॥ शतरुद्रियमंत्रेण जपेद्वेदविचक्षणः ॥ ३६ ॥ ततः पंचाङ्गपाठं च कुर्य्याद्वेदविचक्षणः ॥ देवागात्विति मंत्रेण कुर्याच्छंभोर्विसर्जनम् ॥ ३७ ॥ इत्युक्तः शिवपूजाया व्यासतो वैदिको विधिः ॥ समासतश्च शृणुत वैदिकं विधिमुत्तमम् ॥ ३८ ॥ ऋचा सद्योजातमिति मृदाहरणमाचरेत् ॥ वामदेवाय इति च जलप्रक्षेपमाचरेत् ॥ ३९ ॥ अघोरेण च मंत्रेण लिंगनिर्माणमाचरेत् ॥ तत्पुरुषायमंत्रेणाह्वानं कुर्याद्यथाविधि ॥ ४० ॥ संयोजयेद्वेदिकायामीशानमनुना हरम् ॥ अन्यत्सर्वं विधानं च कुर्य्यात्संक्षेपतः सुधीः ॥ ४१ ॥ पंचाक्षरेण मंत्रेण गुरुदत्तेन वा तथा ॥ कुर्य्यात्पूजां षोडशोपचारेण विधिवत्सुधीः ॥ ४२ ॥ भवाय भवनाशाय महादेवाय धीमहि ॥ उग्राय उग्रनाशाय शर्वाय शशिमौलिने ॥ ४३ ॥ अनेन मनुना वापि पूजयेच्छंकरं सुधीः ॥ सुभक्त्या च भ्रमं त्यक्त्वा भक्त्यैव फलदः शिवः ॥ ४४ ॥ इत्यपि प्रोक्तमादृत्य वैदिकक्रमपूजनम् ॥ प्रोच्यतेन्यविधिः सम्यक्साधरणतया द्विजाः ॥ ४५ ॥ पूजा पार्थिवलिंगस्य संप्रोक्ता शिवनामभिः ॥ तां शृणुध्वं मुनिश्रेष्ठाः सर्वकामप्रदायिनीम् ॥ ४६ ॥ हरो महेश्वरः शंभुः शूलपाणिः पिनाकधृक् ॥ शिवः पशुपतिश्चैव महादेव इति क्रमात् ॥ ४७ ॥ मृदाहरणसंघट्टप्रतिष्ठाह्वानमेव च ॥ स्नपनं पूजनं चैव क्षमस्वेति विसर्जनम् ॥ ४८ ॥ ॐकारादिचतुर्थ्यंतैर्नमोंतैर्नामभिः क्रमात् ॥ कर्तव्याश्च क्रियाः सर्वा भक्त्या परमया मुदा ॥ ४९ ॥ कृत्वा न्यासविधिं सम्यक्षडङ्गं करयोस्तथा ॥ षडक्षरेण मंत्रेण ततो ध्यानं समाचरेत् ॥ ५० ॥ कैलासपीठासनमध्यसंस्थं भक्तैः सनंदादिभिरर्च्यमानम् ॥ भक्तार्तिदावानलमप्रमेयं ध्यायेदुमालिंगितविश्वभूषणम् ॥ ५१ ॥ ध्यायेन्नित्यं महेशं रजतगिरिनिभं चारुचन्द्रावतंसं रत्नाकल्पोज्ज्वलांगं परशुमृगवराभीतिहस्तं प्रसन्नम् ॥ पद्मासीनं समंतात्स्थितममरगणैर्व्याघ्रकृत्तिं वसानं विश्वाद्यं विश्वबीजं निखिलभयहरं पंचवक्त्रं त्रिनेत्रम् ॥ ॥ ५२ ॥ इति ध्यात्वा च संपूज्य पार्थिवं लिंगमुत्तमम् ॥ जपेत्पंचाक्षरं मंत्रं गुरुदत्तं यथाविधि ॥ ५३ ॥ स्तुतिभिश्चैव देवेशं स्तुवीत प्रणमन्सुधीः ॥ नानाभिधाभिर्विप्रेन्द्राः पठेद्वै शतरुद्रियम् ॥ ५४ ॥ ततः साक्षतपुष्पाणि गृहीत्वांजलिना मुदा ॥ प्रार्थयेच्छंकरं भक्त्या मंत्रैरेभिः सुभक्तितः ॥ ५५ ॥ तावकस्त्वद्गुणप्राणस्त्वच्चित्तोहं सदा मृड ॥ कृपानिधे इति ज्ञात्वा भूतनाथ प्रसीद मे ॥ ५६ ॥ अज्ञानाद्यदि वा ज्ञानाज्ज

पपूजादिकं मया ॥ कृतं तदस्तु सफलं कृपया तव शंकर ॥ ५७ ॥ अहं पापी महानद्य पावनश्च भवान्महान् ॥ इति विज्ञाय गौरीश यदिच्छसि तथा कुरु ॥ ५८ ॥ वेदैः पुराणैः सिद्धान्तैर्ऋषिभिर्विविधैरपि ॥ न ज्ञातोसि महादेव कुतोहं त्वां सदाशिव ॥ ५९ ॥ यथा तथा त्वदीयोस्मि सर्वभावैर्महेश्वर ॥ रक्षणीयस्त्वयाहं वै प्रसीद परमेश्वर ॥ ६० ॥ इत्येवं चाक्षतान्पुष्पाण्यारोप्य च शिवोपरि ॥ प्रणमेद्भक्तितश्शंभुं साष्टांगं विधिवन्मुने ॥ ६१ ॥ ततः प्रदक्षिणां कुर्याद्यथोक्तविधिना सुधीः ॥ पुनः स्तुवीत देवेशं स्तुतिभिः श्रद्धयान्वितः ॥ ६२ ॥ ततो गलरवं कृत्वा प्रणमेच्छुचिनम्रधीः ॥ कुर्याद्विज्ञप्तिमादृत्य विसर्जनमथाचरेत् ॥ ६३ ॥ इत्युक्ता मुनिशार्दूलाः पार्थिवार्चा विधानतः ॥ भुक्तिदा मुक्तिदा चैव शिवभक्तिविवर्धनी ॥ ६४ ॥ इत्यध्यायं सुचित्तेन यः पठेच्छृणुयादपि ॥ सर्वपापविशुद्धात्मा सर्वान्कामानवाप्नुयात् ॥ ६५ ॥ आयुरारोग्यदं चैव यशस्यं स्वर्ग्यमेव च ॥ पुत्रपौत्रादिसुखदमाख्यानमिदमुत्तमम् ॥ ६६ ॥ इति श्रीशिव महापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां साध्यसाधनखंडे पार्थिवशिवलिंगपूजाविधिवर्णनोनाम विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥ ऋषय ऊचुः ॥ सूतसूत महाभाग व्यासशिष्य नमोस्तु ते ॥ सम्यगुक्तं त्वया तात पार्थिवार्चाविधानकम् ॥ १ ॥ कामनाभेदमाश्रित्य संख्यां ब्रूहि विधानतः ॥ शिवपार्थिवलिंगानां कृपया दीनवत्सल ॥ २ ॥ सूत उवाच ॥ शृणुध्वमृषयः सर्वे पार्थिवार्चाविधानकम् ॥ यस्यानुष्ठानमात्रेण कृतकृत्यो भवेन्नरः ॥ ३ ॥ अकृत्वा पार्थिवं लिंगं योन्यदेवं प्रपूजयेत् ॥ वृथा भवति सा पूजा दमदानादिकं वृथा ॥ ४ ॥ संख्यापार्थिवलिंगानां यथाकामं निगद्यते ॥ संख्या सद्यो मुनिश्रेष्ठ निश्चयेन फलप्रदा ॥ ५ ॥ प्रथमावाहनं तत्र प्रतिष्ठा पूजनं पृथक् ॥ लिंगाकारं समं तत्र सर्वं ज्ञेयं पृथक्पृथक् ॥ ६ ॥ विद्यार्थी पुरुषः प्रीत्या सहस्रमितपार्थिवम् ॥ पूजयेच्छिवलिंगं हि निश्चयात्तत्फलप्रदम् ॥ ७ ॥ नरः पार्थिवलिंगानां धनार्थी च तदर्द्धकम् ॥ पुत्रार्थी सार्द्धसाहस्रं वस्त्रार्थी शतपंचकम् ॥ ८ ॥ मोक्षार्थी कोटिगुणितं भूकामश्च सहस्रकम् ॥ दयार्थी च त्रिसाहस्रं तीर्थार्थी द्विसहस्रकम् ॥ ९ ॥ सुहृत्कामी त्रिसाहस्रं वश्यार्थी शतमष्टकम् ॥ मारणार्थी सप्तशतं मोहनार्थी शताष्टकम् ॥ १० ॥ उच्चाटनपरश्चैव सहस्रं च यथोक्ततः ॥ स्तंभनार्थी सहस्रं तु द्वेषणार्थी तदर्द्धकम् ॥ ११ ॥ निगडान्मुक्तिकामस्तु सहस्रं सार्द्धमुत्तमम् ॥ महाराजभये पंच शतं ज्ञेयं विचक्षणैः ॥१२॥ चौरादिसंकटे ज्ञेयं पार्थिवानां शतद्वयम् ॥ डाकिन्यादिभये पंचशतमुक्तं च पार्थिवम् ॥ १३ ॥ दारिद्र्ये पंचसाहस्रमयुतं सर्वकामदम् ॥ अथ नित्यविधिं वक्ष्ये शृणुध्वं मुनिसत्तमाः ॥ १४ ॥ एकं पापहरं प्रोक्तं द्विलिंगं चार्थसिद्धिदम् ॥ त्रिलिंगं सर्वकामानां कारणं परमीरितम् ॥ १५ ॥ उत्तरोत्तरमेवं

स्यात्पूर्वोक्तगणनावधि ॥ मतांतरमथो वक्ष्ये संख्यायां मुनिभेदतः ॥ १६ ॥ लिंगानामयुतं कृत्वा पार्थिवानां सुबुद्धिमान् ॥ निर्भया हि भवेन्नूनं महाराजभयं हरेत् ॥ १७ ॥ कारागृहादिमुक्त्यर्थमयुतं कारयेद्बुधः ॥ डाकिन्यादिभये सप्तसहस्रं कारयेत्तथा ॥ १८ ॥ सहस्राणि पंच पंचाशद पुत्रः प्रकारयेत् ॥ लिंगानामयुतेनैव कन्यकासंततिं लभेत् ॥ १९ ॥ लिंगानामयुतेनैव विष्ण्वाद्यैश्वर्यमाप्नुयात् ॥ लिंगानां प्रयुतेनैव ह्यतुलां श्रियमाप्नुयात् ॥ २० ॥ कोटिमेकां तु लिंगानां यः करोति नरो भुवि ॥ शिव एव भवेत्सोपि नात्र कार्य्या विचारणा ॥२१॥ अर्चा पार्थिवलिंगानां कोटियज्ञफलप्रदा ॥ भुक्तिदा मुक्तिदा नित्यं ततः कामार्थिनां नृणाम् ॥ २२ ॥ विना लिंगार्चनं यस्य कालो गच्छति नित्यशः ॥ महाहानिर्भवेत्तस्य दुर्वृत्तस्य दुरात्मनः ॥ २३ ॥ एकतः सर्वदानानि व्रतानि विविधानि च ॥ तीर्थानि नियमा यज्ञा लिंगार्चा चैकतः स्मृता ॥२४॥ कलौ लिंगार्चनं श्रेष्ठं तथा लोके प्रदृश्यते ॥ तथा नास्तीति शास्त्राणामेष सिद्धान्तनिश्चयः ॥ २५ ॥ भुक्तिमुक्तिप्रदं लिंगं विविधापन्निवारणम् ॥ पूजयित्वा नरो नित्यं शिवसायुज्यमाप्नुयात् ॥ २६ ॥ शिवनाममयं लिंगं नित्यं पूज्यं महर्षिभिः ॥ यतश्च सर्वलिंगेषु तस्मात्पूज्यं विधानतः ॥ २७ ॥ उत्तमं मध्यमं नीचं त्रिविधं लिंगमीरितम् ॥ मानतो मुनिशार्दूलास्तच्छृणुध्वं वदाम्यहम् ॥ २८ ॥ चतुरंगुलमुच्छ्रायं रम्यं वेदिकया युतम् ॥ उत्तमं लिंगमाख्यातं मुनिभिः शास्त्रकोविदैः ॥ २९ ॥ तदर्द्धं मध्यमं प्रोक्तं तदर्द्धमधमं स्मृतम् ॥ इत्थं त्रिविधमाख्यातमुत्तरोत्तरतः परम् ॥ ३० ॥ अनेकलिंगं यो नित्यं भक्तिश्रद्धासमन्वितः ॥ पूजयेत्स लभेत्कामान्मनसा मानसेप्सितान् ॥ ३१ ॥ न लिंगाराधनादन्यत्पुण्यं वेदचतुष्टये ॥ विद्यते सर्वशास्त्राणामेष एव विनिश्चयः ॥ ३२ ॥ सर्वमेतत्परित्यज्य कर्मजालमशेषतः ॥ भक्त्या परमया विद्वाँल्लिंगमेकं प्रपूजयेत् ॥ ३३ ॥ लिंगेर्चितेर्चितं सर्वं जगत्स्थावरजंगमम् ॥ संसारांबुधिमग्नानां नान्यत्तारणसाधनम् ॥ ३४ ॥ अज्ञानतिमिरांधानां विषयासक्तचेतसाम् ॥ प्लवो नान्योस्ति जगति लिंगाराधनमंतरा ॥ ३५ ॥ हरिब्रह्मादयो देवा मुनयो यक्षराक्षसाः ॥ गंधर्वाश्चारणास्सिद्धा दैतेया दानवास्तथा ॥ ३६ ॥ नागाः शेषप्रभृतयो गरुडाद्याः खगास्तथा ॥ सप्रजापतयश्चान्ये मनवः किन्नरा नराः ॥३७॥ पूजयित्वा महाभक्त्या लिंगं सर्वार्थसिद्धिदम् ॥ प्राप्ताः कामानभीष्टांश्च तांस्तान्सर्वान्हृदि स्थितान् ॥ ३८ ॥ ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रो वा प्रतिलोमजः ॥ पूजयेत्सततं लिंगं तत्तन्मंत्रेण सादरम् ॥ ३९ ॥ किं बहूक्तेन मुनयः स्त्रीणामपि तथान्यतः ॥ अधिकारोस्ति सर्वेषां शिवलिंगार्चने द्विजाः ॥ ४० ॥ द्विजानां वैदिकेनापि मार्गेणाराधनं वरम् ॥ अन्येषामपि जंतूनां वैदिकेन न संमतम् ॥ ४१ ॥ वैदिकानां द्विजानां च पूजा वैदिकमार्गतः ॥ कर्तव्या नान्यमार्गेण इत्याह भगवाञ्छिवः ॥ ४२ ॥ दधीचिगौतमादी

नां शापेनादग्धचेतसाम् ॥ द्विजानां जायते श्रद्धा नैव वैदिककर्मणि ॥ ४३ ॥ यो वैदिकमनादृत्य कर्म स्मार्तमथापि वा ॥ अन्यत्समाचरेन्म त्यों न संकल्पफलं लभेत् ॥ ४४ ॥ इत्थं कृत्वार्चनं शंभोर्नैवेद्यांतं विधानतः ॥ पूजयेदष्टमूर्तीश्च तत्रैव त्रिजगन्मयीः ॥ ४५ ॥ क्षितिरापोऽनलो वायुराकाशः सूर्य्यसोमकौ ॥ यजमान इति त्वष्टौ मूर्तयः परिकीर्तिताः ॥ ४६ ॥ शर्वो भवश्च रुद्रश्च उग्रो भीम इतीश्वरः ॥ महादेवः पशुपति रेतान्मूर्तिभिरर्चयेत् ॥ ४७ ॥ पूजयेत्परिवारं च ततः शंभोः सुभक्तितः ॥ ईशानादिक्रमात्तत्र चंदनाक्षतपत्रकैः ॥ ४८ ॥ ईशानं नंदिनं चंडं महाकालं च भृंगिणम् ॥ वृषं स्कंदं कपर्दीशं सोमं शुक्रं च तत्क्रमात् ॥ ४९ ॥ अग्रतो वीरभद्रं च पृष्ठे कीर्तिमुखं तथा ॥ तत एकादशा न्रुद्रान्पूजयेद्विधिना ततः ॥ ५० ॥ ततः पंचाक्षरं जप्त्वा शतरुद्रियमेव च ॥ स्तुतीर्नानाविधाः कृत्वा पंचांगपठनं तथा ॥ ५१ ॥ ततः प्रदक्षिणां कृत्वा नत्वा लिंगं विसर्जयेत् ॥ इति प्रोक्तमशेषं च शिवपूजनमादरात् ॥ ५२ ॥ रात्रावुदङ्मुखः कुर्याद्देवकार्य्यं सदैव हि ॥ शिवार्चनं सदाप्येवं शुचिः कुर्यादुदङ्मुखः ॥ ५३ ॥ न प्राचीमग्रतः शंभोर्नोदीचीं शक्तिसंहिताम् ॥ न प्रतीचीं यतः पृष्ठमतो ग्राह्यं समाश्रयेत् ॥ ५४ ॥ विना भस्मत्रिपुंड्रेण विना रुद्राक्षमालया ॥ बिल्वपत्रं विना नैव पूजयेच्छंकरं बुधः ॥ ५५ ॥ भस्माप्राप्तौ मुनिश्रेष्ठाः प्रवृत्ते शिवपूजने ॥ तस्मा न्मृदापि कर्तव्यं ललाटे च त्रिपुंड्रकम् ॥ ५६ ॥ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां साध्यसाधनखंडे पार्थिवपूजनवर्णनो नामैकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ अग्राह्यं शिवनैवेद्यमिति पूर्वं श्रुतं वचः ॥ ब्रूहि तन्निर्णयं बिल्वमाहात्म्यमपि सन्मुने ॥ १ ॥ सूत उवाच ॥ शृणुध्वं मुनयः सर्वे सावधानतयाधुना ॥ सर्वं वदामि संप्रीत्या धन्या यूयं शिवव्रताः ॥ २ ॥ शिवभक्तः शुचिः शुद्धः सद्व्रती दृढनिश्चयः ॥ भक्षयेच्छिवनैवेद्यं त्यजेदग्राह्यभावनाम् ॥ ३ ॥ दृष्ट्वापि शिवनैवेद्यं यांति पापानि दूरतः ॥ भुक्ते तु शिवनैवेद्ये पुण्यान्यायांति कोटिशः ॥ ४ ॥ अलं यागसहस्रेणाप्यलं यागार्बुदैरपि ॥ भक्षिते शिवनैवेद्ये शिवसायुज्यमाप्नुयात् ॥ ॥ ५ ॥ यद्गृहे शिवनैवेद्यप्रचारोपि प्रजायते ॥ तद्गृहं पावनं सर्वमन्यपावनकारणम् ॥ ६ ॥ आगतं शिवनैवेद्यं गृहीत्वा शिरसा मुदा ॥ भक्षणीयं प्रयत्नेन शिवस्मरणपूर्वकम् ॥ ७ ॥ आगतं शिवनैवेद्यमन्यदाग्राह्यमित्यपि ॥ विलंबे पापसंबंधो भवत्येव हि मानवः ॥८॥ न यस्य शिवनैवेद्यग्रहणेच्छा प्रजायते ॥ स पापिष्ठो गरिष्ठः स्यान्नरकं यात्यपि ध्रुवम् ॥ ९ ॥ हृदये चन्द्रकांते च स्वर्णरूप्यादिनिर्मिते ॥ शिवदीक्षावता भक्तेनेदं भक्ष्यमितीर्यते ॥ १० ॥ शिवदीक्षान्वितो भक्तो महाप्रसादसंज्ञकम् ॥ सर्वेषामपि लिंगानां नैवेद्यं भक्षयेच्छुभम् ॥ ११ ॥ अन्यदीक्षायुतनृणां शिवभक्तिरतात्मनाम् ॥ शृणुध्वं निर्णयं

प्रीत्या शिवनैवेद्यभक्षणे ॥ १२ ॥ शालग्रामोद्भवे लिंगे रसलिंगे तथा द्विजाः ॥ पाषाणे राजते स्वर्णे सुरसिद्धप्रतिष्ठिते ॥ १३ ॥ काश्मीरे स्फाटिके रात्ने ज्योतिर्लिंगेषु सर्वशः ॥ चान्द्रायणसमं प्रोक्तं शंभोर्नैवेद्यभक्षणम् ॥१४॥ ब्रह्महापि शुचिर्भूत्वा निर्माल्यं यस्तु धारयेत् ॥ भक्षयित्वा द्रुतं तस्य सर्वपापं प्रणश्यति ॥१५॥ चंडाधिकारो यत्रास्ति तद्भोक्तव्यं न मानवैः ॥ चंडाधिकारो नो यत्र भोक्तव्यं तच्च भक्तितः ॥ १६ ॥ बाणलिंगे च लौहे च सिद्धे लिंगे स्वयंभुवि ॥ प्रतिमासु च सर्वासु न चंडोधिकृतो भवेत् ॥ १७ ॥ स्नापयित्वा विधानेन यो लिंगस्नपनोदकम् ॥ त्रिः पिबेत्त्रिविधं पापं तस्येहाशु विनश्यति ॥१८॥ अग्राह्यं शिवनैवेद्यं पत्रं पुष्पं फलं जलम् ॥ शालग्रामशिलासंगात्सर्वं याति पवित्रताम् ॥ १९ ॥ लिंगोपरि च यद्द्रव्यं तदग्राह्यं मुनीश्वराः ॥ सुपवित्रं च तज्ज्ञेयं यल्लिंगस्पर्शबाह्यतः ॥ २० ॥ नैवेद्यनिर्णयः प्रोक्त इत्थं वो मुनिसत्तमाः ॥ शृणुध्वं बिल्वमाहात्म्यं सावधानतयाऽऽदरात् ॥ २१ ॥ महादेवस्वरूपोयं बिल्वो देवैरपि स्तुतः ॥ यथाकथंचिदेतस्य महिमा ज्ञायते कथम् ॥ २२ ॥ पुण्यतीर्थानि यावंति लोकेषु प्रथितान्यपि ॥ तानि सर्वाणि तीर्थानि बिल्वमूले वसंति हि॥२३॥बिल्वमूले महादेवं लिंगरूपिणमव्ययम् ॥ यः पूजयति पुण्यात्मा स शिवं प्राप्नुयाद्ध्रुवम् ॥२४॥ बिल्वमूले जलैर्यस्तु मूर्धानमभिषिंचति ॥ स सर्वतीर्थस्नातः स्यात्स एव भुवि पावनः ॥२५॥ एतस्य बिल्वमूलस्याथालवालमनुत्तमम् ॥ जलाकुलं महादेवो दृष्ट्वा तुष्टो भवत्यलम् ॥२६॥ पूजयेद्बिल्वमूलं यो गंधपुष्पादिभिर्नरः ॥ शिवलोकमवाप्नोति संततिर्वर्धते सुखम् ॥२७॥ बिल्वमूले दीपमालां यः कल्पयति सादरम् ॥ स तत्वज्ञानसंपन्नो महेशांतर्गतो भवेत् ॥२८॥ बिल्वशाखां समादाय हस्तेन नवपल्लवम् ॥ गृहीत्वा पूजयेद्बिल्वं स च पापैः प्रमुच्यते ॥ २९ ॥ बिल्वमूले शिवरतं भोजयेद्यस्तु भक्तितः ॥ एकं वा कोटिगुणितं तस्य पुण्यं प्रजायते ॥ ३० ॥ बिल्वमूले क्षीरयुक्तमन्नमाज्येन संयुतम् ॥ यो दद्याच्छिवभक्ताय स दरिद्रो न जायते ॥ ३१ ॥ सांगोपांगमिति प्रोक्तं शिवलिंगप्रपूजनम् ॥ प्रवृत्तानां निवृत्तानां भेदतो द्विविधं द्विजाः ॥ ३२ ॥ प्रवृत्तानां पीठपूजा सर्वाभीष्टप्रदा भुवि ॥ पात्रेणैव प्रवृत्तस्तु सर्वपूजां समाचरेत् ॥ ३३ ॥ नैवेद्यमभिषेकान्ते शाल्यन्नेन समाचरेत् ॥ पूजान्ते स्थापयेल्लिंगं पुटे शुद्धे पृथग्गृहे ॥ ३४ ॥ करपूजानिवृत्तानां स्वभोज्यं तु निवेदयेत् ॥ निवृत्तानां परं सूक्ष्मं लिंगमेव विशिष्यते ॥ ३५ ॥ विभूत्यभ्यर्चनं कुर्याद्विभूतिं च निवेदयेत् ॥ पूजां कृत्वा तथा लिंगं शिरसा धारयेत्सदा ॥ ३६ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां साध्यसाधनखंडे शिवनैवेद्यवर्णनो नाम द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ सूतसूत महाभाग व्यासशिष्य नमोस्तु ते ॥ तदेव व्यासतो ब्रूहि भस्ममाहात्म्यमुत्तमम् ॥ १ ॥ तथा रुद्राक्षमाहात्म्यं नाममाहात्म्यमुत्तमम् ॥ त्रितयं ब्रूहि सुप्रीत्या

ममानंदय चेतसम् ॥ २ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ साधु पृष्टं भवद्भिश्च लोकानां हितकारकम् ॥ भवंतो वै महाधन्याः पवित्राः कुलभूषणाः ॥ ३ ॥ येषां चैव शिवः साक्षाद्दैवतं परमं शुभम् ॥ सदाशिवकथा लोके वल्लभा भवतां सदा ॥ ४ ॥ ते धन्याश्च कृतार्थाश्च सफलं देहधारणम् ॥ उद्धृतं च कुलं तेषां ये शिवं समुपासते ॥ ५ ॥ शिवनाम मुखे यस्य सदाशिवशिवेति च ॥ पापानि न स्पृशंत्येव खदिरांगारकं यथा ॥ ६ ॥ श्रीशिवाय नमस्तुभ्यं मुखं व्याहरते यदा ॥ तन्मुखं पावनं तीर्थं सर्वपापविनाशनम् ॥ ७ ॥ तन्मुखं च तथा यो वै पश्यति प्रीतिमान्नरः ॥ तीर्थजन्यं फलं तस्य भवतीति सुनिश्चितम् ॥ ८ ॥ यत्र त्रयं सदा तिष्ठेदेतच्छुभतरं द्विजाः ॥ तस्य दर्शनमात्रेण वेणीस्नानफलं लभेत् ॥ ९ ॥ शिवनामविभूतिश्च तथा रुद्राक्ष एव च ॥ एतत्त्रयं महापुण्यं त्रिवेणीसदृशं स्मृतम् ॥ १० ॥ एतत्त्रयं शरीरे च यस्य तिष्ठति नित्यशः ॥ तस्यैव दर्शनं लोके दुर्लभं पापहारकम् ॥ ११ ॥ तद्दर्शनं यथा वेणी नोभयोरंतरं मनाक् ॥ एवं यो न विजानाति स पापिष्ठो न संशयः ॥ १२ ॥ विभूतिर्यस्य नो भाले नांगे रुद्राक्षधारणम् ॥ नास्ये शिवमयी वाणी तं त्यजेदधमं यथा ॥ १३ ॥ शैवं नाम यथा गङ्गा विभूतिर्यमुना मता ॥ रुद्राक्षं विधिजा प्रोक्ता सर्वपापविनाशिनी ॥ १४ ॥ शरीरे च त्रयं यस्य तत्फलं चैकतः स्थितम् ॥ एकतो वेणिकायाश्च स्नानजं तु फलं बुधैः ॥ १५ ॥ तदेवं तुलितं पूर्वं ब्रह्मणा हितकारिणा ॥ समानं चैव तज्जातं तस्माद्धार्यं सदा बुधैः ॥ १६ ॥ तद्दिनं हि समारभ्य ब्रह्मविष्ण्वादिभिः सुरैः ॥ धार्यते त्रितयं तच्च दर्शनात्पापहारकम् ॥ १७ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ईदृशं हि फलं प्रोक्तं नामादित्रितयोद्भवम् ॥ तन्माहात्म्यं विशेषेण वक्तुमर्हसि सुव्रत ॥ १८ ॥ सूत उवाच ॥ ऋषयो हि महाप्राज्ञाः सच्छैवा ज्ञानिनां वराः ॥ तन्माहात्म्यं हि सद्भक्त्या शृणुतादरतो द्विजाः ॥ १९ ॥ स गूढमपि शास्त्रेषु पुराणेषु श्रुतिष्वपि ॥ भवत्स्नेहान्मया विप्राः प्रकाशः क्रियतेऽधुना ॥ २० ॥ कस्तत्त्रितयमाहात्म्यं संजानाति द्विजोत्तमाः ॥ महेश्वरं विना सर्वं ब्रह्मांडे सदसत्परम् ॥ २१ ॥ वच्म्यहं नाममाहात्म्यं यथाभक्ति समासतः ॥ शृणुत प्रीतितो विप्राः सर्वपापहरं परम् ॥ २२ ॥ शिवेति नामदावाग्नेर्महापातकपर्वताः ॥ भस्मीभवंत्यनायासात्सत्यंसत्यं न संशयः ॥ २३ ॥ पापमूलानि दुःखानि विविधान्यपि शौनक ॥ शिवनामैकनश्यानि नान्यनश्यानि सर्वथा ॥ २४ ॥ स वैदिकःसपुण्यात्मा स धन्यःस बुधो मतः ॥ शिवनामजपासक्तो यो नित्यं भुवि मानवः ॥ २५ ॥ भवंति विविधा धर्मास्तेषांसद्यः फलोन्मुखाः ॥ येषां भवति विश्वासः शिवनामजपे मुने ॥२६॥ पातकानि विनश्यंति यावंति शिवनामतः ॥ भुवि तावंति पापानि क्रियंते न नरैर्मुने ॥ २७ ॥ ब्रह्महत्यादिपापानां राशीनप्रमितान्मुने ॥ शिवनाम द्रुतं प्रोक्तं नाशयत्यखिलान्नरैः ॥ २८ ॥ शिवनामतरीं प्राप्य संसाराब्धिं

तरंति ये ॥ संसारमूलपापानि तानि नश्यंत्यसंशयम् ॥ २९ ॥ संसारमूलभूतानां पातकानां महामुने ॥ शिवनामकुठारेण विनाशो जायते ध्रुवम् ॥
॥ ३० ॥ शिवनामामृतं पेयं पापदावानलार्दितैः ॥ पापदावाग्नितप्तानां शांतिस्तेन विना न हि ॥ ३१ ॥ शिवेति नामपीयूषवर्षधारापरिप्लुताः ॥
संसारदवमध्येपि न शोचंति कदाचन ॥ ३२ ॥ शिवनाम्नि महद्भक्तिर्जाता येषां महात्मनाम् ॥ तद्विधानां तु सहसा मुक्तिर्भवति सर्वथा ॥ ३३ ॥
अनेकजन्मभिर्येन तपस्तप्तं मुनीश्वर ॥ शिवनाम्नि भवेद्भक्तिः सर्वपापापहारिणी ॥ ३४ ॥ यस्यासाधारणी शंभुनाम्नि भक्तिरखंडिता ॥ तस्यैव
मोक्षः सुलभो नान्यस्येति मतिर्मम ॥ ३५ ॥ कृत्वाप्यनेकपापानि शिवनामजपादरः ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तो भवत्येव न संशयः ॥ ३६ ॥ भवंति
भस्मसाद्वृक्षा दवदग्धा यथा वने ॥ तथा तावंति दग्धानि पापानि शिवनामतः ॥ ३७ ॥ यो नित्यं भस्मपूतांगः शिवनामजपादरः ॥ स तरत्येव
संसारमघोरमपि शौनक ॥ ३८ ॥ ब्रह्मस्वहरणं कृत्वा हत्वापि ब्राह्मणान्बहून् ॥ न लिप्यते नरः पापैः शिवनामजपादरः ॥३९॥ विलोक्य वेदान
खिलाञ्छिवनामजपः परः ॥ संसारतरणोपाय इति पूर्वैर्विनिश्चितम् ॥४०॥ किं बहूक्त्या मुनिश्रेष्ठाः श्लोकेनैकेन वच्म्यहम् ॥ शिवनाम्नो महिमानं सर्वपा
पापहारणम् ॥४१॥ पापानां हरणे शंभोर्नाम्नः शक्तिर्हि पावनी ॥ शक्नोति पातकं तावत्कर्तुं नापि नरः क्वचित् ॥४२॥ शिवनामप्रभावेण लेभे सद्गतिमुत्त
माम् ॥ इन्द्रद्युम्ननृपः पूर्वं महापापयुतो मुने ॥ ४३ ॥ तथा काचिद्द्विजा योषाऽसौ मुने बहुपापिनी ॥ शिवनामप्रभावेण लेभे सद्गतिमुत्तमाम् ॥
॥ ४४ ॥ इत्युक्तं वो द्विजश्रेष्ठा नाममाहात्म्यमुत्तमम् ॥ शृणुध्वं भस्ममाहात्म्यं सर्वपावनपावनम् ॥ ४५ ॥ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां
विद्येश्वर संहितायां साध्यसाधनखंडे शिवनाममाहात्म्यवर्णनो नाम त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ द्विविधं भस्म संप्रोक्तं सर्वमंगलदं
परम् ॥ तत्प्रकारमहं वक्ष्ये सावधानतया शृणु ॥ १ ॥ एकं ज्ञेयं महाभस्म द्वितीयं स्वल्पसंज्ञकम् ॥ महाभस्म इति प्रोक्तं भस्म नानाविधं परम् ॥
॥ २ ॥ तद्भस्म त्रिविधं प्रोक्तं श्रौतं स्मार्तं च लौकिकम् ॥ भस्मैव स्वल्पसंज्ञं हि बहुधा परिकीर्तितम् ॥ ३ ॥ श्रौतं भस्म तथा स्मार्तं द्विजाना
मेव कीर्तितम् ॥ अन्येषामपि सर्वेषामपरं भस्म लौकिकम् ॥ ४ ॥ धारणं मंत्रतः प्रोक्तं द्विजानां मुनिपुंगवैः ॥ केवलं धारणं ज्ञेयमन्येषां मंत्रवर्जि
तम् ॥ ५ ॥ आग्नेयमुच्यते भस्म दग्धगोमयसंभवम् ॥ तदपि द्रव्यमित्युक्तं त्रिपुंड्रस्य महामुने ॥६॥ अग्निहोत्रोत्थितं भस्म संग्राह्यं वा मनीषिभिः ॥
अन्ययज्ञोत्थितं वापि त्रिपुण्ड्रस्य च धारणे ॥७॥ अग्निरित्यादिभिर्मंत्रैर्जाबालोपनिषद्गतैः ॥ सप्तभिर्धूलनं कार्यं भस्मना सजलेन च ॥ ८ ॥ वर्णाना
माश्रमाणां च मंत्रतोमंत्रतोपि च ॥ त्रिपुंड्रोद्धूलनं प्रोक्तं जाबालैरादरेण च ॥ ९ ॥ भस्मनोद्धूलनं चैव यथा तिर्यक्त्रिपुंड्रकम् ॥ प्रमादादपि मोक्षा

र्थी न त्यजेदिति विश्रुतिः ॥१०॥ शिवेन विष्णुना चैव तथा तिर्यक्त्रिपुंड्रकम् ॥ उमा देवी च लक्ष्मीश्च वाचान्याभिश्च नित्यशः ॥ ११ ॥ ब्राह्मणैः क्षत्रियैर्वैश्यैः शूद्रैरपि च संकरैः ॥ अपभ्रंशैर्धृतं भस्म त्रिपुंड्रोद्धूलनात्मना ॥ १२ ॥ उद्धूलनं त्रिपुंड्रं च श्रद्धया नाचरंति ये ॥ तेषां नास्ति समाचारो वर्णाश्रमसमन्वितः ॥ १३ ॥ उद्धूलनं त्रिपुंड्रं च श्रद्धया नाचरंति ये ॥ तेषां नास्ति विनिर्मुक्तिस्संसाराज्जन्मकोटिभिः ॥ १४ ॥ उद्धूलनं त्रिपुंड्रं च श्रद्धया नाचरन्ति ये ॥ तेषां नास्ति शिवज्ञानं कल्पकोटिशतैरपि ॥ १५ ॥ उद्धूलनं त्रिपुंड्रं च श्रद्धया नाचरन्ति ये ॥ ते महापातकैर्युक्ता इति शास्त्रीयनिर्णयः ॥ १६ ॥ उद्धूलनं त्रिपुंड्रं च श्रद्धया नाचरन्ति ये ॥ तेषामाचरितं सर्वं विपरीतफलाय हि ॥ १७ ॥ महापातकयुक्तानां जंतूनां शर्वविद्विषाम् ॥ त्रिपुण्ड्रोद्धूलनद्वेषो जायते सुदृढं मुने ॥ १८ ॥ शिवाग्निकार्यं यः कृत्वा कुर्यात्त्रियायुषात्मवित् ॥ मुच्यते सर्वपापैस्तु स्पृष्टेन भस्मना नरः ॥ १९ ॥ सितेन भस्मना कुर्य्यात्त्रिसन्ध्यं यस्त्रिपुण्ड्रकम् ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तः शिवेन सह मोदते ॥ २० ॥ सितेन भस्मना कुर्याल्ललाटे तु त्रिपुण्ड्रकम् ॥ योसावनादिभूतान्हि लोकानाप्तो मृतो भवेत् ॥ २१ ॥ अकृत्वा भस्मना स्नानं न जपेद्वै षडक्षरम् ॥ त्रिपुंड्रं च रचित्वा तु विधिना भस्मना जपेत् ॥ २२ ॥ अदयो वाधमो वापि सर्वपापान्वितोपि वा ॥ उषःपापान्वितो वा पि मूर्खो वा पतितोपि वा ॥ २३ ॥ यस्मिन्देशे वसेन्नित्यं भूतिशासनसंयुतः ॥ सर्वतीर्थैश्च क्रतुभिः सांनिध्यं क्रियते सदा ॥ २४ ॥ त्रिपुण्ड्रसहितो जीवः पूज्यः सर्वैः सुरासुरैः ॥ पापान्वितोपि शुद्धात्मा किं पुनः श्रद्धया युतः ॥ २५ ॥ यस्मिन्देशे शिवज्ञानी भूतिशासनसंयुतः ॥ गतो यदृच्छयाप्यापि तस्मिंस्तीर्थाः समागताः ॥ २६ ॥ बहुनात्र किमुक्तेन धार्यं भस्म सदा बुधैः ॥ लिंगार्चनं सदा कार्यं जप्यो मंत्रः षडक्षरः ॥ २७ ॥ ब्रह्मणा विष्णुना वापि रुद्रेण मुनिभिः सुरैः ॥ भस्मधारणमाहात्म्यं न शक्यं परिभाषितुम् ॥ २८ ॥ इति वर्णाश्रमाचारो लुप्तवर्णक्रियोपि च ॥ पापात्सक्तत्रिपुण्ड्रस्य धारणात्सोपि मुच्यते ॥ २९ ॥ ये भस्मधारिणं त्यक्त्वा कर्म कुर्वंति मानवाः ॥ तेषां नास्ति विनिर्मोक्षः संसाराज्जन्मकोटिभिः ॥ ३० ॥ तेनाधीतं गुरोः सर्वं तेन सर्वमनुष्ठितम् ॥ येन विप्रेण शिरसि त्रिपुंड्रं भस्मना कृतम् ॥ ३१ ॥ ये भस्मधारिणं दृष्ट्वा नराः कुर्वंति ताडनम् ॥ तेषां चंडालतो जन्म ब्रह्मन्नूह्यं विपश्चिता ॥ ३२ ॥ मानस्तोकेन मंत्रेण मंत्रितं भस्म धारयेत् ॥ ब्राह्मणः क्षत्रियश्चैव प्रोक्तेष्वंगेषु भक्तिमान् ॥ ३३ ॥ वैश्यस्त्रियंबकेनैव शूद्रः पंचाक्षरेण तु ॥ अन्येषां विधवास्त्रीणां विधिः प्रोक्तश्च शूद्रवत् ॥ ३४ ॥ पंचब्रह्मादिमनुभिर्गृहस्थस्य विधीयते ॥ त्रियंबकेन मनुना विधिर्वै ब्रह्मचारिणः ॥ ३५ ॥ अघोरेणाथ मनुना विपिनस्थविधिः स्मृतः ॥ यतिस्तु प्रणवेनैव त्रिपुण्ड्रादीनि कारयेत् ॥ ३६ ॥ अतिवर्णाश्रमी नित्यं शिवोहंभावनात्परात् ॥ शिव

योगी च नियतमीशानेनापि धारयेत् ॥ ३७ ॥ न त्याज्यं सर्ववर्णैश्च भस्मधारणमुत्तमम् ॥ अन्यैरपि यथा जीवैस्सदेति शिवशासनम् ॥ ३८ ॥ भस्मस्नानेन यावंतः कणाः स्वांगे प्रतिष्ठिताः ॥ तावंति शिवलिंगानि तनौ धत्ते हि धारकः ॥ ३९ ॥ ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्राश्चापि च संकराः ॥ स्त्रियोथ विधवा बालाः प्राप्ताः पाखंडिकास्तथा ॥ ४० ॥ ब्रह्मचारी गृही वन्यः संन्यासी वा व्रती तथा ॥ नार्यो भस्म त्रिपुण्ड्रांका मुक्ता एव न संशयः ॥ ४१ ॥ ज्ञानाज्ञानधृतो वापि वह्निदाहसमो यथा ॥ ज्ञानाज्ञानधृतं भस्म पावयेत्सकलं नरम् ॥ ४२ ॥ नाश्नीयाज्जलमन्नमल्पमपि वा भस्माक्षधृत्या विना भुक्त्वा वाथ गृही वनीपतियतिर्वर्णी तथा संकरः ॥ एनोभुङ् नरकं प्रयाति स तदा गायत्रिजापेन तद्वर्णानां तु यतेस्तु मुख्यप्रणवाजापेन मुक्तिर्भवेत् ॥४३॥ त्रिपुण्ड्रं ये निनिन्दंति निन्दंति शिवमेव ते ॥ धारयन्ति च ये भक्त्या धारयन्ति तमेव ते ॥४४॥ धिग्भस्मरहितं भालं धिग्ग्राममशिवालयम् ॥ धिगनीशार्चनं जन्म धिग्विद्यामशिवाश्रयाम् ॥ ४५ ॥ ये निंदंति महेश्वरं त्रिजगतामाधारभूतं हरं ये निंदंति त्रिपुण्ड्रधारणकरं दोषस्तु तद्दर्शने ॥ ते वै संकरसूकरासुरखरश्वक्रोष्टुकीटोपमा जाता एव भवन्ति पापपरमास्ते नारकाः केवलम् ॥ ४६ ॥ ते दृष्ट्वा शशिभास्करौ निशि दिने स्वप्नेपि नो केवलं पश्यंतु श्रुतिरुद्रसूक्तजपतो मुच्येत तेनादृताः ॥ तत्संभाषणतो भवेद्धि नरकं निस्तारवानास्थितं ये भस्मादिविधारणं हि पुरुषं निंदंति मंदा हि ते ॥ ४७ ॥ न तांत्रिकस्त्वधिकृतो नोर्द्ध्वपुण्ड्रधरो मुने ॥ संतप्तचक्रचिह्नोत्र शिवयज्ञे बहिष्कृतः ॥४८॥ तत्रैते बहवो लोका बृहज्जाबालचोदिताः ॥ ते विचार्याः प्रयत्नेन ततो भस्मरतो भवेत् ॥ ४९ ॥ यच्चंदनैश्चंदनकेपि मिश्रं धार्यं हि भस्मैव त्रिपुण्ड्रभस्मना ॥ विभूतिभालोपरि किंचनापि धार्यं सदा नो यदि संति बुद्धयः ॥ ५० ॥ स्त्रीभिस्त्रिपुण्ड्रमलकावधि धारणीयं भस्म द्विजादिभिरथो विधवाभिरेवम् ॥ तद्वत्सदाश्रमवतां विशदा विभूतिर्धार्यापवर्गफलदा सकलाघहन्त्री ॥ ५१ ॥ त्रिपुण्ड्रं कुरुते यस्तु भस्मना विधिपूर्वकम् ॥ महापातकसंघातैर्मुच्यते चोपपातकैः ॥ ५२ ॥ ब्रह्मचारी गृहस्थो वा वानप्रस्थोऽथवा यतिः ॥ ब्रह्मक्षत्राश्च विट्शूद्रास्तथान्ये पतिताधमाः ॥ ५३ ॥ उद्धूलनं त्रिपुंड्रं च धृत्वा शुद्धा भवंति च ॥ भस्मनो विधिना सम्यक्पापराशिं विहाय च ॥ ५४ ॥ भस्मधारी विशेषेण स्त्रीगोहत्यादिपातकैः ॥ वीरहत्याश्वहत्याभ्यां मुच्यते नात्र संशयः ॥ ५५ ॥ परद्रव्यापहरणं परदाराभिमर्शनम् ॥ परनिन्दा परक्षेत्रहरणं परपीडनम् ॥ ५६ ॥ सस्यारामादिहरणं गृहदाहादिकर्म च ॥ गोहिरण्यमहिष्यादितिलकम्बलवाससाम् ॥ ५७ ॥ अन्नधान्यजलादीनां नीचेभ्यश्च परिग्रहः ॥ दशवेश्यामतंगीषु वृषलीषु नटीषु च ॥ ५८ ॥ रजस्वलासु कन्यासु विधवासु च मैथुनम् ॥ मांसचर्मरसादीनां लवणस्य च विक्रयः ॥ ५९ ॥ पैशुन्यं कूटवादश्च

साक्षिमिथ्याभिलाषिणाम् ॥ एवमादीन्यसंख्यानि पापानि विविधानि च ॥ सद्य एव विनश्यंति त्रिपुंड्रस्य च धारणात् ॥ ६० ॥ शिवद्रव्यापहरणं शिवनिंदा च कुत्रचित् ॥ निंदा च शिवभक्तानां प्रायश्चित्तैर्न शुद्ध्यति ॥ ६१ ॥ रुद्राक्षं यस्य गात्रेषु ललाटे तु त्रिपुंड्रकम् ॥ स चांडालोपि संपूज्यो वर्णवर्णोत्तमोत्तमः ॥ ६२ ॥ यानि तीर्थानि लोकेस्मिन्गंगाद्यास्सीरतश्च याः ॥ स्नातो भवति सर्वत्र ललाटे यस्त्रिपुंड्रकम् ॥ ६३ ॥ सप्तकोटि महामंत्राः पंचाक्षरपुरस्सराः ॥ तथान्ये कोटिशो मन्त्राः शैवकैवल्यहेतवः ॥६४॥ अन्ये मंत्राश्च देवानां सर्वसौख्यकरा मुने ॥ ते सर्वे तस्य वश्याः स्युर्यो बिभर्ति त्रिपुंड्रकम् ॥६५॥ सहस्रं पूर्वजातानां सहस्रं जनयिष्यताम् ॥ स्ववंशजानां ज्ञातीनामुद्धरेद्यस्त्रिपुंड्रकृत् ॥६६॥ इह भुक्त्वाखिलान्भोगान्दीर्घायुर्व्याधिवर्जितः ॥ जीवितान्ते च मरणं सुखेनैव प्रपद्यते ॥६७॥ अष्टैश्वर्यगुणोपेतं प्राप्य दिव्यवपुः शिवम् ॥ दिव्यं विमानमारुह्य दिव्यत्रिदशसेवितम् ॥ ६८ ॥ विद्याधराणां सर्वेषां गंधर्वाणां महौजसाम् ॥ इंद्रादिलोकपालानां लोकेषु च यथाक्रमम् ॥ ६९ ॥ भुक्त्वा भोगान्सुविपुलान्प्रजेशानां पदेषु च ॥ ब्रह्मणः पदमासाद्य तत्र कन्याशतं रमेत् ॥ ७० ॥ तत्र ब्रह्मायुषो मानं भुक्त्वा भोगाननेकशः ॥ विष्णोर्लोके लभेद्भोगं यावद्ब्रह्मशतात्ययः ॥ ७१ ॥ शिवलोकं ततः प्राप्य लब्ध्वेष्टं काममक्षयम् ॥ शिवसायुज्यमाप्नोति संशयो नात्र जायते ॥ ७२ ॥ सर्वोपनिषदां सारं समालोक्य मुहुर्मुहुः ॥ इदमेव हि निर्णीतं परं श्रेयस्त्रिपुंड्रकम् ॥ ७३ ॥ विभूतिं निंदते यो वै ब्राह्मणः सोन्यजातकः ॥ प्रयाति नरके घोरे यावद्ब्रह्मा चतुर्मुखः ॥ ७४ ॥ श्राद्धे यज्ञे जपे होमे वैश्वदेवे सुरार्चने ॥ धृतत्रिपुंड्रः पूतात्मा मृत्युं जयति मानवः ॥ ७५ ॥ जलस्नानं मलत्यागे भस्मस्नानं सदा शुचि ॥ मंत्रस्नानं हरेत्पापं ज्ञानस्नाने परं पदम् ॥ ७६ ॥ सर्वतीर्थेषु यत्पुण्यं सर्वतीर्थेषु यत्फलम् ॥ तत्फलं समवाप्नोति भस्मस्नानकरो नरः ॥ ७७ ॥ भस्मस्नानं परं तीर्थं गंगास्नानं दिनेदिने ॥ भस्मरूपी शिवः साक्षाद्भस्म त्रैलोक्यपावनम् ॥ ७८ ॥ न तद्दानं न तद्ध्यानं न तद्दानं जपो न सः ॥ त्रिपुंड्रेण विना येन विप्रेण यदनुष्ठितम् ॥ ७९ ॥ वानप्रस्थस्य कन्यानां दीक्षाहीननृणां तथा ॥ मध्याह्नात्प्राग्जलैर्युक्तं परतो जलवर्जितम् ॥ ८० ॥ एवं त्रिपुंड्रं यः कुर्यान्नित्यं नियतमानसः ॥ शिवभक्तः स विज्ञेयो भुक्तिं मुक्तिं च विंदति ॥ ८१ ॥ यस्यांगे नैव रुद्राक्ष एकोपि बहुपुण्यदः ॥ तस्य जन्म निरर्थं स्यात्त्रिपुण्ड्ररहितो यदि ॥ ८२ ॥ एवं त्रिपुण्ड्रमाहात्म्यं समासात्कथितं मया ॥ रहस्यं सर्वजंतूनां गोपनीयमिदं त्वया ॥ ८३ ॥ तिस्रो रेखा भवंत्येव स्थानेषु मुनिपुंगवाः ॥ ललाटादिषु सर्वेषु यथोक्तेषु बुधैर्मुने ॥ ८४ ॥ भ्रुवोर्मध्यं समारभ्य यावदंतो भवेद्भ्रुवोः ॥ तावत्प्रमाणं संधार्यं ललाटे च त्रिपुंड्रकम् ॥ ८५ ॥ मध्यमानामिकांगुल्या मध्ये तु प्रतिलोमतः ॥ अंगुष्ठेन कृता रेखा त्रिपुण्ड्राख्या

भिधीयते ॥ ८६ ॥ मध्येंगुलिभिरादाय तिसृभिर्भस्मं यत्नतः ॥ त्रिपुंड्रं धारयेद्भक्त्या भुक्तिमुक्तिप्रदं परम् ॥ ८७ ॥ तिसृणामपि रेखानां प्रत्येकं नवदेवताः ॥ सर्वत्रांगेषु ता वक्ष्ये सावधानतया शृणु ॥ ८८ ॥ अकारो गार्हपत्याग्निर्भूर्धर्मश्च रजोगुणः ॥ ऋग्वेदश्च क्रियाशक्तिः प्रातःसवनमेव च ॥ ८९ ॥ महादेवश्च रेखायाः प्रथमायाश्च देवता ॥ विज्ञेया मुनिशार्दूलाः शिवदीक्षापरायणैः ॥ ९० ॥ उकारो दक्षिणाग्निश्च नभस्तत्वं यजुस्तथा ॥ मध्यंदिनं च सवनमिच्छाशक्त्यंतरात्मकौ ॥ ९१ ॥ महेश्वरश्च रेखाया द्वितीयायाश्च देवता ॥ विज्ञेया मुनिशार्दूल शिवदीक्षापरायणैः ॥ ९२ ॥ मकाराहवनीयौ च परमात्मा तमोदिवौ ॥ ज्ञानशक्तिः सामवेदस्तृतीयं सवनं तथा ॥ ९३ ॥ शिवश्चैव च रेखायास्तृतीयायाश्च देवता ॥ विज्ञेया मुनिशार्दूल शिवदीक्षापरायणैः ॥ ९४ ॥ एवं नित्यं नमस्कृत्य सद्भक्त्या स्थानदेवताः ॥ त्रिपुंड्रं धारयेच्छुद्धो भुक्तिं मुक्तिं च विंदति ॥ ९५ ॥ इत्युक्ताः स्थानदेवाश्च सर्वांगेषु मुनीश्वर ॥ तेषां संबंधिनो भक्त्या स्थानानि शृणु सांप्रतम् ॥ ९६ ॥ द्वात्रिंशत्स्थानके वार्द्धषोडशस्थानकेपि च ॥ अष्टस्थाने तथा चैव पंचस्थानेपि ना न्यसेत् ॥ ९७ ॥ उत्तमांगे ललाटे च कर्णयोर्नेत्रयोस्तथा ॥ नासावक्त्रगलेष्वेवं हस्तद्वय अतः परम् ॥ ९८ ॥ कूर्परे मणिबंधे च हृदये पार्श्वयोर्द्वयोः ॥ नाभौ मुष्कद्वये चैवमूर्वोर्गुल्फे च जानुनि ॥ ९९ ॥ जंघाद्वये पदद्वन्द्वे द्वात्रिंशत्स्थानमुत्तमम् ॥ अग्न्यब्भू वायुदिग्देशदिक्पालान्वसुभिः सह ॥ १०० ॥ धराध्रुवश्च सोमश्च आपश्चैवानिलोनलः ॥ प्रत्यूषश्च प्रभासश्च वसवोष्ट प्रकीर्तिताः ॥ १ ॥ एतेषां नाममात्रेण त्रिपुंड्रं धारयेद्बुधाः ॥ कुर्याद्वा षोडशस्थाने त्रिपुंड्रं तु समाहितः ॥ २ ॥ शीर्षके च ललाटे च कंठे चांसद्वये भुजे ॥ कूर्परे मणिबंधे च हृदये नाभिपार्श्वके ॥ ३ ॥ पृष्ठे चैवं प्रतिष्ठाय यजेत्तत्राश्विदैवते ॥ शिवं शक्तिं तथा रुद्रमीशं नारदमेव च ॥ ४ ॥ वामादिनवशक्तीश्च एताः षोडश देवताः ॥ नासत्यो दस्रकश्चैव अश्विनौ द्वौ प्रकीर्तितौ ॥ ५ ॥ अथ वा मूर्ध्नि केशे च कर्णयोर्वदने तथा ॥ बाहुद्वये च हृदये नाभ्यामूरु युगे तथा ॥ ६ ॥ जानुद्वये च पदयोः पृष्ठभागे च षोडश ॥ शिवश्चन्द्रश्च रुद्रः को विघ्नेशो विष्णुरेव वा ॥ ७ ॥ श्रीश्चैव हृदये शम्भुस्तथा नाभौ प्रजापतिः ॥ नागश्च नागकन्याश्च उभयोर्ऋषिकन्यकाः ॥ ८ ॥ पादयोश्च समुद्राश्च तीर्थाः पृष्ठे विशालतः ॥ इत्येवं षोडशस्थानमष्टस्थानमथोच्यते ॥ ९ ॥ गुह्यस्थानं ललाटश्च कर्णद्वयमनुत्तमम् ॥ अंसयुग्मं च हृदयं नाभिरित्येवमष्टकम् ॥ ११० ॥ ब्रह्मा च ऋषयः सप्त देवताश्च प्रकीर्तिताः ॥ इत्येवं तु समुदिष्टं भस्मविद्भिर्मुनीश्वराः ॥ १११ ॥ अथ वा मस्तकं बाहू हृदयं नाभिरेव च ॥ पंचस्थानान्यमून्याहुर्धारणे भस्मविज्जनाः ॥ ११२ ॥ यथासंभवनं कुर्याद्देशकालाद्यपेक्षया ॥ उद्धूलनेप्यशक्तश्चेत्रिपुंड्रादी

नि कारयेत् ॥ ११३ ॥ त्रिनेत्रं त्रिगुणाधारं त्रिदेवजनकं शिवम् ॥ स्मरन्नमः शिवायेति ललाटे तु त्रिपुंड्रकम् ॥ ११४ ॥ ईशाभ्यां नम इत्युक्त्वा पार्श्वयोश्च त्रिपुंड्रकम् ॥ बीजाभ्यां नम इत्युक्त्वा धारयेत्तु प्रकोष्ठयोः ॥ ११५ ॥ कुर्य्यादधः पितृभ्यां च उमेशाभ्यां तथोपरि ॥ भीमायेति ततः पृष्ठे शिरसः पश्चिमे तथा ॥ ११६ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां भस्मधारणवर्णनो नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ शौनकर्षे महाप्राज्ञ शिवरूप महामते ॥ शृणु रुद्राक्षमाहात्म्यं समासात्कथयाम्यहम् ॥ १ ॥ शिवप्रियतमो ज्ञेयो रुद्राक्षः परपावनः ॥ दर्शनात्स्पर्शनाज्जाप्यात्सर्वपापहरः स्मृतः ॥ २ ॥ पुरा रुद्राक्षमहिमा देव्यग्रे कथितो मुने ॥ लोकोपकरणार्थाय शिवेन परमात्मना ॥ ३ ॥ ॥ शिव उवाच ॥ श्रूयतां तु महेशानि रुद्राक्षमहिमा शिवे ॥ कथयामि तव प्रीत्या भक्तानां हितकाम्यया ॥ ४ ॥ दिव्यवर्षसहस्राणि महेशानि पुनः पुरा ॥ तपः प्रकुर्वतस्त्रस्तं मनः संयम्य वै मम ॥ ५ ॥ स्वतंत्रेण परेशेन लोकोपकृतिकारिणा ॥ लीलया परमेशानि चक्षुरुन्मीलितं मया ॥ ६ ॥ पुटाभ्यां चारुचक्षुर्भ्यां पतिता जलबिंदवः ॥ तत्राश्रुबिन्दुतो जाता वृक्षा रुद्राक्षसंज्ञकाः ॥ ७ ॥ स्थावरत्वमनुप्राप्य भक्तानुग्रहकारणात् ॥ ते दत्ता विष्णुभक्तेभ्यश्चतुर्वर्णेभ्य एव च ॥ ८ ॥ भूमौ गौडोद्भवांश्चक्रे रुद्राक्षाञ्छिववल्लभान् ॥ मथुरायामयोध्यायां लंकायां मलये तथा ॥ ९ ॥ सह्याद्रौ च तथा काश्यां देशेष्वन्येषु वा तथा ॥ परानसह्यपापौघभेदनाञ्छ्रुतिनोदनान् ॥ १० ॥ ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्रा जाता ममाज्ञया ॥ रुद्राक्षास्ते पृथिव्यां तु तज्जातीयाः शुभाक्षकाः ॥ ११ ॥ श्वेतरक्ताः पीतकृष्णा वर्णा ज्ञेयाः क्रमाद्बुधैः ॥ स्वजातीयं नृभिर्धार्यं रुद्राक्षं वर्णतः क्रमात् ॥ ॥ १२ ॥ वर्णैस्तु तत्फलं धार्यं भुक्तिमुक्तिफलेप्सुभिः ॥ शिवभक्तैर्विशेषेण शिवयोः प्रीतये सदा ॥ १३ ॥ धात्रीफलप्रमाणं यच्छ्रेष्ठमेतदुदाहृतम् ॥ बदरीफलमात्रं तु मध्यमं संप्रकीर्त्तितम् ॥ १४ ॥ अधमं चणमात्रं स्यात्प्रक्रियैषा परोच्यते ॥ शृणु पार्वति सुप्रीत्या भक्तानां हितकाम्यया ॥१५॥ बदरीफलमात्रं च यत्स्यात्किल महेश्वरि ॥ तथापि फलदं लोके सुखसौभाग्यवर्द्धनम् ॥ १६ ॥ धात्रीफलसमं यत्स्यात्सर्वारिष्टविनाशनम् ॥ गुंजया सदृशं यत्स्यात्सर्वार्थफलसाधनम् ॥ १७ ॥ यथायथा लघुः स्याद्वै तथाधिकफलप्रदः ॥ एकैकतः फलं प्रोक्तं दशांशैरधिकं बुधैः ॥ १८ ॥ रुद्राक्षधारणं प्रोक्तं पापनाशनहेतवे ॥ तस्माच्च धारणीयो वै सर्वार्थसाधनो ध्रुवम् ॥ १९ ॥ यथा च दृश्यते लोके रुद्राक्षः फलदः शुभः ॥ न तथा दृश्यतेन्या च मालिका परमेश्वरि ॥ २०॥ समाः स्निग्धा दृढाः स्थूलाः कंटकैः संयुताः शुभाः ॥ रुद्राक्षाः कामदा देवि भुक्तिमुक्तिप्रदाः सदा ॥२१॥

कृमिदुष्टं छिन्नंभिन्नं[1] कंटकैर्हीनमेवच ॥ व्रणयुक्तमवृत्तं च रुद्राक्षान्षड्विवर्जयेत् ॥ २२ ॥ स्वयमेव कृतद्वारं रुद्राक्षं स्यादिहोत्तमम् ॥ यत्तु पौरुषयत्नेन कृतं तन्मध्यमं भवेत् ॥ २३ ॥ रुद्राक्षधारणं प्रोक्तं महापातकनाशनम् ॥ रुद्रसंख्याशतं धृत्वा रुद्ररूपो भवेन्नरः ॥ २४ ॥ एकादशशतानीह धृत्वा यत्फलमाप्यते ॥ तत्फलं शक्यते नैव वक्तुं वर्षशतैरपि ॥ २५ ॥ शतार्द्धेन युतैः पंचशतैर्वै मुकुटं मतम् ॥ रुद्राक्षैर्विरचेत्सम्यग्भक्तिमान्पुरुषो नरः ॥ ॥ २६ ॥ त्रिभिः शतैः षष्टियुक्तैस्त्रिरावृत्त्या तथा पुनः ॥ रुद्राक्षैरुपवीतं च निर्मीयाद्भक्तितत्परः ॥ २७ ॥ शिखायां च त्रयं प्रोक्तं रुद्राक्षाणां महेश्वरि ॥ कर्णयोः षट् च षट् चैव वामदक्षिणयोस्तथा ॥ २८ ॥ शतमेकोत्तरं कंठे बाह्वोर्वै रुद्रसंख्यया ॥ कूर्परद्वारयोस्तत्र मणिबंधे तथा पुनः ॥ ॥ २९ ॥ उपवीते त्रयं धार्यं शिवभक्तिरतैर्नरैः ॥ शेषानुर्वरितान्पंच सम्मितान्धारयेत्कटौ ॥ ३० ॥ एतत्संख्या धृता येन रुद्राक्षाः परमेश्वरि ॥ तद्रूपं तु प्रणम्यं हि स्तुत्यं सर्वैर्महेशवत् ॥ ३१ ॥ एवंभूतं स्थितं ध्याने यदा कृत्वासने जनम् ॥ शिवेति व्याहरंश्चैव दृष्ट्वा पापैः प्रमुच्यते ॥ ३२ ॥ शताधिकसहस्रस्य विधिरेष प्रकीर्त्तितः ॥ तदभावे प्रकारोन्यः शुभः संप्रोच्यते मया ॥ ३३ ॥ शिखायामेकरुद्राक्षं शिरसा त्रिंशतं वहेत् ॥ पंचाशच्च गले दध्याद्बाह्वोः षोडशषोडश ॥ ३४ ॥ मणिबंधे द्वादश द्विः स्कंधे पंचशतं वहेत् ॥ अष्टोत्तरशतैर्माल्यमुपवीतं प्रकल्पयेत् ॥ ३५ ॥ एवं सहस्ररुद्राक्षान्धारयेद्यो दृढव्रतः ॥ तं नमंति सुराः सर्वे यथा रुद्रस्तथैव सः ॥ ३६ ॥ एकं शिखायां रुद्राक्षं चत्वारिंशत्तु मस्तके ॥ द्वात्रिंशत्कण्ठदेशे तु वक्षस्यष्टोत्तरं शतम् ॥ ३७ ॥ एकैकं कर्णयोः षट्षट् बाह्वोः षोडशषोडश ॥ करयोरविमानेन द्विगुणेन मुनीश्वर ॥३८॥ संख्या प्रीति धृता येन सोपि शैवजनः परः ॥ शिववत्पूजनीयो हि वंद्यस्सर्वैरभीक्ष्णशः ॥ ३९ ॥ शिरसीशानमंत्रेण कर्णे तत्पुरुषेण च ॥ अघोरेण गले धार्यं तेनैव हृदयेपि च ॥ ४० ॥ अघोरबीजमंत्रेण करयोर्धारयेत्सुधीः ॥ पंचदशाक्षग्रथितां वामदेवेन चोदरे ॥ ४१ ॥ पंच ब्रह्मभिरंगैश्च त्रिमालां पंच सप्त च ॥ अथ वा मूलमंत्रेण सर्वानक्षांस्तु धारयेत् ॥ ४२ ॥ मद्यं मांसं तु लशुनं पलाण्डुं शिग्रुमेव च ॥ श्लेष्मांतकं विड्वराहं भक्षणे वर्जयेत्ततः ॥ ॥ ४३ ॥ वलक्षं रुद्राक्षं द्विजतनुभिरेवेह विहितं सुरक्तं क्षत्राणां प्रमुदितमुमे पीतमसकृत् ॥ ततो वैश्यैर्धार्यं प्रतिदिवसमावश्यकमहो तथा कृष्णं शूद्रैः श्रुतिगदितमार्गोयमगजे ॥ ४४ ॥ वर्णी वनी गृहयतिर्नियमेन दध्यादेतद्रहस्यपरमो न हि जातु तिष्ठेत् ॥ रुद्राक्षधारणमिदं सुकृतैश्च लभ्यं त्यक्त्वेदमेतदखिलान्नरकान्प्रयांति ॥ ४५ ॥ आदावामलकास्ततोलघुतरा रुग्णास्ततः कण्टकैः संदष्टाः कृमिभिस्तनूपकरणाच्छिद्रेण हीनास्तथा ॥ धा

१। छिन्नं खण्डितं भिन्नं विदीर्णम् ।

र्यो नैव शुभेप्सुभिश्श्वणकवद्रुद्राक्षमप्यं ततो रुद्राक्षो मम लिंगमंगलमुमे सूक्ष्मं प्रशस्तं सदा ॥ ४६ ॥ सर्वाश्रमाणां वर्णानां स्त्रीशूद्राणां शिवाज्ञया ॥ धार्याः सदैव रुद्राक्षा यतीनां प्रणवेन हि ॥ ४७ ॥ दिवाबिभ्रद्रात्रिकृते रात्रौ बिभ्रद्दिवाकृतैः ॥ प्रातर्मध्याह्नसायाह्ने मुच्यते सर्वपातकैः ॥ ४८ ॥ ये त्रिपुण्ड्रधरा लोके जटाधारिण एव ये ॥ ये रुद्राक्षधरास्ते वै यमलोकं प्रयांति न ॥४९॥ रुद्राक्षमेकं शिरसा बिभर्ति तथा त्रिपुण्ड्रं च ललाटमध्ये ॥ पञ्चाक्षरं ये हि जपंति मंत्रं पूज्या भवद्भिः खलु ते हि साधवः ॥ ५० ॥ यस्याङ्गे नास्ति रुद्राक्षस्त्रिपुंड्रं भालपट्टके ॥ मुखे पंचाक्षरं नास्ति तमानय यमालयम् ॥ ५१ ॥ ज्ञात्वाज्ञात्वा तत्प्रभावं भस्मरुद्राक्षधारिणः ॥ ते पूज्याः सर्वदास्माकं नो नेतव्याः कदाचन ॥ ५२ ॥ एवमाज्ञापयामास कालोपि निजकिङ्करान् ॥ तथेति मत्त्वा ते सर्वे तूष्णीमासन्सुविस्मिताः ॥ ५३ ॥ अत एव महादेवि रुद्राक्षोप्यघनाशनः ॥ तद्धरो मत्प्रियः शुद्धोऽस्त्यघवानपि पार्वति ॥ ५४ ॥ हस्ते बाहौ तथा मूर्ध्नि रुद्राक्षं धारयेत्तु यः ॥ अवध्यः सर्वभूतानां रुद्ररूपी चरेद्भुवि ॥ ५५ ॥ सुरासुराणां सर्वेषां वंदनीयः सदा स वै ॥ पूजनीयो हि दृष्टस्य पापहा च यथा शिवः ॥ ५६ ॥ ध्यानज्ञानावमुक्तोपि रुद्राक्षं धारयेत्तु यः ॥ सर्वपाप विनिर्मुक्तः स याति परमां गतिम् ॥ ५७ ॥ रुद्राक्षेण जपन्मन्त्रं पुण्यं कोटिगुणं भवेत् ॥ दशकोटिगुणं पुण्यं धारणाल्लभते नरः ॥ ५८ ॥ यावत्कालं हि जीवस्य शरीरस्थो भवेत्स वै ॥ तावत्कालं स्वल्पमृत्युर्न तं देवि विबाधते ॥ ५९ ॥ त्रिपुंड्रेण च संयुक्तं रुद्राक्षाविलसांगकम् ॥ मृत्युंजयं जपंतं च दृष्ट्वा रुद्रफलं लभेत् ॥ ६० ॥ पंचदेवप्रियश्चैव सर्वदेवप्रियस्तथा ॥ सर्वमन्त्राञ्जपेद्भक्तो रुद्राक्षमालया प्रिये ॥ ६१ ॥ विष्ण्वादिदेवभक्ताश्च धारयेयुर्न संशयः ॥ रुद्रभक्तो विशेषेण रुद्राक्षान्धारयेत्सदा ॥ ६२ ॥ रुद्राक्षा विविधाः प्रोक्तास्तेषां भेदान्वदाम्यहम् ॥ शृणु पार्वति सद्भक्त्या भुक्तिमुक्तिफलप्रदान् ॥ ६३ ॥ एकवक्त्रः शिवः साक्षाद्भुक्तिमुक्तिफलप्रदः ॥ तस्य दर्शनमात्रेण ब्रह्महत्यां व्यपोहति ॥ ॥ ६४ ॥ यत्र संपूजितस्तत्र लक्ष्मीर्दूरतरा न हि ॥ नश्यंत्युपद्रवाः सर्वे सर्वकामा भवंति हि ॥ ६५ ॥ द्विवक्त्रो देवदेवेशस्सर्वकामफलप्रदः ॥ विशेषतः स रुद्राक्षो गोवधं नाशयेद्द्रुतम् ॥ ६६ ॥ त्रिवक्त्रो यो हि रुद्राक्षः साक्षात्साधनदस्सदा ॥ तत्प्रभावाद्भवेयुर्वै विद्याः सर्वाः प्रतिष्ठिताः ॥ ॥ ६७ ॥ चतुर्वक्त्रः स्वयं ब्रह्मा नरहत्यां व्यपोहति ॥ दर्शनात्स्पर्शनात्सद्यश्चतुर्वर्गफलप्रदः ॥ ६८ ॥ पंचवक्त्रः स्वयं रुद्रः कालाग्निर्नामतः प्रभुः ॥ सर्वमुक्तिप्रदश्चैव सर्वकामफलप्रदः ॥ ६९ ॥ अगम्यागमनं पापमभक्ष्यस्य च भक्षणम् ॥ इत्यादिसर्वपापानि पंचवक्त्रो व्यपोहति ॥ ७० ॥ षडवक्त्रः कार्तिकेयस्तु धारणाद्दक्षिणे भुजे ॥ ब्रह्महत्यादिकैः पापैर्मुच्यते नात्र संशयः ॥ ७१ ॥ सप्तवक्त्रो महेशानि ह्यनंगो नाम नामतः ॥ धारणात्तस्य

देवेशि दरिद्रोपीश्वरो भवेत् ॥ ७२ ॥ रुद्राक्षश्चाष्टवक्त्रश्च वसुमूर्तिश्च भैरवः ॥ धारणात्तस्य पूर्णायुर्मृतो भवति शूलभृत् ॥ ७३ ॥ भैरवो नववक्त्रश्च कपिलश्च मुनिः स्मृतः॥ दुर्गा वा तदधिष्ठात्री नवरूपा महेश्वरी ॥ ७४ ॥ तं धारयेद्वामहस्ते रुद्राक्षं भक्तितत्परः ॥ सर्वेश्वरो भवेन्नूनं मम तुल्यो न संशयः ॥ ७५ ॥ दशवक्त्रो महेशानि स्वयं देवो जनार्दनः ॥ धारणात्तस्य देवेशि सर्वान्कामानवाप्नुयात् ॥ ७६ ॥ एकादशमुखो यस्तु रुद्राक्षः परमेश्वरि ॥ स रुद्रो धारणात्तस्य सर्वत्र विजयी भवेत् ॥ ७७ ॥ द्वादशास्यं तु रुद्राक्षं धारयेत्केशदेशके ॥ आदित्याश्चैव ते सर्वे द्वादशैव स्थितास्तथा ॥ ७८ ॥ त्रयोदशमुखो विश्वेदेवस्तद्धारणान्नरः ॥ सर्वान्कामानवाप्नोति सौभाग्यं मंगलं लभेत् ॥ ७९ ॥ चतुर्दशमुखो यो हि रुद्राक्षः परमः शिवः ॥ धारयेन्मूर्ध्नि तं भक्त्या सर्वपापं प्रणश्यति ॥ ८० ॥ इति रुद्राक्षभेदा हि प्रोक्ता वै मुखभेदतः ॥ तत्तन्मंत्राञ्छृणु प्रीत्या क्रमाच्छैलेश्वरात्मजे ॥ ८१ ॥ ॐ ह्रीं नमः १ ॐ नमः २ क्लीं नमः ३ ॐ ह्रीं नमः ४ ॐ ह्रीं नमः ५ ॐ ह्रीं हुं नमः ६ ॐ हुं नमः ७ ॐ हुं नमः ८ ॐ ह्रीं हुं नमः ९ ॐ ह्रीं नमः १० ॐ ह्रीं हुं नमः ११ ॐ क्रों क्षौं रौं नमः १२ ॐ ह्रीं नमः १३ ॐ नमः १४ भक्तिश्रद्धायुतश्चैव सर्वकामार्थसिद्धये ॥ रुद्राक्षान्धारयेन्मंत्रैर्देवनालस्य वर्जितः ॥ ८२ ॥ विना मंत्रेण यो धत्ते रुद्राक्षं भुवि मानवः ॥ स याति नरकं घोरं यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ ८३ ॥ रुद्राक्षमालिनं दृष्ट्वा भूतप्रेतपिशाचकाः ॥ डाकिनी शाकिनी चैव ये चान्ये द्रोहकारकाः ॥ ८४ ॥ कृत्रिमं चैव यत्किंचिदभिचारादिकं च यत् ॥ तत्सर्वं दूरतो याति दृष्ट्वा शंकितविग्रहम् ॥ ८५ ॥ रुद्राक्षमालिनं दृष्ट्वा शिवो विष्णुः प्रसीदति ॥ देवी गणपतिस्सूर्यः सुराश्चान्येपि पार्वति ॥ ८६ ॥ एवं ज्ञात्वा तु माहात्म्यं रुद्राक्षस्य महेश्वरि ॥ सम्यग्धार्यास्समंत्राश्च भक्त्या धर्मविवृद्धये ॥ ८७ ॥ इत्युक्तं गिरिजाग्रे हि शिवेन परमात्मना ॥ भस्मरुद्राक्षमाहात्म्यं भुक्तिमुक्तिफलप्रदम् ॥ ८८ ॥ शिवस्यातिप्रियौ ज्ञेयौ भस्मरुद्राक्षधारिणौ ॥ तद्धारणप्रभावाद्धि भुक्तिर्मुक्तिर्न संशयः ॥ ८९ ॥ भस्मरुद्राक्षधारी यः शिवभक्तस्स उच्यते ॥ पंचाक्षरजपासक्तः परिपूर्णश्च सन्मुखे ॥ ९० ॥ विना भस्मत्रिपुंड्रेण विना रुद्राक्षमालया ॥ पूजितोपि महादेवो नाभीष्टफलदायकः ॥ ९१ ॥ तत्सर्वं च समाख्यातं यत्पृष्टं हि मुनीश्वर ॥ भस्मरुद्राक्षमाहात्म्यं सर्वकामसमृद्धिदम् ॥९२॥ एतद्यः शृणुयान्नित्यं माहात्म्यं परमं शुभम् ॥ रुद्राक्षभस्मनोर्भक्त्या सर्वान्कामानवाप्नुयात ॥ ९३ ॥ इह सर्वसुखं भुक्त्वा पुत्रपौत्रादिसंयुतः ॥ लभेत्परत्र सन्मोक्षं शिवस्यातिप्रियो भवेत् ॥९४॥ विद्येश्वरसंहितेयं कथिता वो मुनीश्वराः ॥ सर्वसिद्धिप्रदा नित्यं मुक्तिदा शिवशासनात् ॥ ९५ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां साध्यसाधनखण्डे रुद्राक्षमाहात्म्यवर्णनो नाम पञ्चविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥

॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमा विद्येश्वरसंहिता समाप्ता ॥